UXY
G 83 31

Dr. M. Groen
met medewerking van
J.J. Smit

KLACHTEN VAN MIDDELBARE SCHOLIEREN

IBISSTAMBOEKNUMMER
10197

BIBLIOTHEEK NEDERLANDS INSTITUUT VOOR
PRAEVENTIEVE GEZONDHEIDSZORG TNO
19 FEB 1993
POSTBUS 124, 2300 AC LEIDEN

NEDERLANDS INSTITUUT VOOR PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE TNO

BIBLIOTHEEK NEDERLANDS INSTITUUT
VOOR PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE TNO
WASSENAARSEWEG 56 - LEIDEN

I N H O U D

blz.

1 INLEIDING 1

1.1 Algemene probleemstelling 1
1.2 Procedure 3
1.3 Het vervolgonderzoek 4
1.4 Enkele technische gegevens: de instrumenten 5
1.5 Indeling van het verslag 7

2 DE MEEST FREKWENT OPTREDENDE PROBLEMEN 9

2.1 Inleiding 9
2.2 Lichamelijke problemen 9
2.3 Schoolproblemen 10
2.4 Problemen thuis 11
2.5 Toekomst- en geldproblemen 11
2.6 Problemen in de relatie met leden van de andere sexe 13
2.7 Problemen in de relatie met anderen 14
2.8 Persoonlijke problemen 14
2.9 Homogene klachten 15
2.10 Samenvatting 17

3 VERSCHILLEN TUSSEN SEXEN, SCHOLEN EN LEEFTIJDSGROEPEN . . 18

3.1 Inleiding 18
3.2 Verschillen in gemiddelde klachtenskore, en overeenkomst in frekwentierangorde der klachten 19
3.3 Sexe-specifieke klachten 23
3.4 Verschillen tussen de scholen 27
3.5 Leeftijdsspecifieke klachten 31
3.6 Slotopmerking 32

4 FREKWENTIE EN ERNST VAN DE KLACHTEN 34

4.1 Inleiding 34
4.2 De verdeling van ernstige problemen over de categorieën 35
4.3 Lichamelijke problemen 36
4.4 Schoolproblemen 38
4.5 Problemen thuis 40
4.6 Toekomst- en geldproblemen 41
4.7 Problemen in de relatie met leden van de andere sexe 43
4.8 Problemen in de relatie met anderen 44
4.9 Persoonlijke problemen 45
4.10 De frekwentie van ernstige problemen 47

5 SAMENHANGEN TUSSEN DE KLACHTEN: KLACHTENSYNDROMEN 49

5.1 Inleiding 49
5.2 De analyse-techniek 50
5.3 Overzicht van de resultaten 52
5.4 Nadere analyse der klusters: jongens en meisjes . . 54

I N H O U D (vervolg)

blz.

6 INTELLIGENTIE, SCHOOLCIJFERS EN KLACHTEN 60

6.1 Inleiding 60
6.2 Intelligentie en schoolcijfers 61
6.3 Intelligentie, schoolcijfers en klachten 65
6.4 Enkele typische groepen leerlingen 70
6.5 Samenvatting 74

7 INZICHTEN VAN DE LERAREN IN DE PROBLEMEN VAN HUN LEERLINGEN 76

7.1 Inleiding 76
7.2 Probleemstelling en inhoud 76
7.3 Procedure 77
7.4 Het oordeel van de leraren 78
7.5 De schoolarts 83
7.6 Slotopmerking 87

8 KOMMENTAAR VAN DE LEERLINGEN OP HUN BELANGRIJKSTE PROBLEMEN 89

8.1 Inleiding 89
8.2 Belangrijkste problemen 90
8.3 Lichamelijke klachten 91
8.4 Schoolproblemen 91
8.5 Problemen thuis 92
8.6 Toekomst- en geldproblemen 93
8.7 Relaties met andere sexe en anderen 94
8.8 Persoonlijke problemen 94
8.9 Politieke problemen 95
8.10 Samenvatting 95
8.11 De school en de hoofdproblemen 96
8.12 Behoefte aan gesprekspartner 98

9 HERHALING VAN HET ONDERZOEK OP ÉÉN DER DRIE SCHOLEN NA ÉÉN JAAR

9.1 Inleiding 100
9.2 Klachten in 1969 en 1970, op dezelfde school 100
9.3 Kommentaar van de leerlingen op de vragenlijst . . . 102
9.4 Samenvatting 106

10 KONKLUSIES EN SLOTOPMERKING 106

10.1 Inleiding 107
10.2 Aard van de populaire en serieuze problemen 108
10.3 De leerlingen en hun problemen 109
10.4 Klachtensyndromen 111
10.5 Herkenning van klachten 111
10.6 Slotopmerking 111

LITERATUUR

Bijlagen

VOORWOORD

Bij het afsluiten van dit manuskript wil ik graag dank zeggen aan de leerlingen, leraren en schoolleiders die aan het hier gerapporteerde onderzoek deelnamen; zonder hun loyale medewerking had dit onderzoek niet kunnen slagen.

Verder ben ik dank verschuldigd aan mijn toenmalige medewerker, de heer J.J. Smit, voor zijn aandeel in de verzameling en bewerking van het materiaal. Dat hij tevens hoofdstuk 7 voor zijn rekening heeft willen nemen, was voor mij een grote verlichting.

Ook de proefleiders de heren R.J. van Alphen de Veer, G. Beuker-Andreae, J.J. Schwarz, R. de Veer en L. Winter, die hun moeilijke taak onder leiding van de heer E.O. Weytingh voortreffelijk volbrachten, wil ik hierbij danken.

Tenslotte ben ik mevrouw W.J.M. Hoogkamer-Turk zeer erkentelijk voor de snelle en akkurate wijze waarop ze dit manuskript gereedmaakte.

Nuenen, december 1970

M. Groen

1 INLEIDING

1.1 Algemene probleemstelling

De in dit verslag beschreven onderzoekingen zijn een eerste aanzet tot een inventarisatie van problemen van adolescenten.
Zo'n inventarisatie kan voor verschillende doeleinden gebruikt worden. In de eerste plaats is het van belang het beleid ten aanzien van schooladviesdiensten en konsultatiebureaus voor jeugdigen wat meer in een empirische basis te verankeren. Uiteraard dient men op dit punt geen overdreven verwachtingen te koesteren van het hier beschreven onderzoek, aangezien het in een aantal opzichten beperkt van opzet is. Hetgeen niet wegneemt, dat men een indruk kan krijgen van het soort problemen dat voor middelbare scholieren van belang is. Een dergelijk gegeven kan van belang zijn voor de bemanning van bovengenoemde instituten.
De inventarisatie kan ook een ander nut hebben: er bestaat een vrij algemeen gangbare opvatting dat jongeren (en volwassenen) de kans moeten hebben te falen (Groen, 1967/1969). De moeilijkheid in die theorie is hoe hoog en van welke aard de barrières voor de verschillende groepen dienen te zijn. Uit een oogpunt van preventieve geneeskunde is het van belang dat jongeren niet als het ware murw gemaakt worden, omdat de problemen die ze te verwerken hebben, te groot zijn. Men zou daarom graag willen weten welke jongeren "er onderdoor dreigen te gaan", en anderzijds wie kennelijk (te) licht belast zijn.
Mentale belasting kan door verschillende omstandigheden veroorzaakt worden. In een aantal gevallen zijn er zelfs nauwelijks of in het geheel geen externe faktoren te bespeuren, terwijl het betreffende individu toch gebukt gaat onder (te) zware belasting. Wij zijn er in onze studie van uitgegaan dat de werkomstandigheden, hier de schoolsfeer, een belangrijke rol spelen, maar dat ook moeilijkheden thuis of in de relatie met anderen, zorgen over de toekomst, of "persoonlijke problemen" grote druk kunnen opleveren. Daarbij is een onderzoek naar "syndromen" een eerste vereiste, aangezien niet van tevóren bekend is wat oorzaak en wat gevolg is: een leerling kan thuis problemen krijgen, omdat zijn schoolkarrière niet naar wens verloopt, maar het omgekeerde is evenzeer denkbaar.

Een korrelatiestudie behoort dus vooraf te gaan aan een theorie over mogelijke kausale verbanden. Er is uiteraard nog een aantal bij-effekten van deze inventarisatie denkbaar, met name in het kader van ontwikkelingsstudies. Men zou zich bijvoorbeeld kunnen interesseren voor de samenhang van lichamelijke en geestelijke rijping. Ook in dit opzicht kan een inventarisatie van problemen enig inzicht opleveren. Voor de huidige opzet is dat echter een sekundaire doelstelling.

Er zijn vele manieren om "problemen" te beschrijven, variërend van dikwijls wat onhandig geformuleerde onlustgevoelens door de adolescent zelf tot een overzicht van diagnoses van specialisten. In dit onderzoek hebben wij een middenweg gekozen, door 731 adolescenten te verzoeken in een lijst van 210 problemen datgene aan te strepen wat op henzelf betrekking had.
Die procedure heeft grote voordelen, aangezien de meeste adolescenten (en volwassenen) als regel moeite hebben onder woorden te brengen wat hun dwarszit. Geeft men ze nu een lijst met pasklaar geformuleerde problemen, dan loopt men minder het risiko van "geen respons" of onduidelijke problemen. De keerzijde van de medaille ligt voor de hand: velen zullen door deze lijst op een idee gebracht worden, en daardoor meer problemen aanstrepen dan gezien hun onlustgevoelens nodig was. Inderdaad zijn er aanwijzingen (Mooney, Manuel, 1950), dat bij toediening van de lijst voor een tweede keer het aantal aangestreepte klachten toeneemt. Men verklaart dat soms uit de onder invloed van de lijst toegenomen "openheid" in de groep. Dit brengt ons weer terug op de doelstelling. Want als de lijst werkt als een trechter of als een mal, waarin vage onlustgevoelens vorm krijgen, hoeft dat niet per se een nadeel te zijn. De vraag naar de validiteit, in de zin van wat deze lijst meet, wordt dan wèl moeilijk te beantwoorden. Externe kriteria van onlustgevoelens bestaan vrijwel niet. Enerzijds behoeft een hoge graad van onlustgevoelens niet samen te gaan met overt gefrustreerd gedrag, in de zin van over- of onderproduktie, en anderzijds staat het niet van tevoren vast dat een relatieve afwezigheid van onlustgevoelens wèl tot prestaties en andere aktiviteiten zal leiden, die meer in overeenstemming met karakter en aanleg van betrokkenen zijn.

Een ander probleem dat zich onmiddellijk opdringt als we ervan uitgaan dat klachten de vertaling van vage onlustgevoelens zijn, is dat van de weging der afzonderlijke problemen.
Men kan uiteraard elk probleem even zwaar wegen, hoewel een dergelijk

procédé ongetwijfeld een vertekening zal geven, al was het alleen maar omdat sommige problemen voor betrokkene vrijwel identiek zijn, zodat sommige aspekten dubbel geteld zullen worden. Belangrijker nog is het bezwaar dat voor betrokkenen het ene probleem een groter deel van de onlustgevoelens (om het maar even ruimtelijk voor te stellen) zal bestrijken dan een ander.
De studie heeft, zoals gezegd, een oriënterend karakter. Toch komt het ons voor dat de informatie, die in deze onderzoekingen met alle beperkingen vandien, verzameld is, een bijdrage kan leveren tot het vraagstuk van de mentale belasting van middelbare scholieren.

1.2 Procedure

In de laatste week van maart 1969 kon, dankzij de medewerking van rektoren, konrektoren en leraren van drie vwo-scholen (een lyceum en twee gymnasia) de in de vorige paragraaf bedoelde vragenlijst aan ruim 700 leerlingen in de leeftijdsgroepen van 13 tot 20 jaar afgenomen worden. Besloten werd niet alle leerlingen van de deelnemende scholen in het onderzoek te betrekken, aangezien verwacht werd dat met name voor de leerlingen in de eerste klassen de vragenlijst te moeilijk zou zijn.

Bovendien bleek het, om organisatorische redenen op één der scholen moeilijk de vragenlijst in de hoogste klassen af te nemen, zodat de uiteindelijk onderzochte 38 klassen als volgt over de scholen verdeeld waren:

Tabel 1. Samenstelling van de steekproef

	tweede klassen	derde klassen	vierde klassen	vijfde klassen	zesde klassen	totaal klassen	totaal leerl.
school 1 lyceum	3	4	7	-	-	14	320
school 2 gymnasium	2	3	3	3	4	15	269
school 3 gymnasium	2	2	1	2	2	9	142
aantal klassen	7	9	11	5	6	38	-
aantal leerlingen	148	194	222	75	92	-	731

Aan het hier besproken onderzoek was een beperkt vooronderzoek voorafgegaan in de hoogste klassen van een mavo-school. Bij die gelegenheid was een mechanische procedure ontwikkeld voor de verwerking van het te verzamelen materiaal. Een belangrijke moeilijkheid daarbij was het ontwerpen van antwoordformulieren die door een IBM-leesapparaat nr 1232 gelezen konden worden, zodat de registratie op ponskaarten automatisch zou kunnen gebeuren. De reproduktie-afdeling van het NIPG/TNO slaagde er zo goed in een bruikbaar formulier te ontwerpen, dat van de 731 x 6 formulieren minder dan 1.5% door de leesmachine geweigerd werd.
Behalve de vragenlijst werd een intelligentietest afgenomen met het doel enige aanwijzingen te krijgen over eventuele diskrepanties tussen intelligentie en prestatie in verband met de problemenskores. Het onderzoeksprogramma (intelligentietest en vragenlijst) kostte per klas, inklusief de introduktie, één lesuur. Met een achttal proefleiders was het mogelijk op één ochtend het materiaal van één school te verzamelen.
Vragenlijst en intelligentietest zijn "anoniem" afgenomen, dat wil zeggen, volgens het systeem waarbij elke leerling een blanko kaart van zijn naam en nummer voorziet, de tests en vragenlijsten alleen van zijn nummer. Deze kaarten, die de sleutel vormen, worden vervolgens door de rektor bewaard.

In een later stadium werden de (paas-)rapportcijfers van de betrokken leerlingen opgevraagd, zodat het gemiddelde cijfer zou kunnen dienen als prestatiemaat.

Tenslotte is, als extra gegeven, een beoordeling van de leerlingen door leraren, rektor en schoolarts ten aanzien van de problemen waaronder de leerlingen naar het inzicht van deze beoordelaars gebukt gaan, opgenomen.

1.3 Het vervolgonderzoek

Dankzij de medewerking van rektor, leraren en leerlingen kon de probleemlijst begin juni 1970 nog eens op één der drie scholen afgenomen worden. Daardoor kregen we de gelegenheid na te gaan in hoeverre de populariteit van de afzonderlijke problemen op deze school na een jaar veranderd was.

Bovendien kon nagegaan worden in hoeverre dezelfde problemen na een jaar nog voor dezelfde leerlingen van belang zijn.

Ook het vervolgonderzoek was "anoniem"; de rektor zorgde voor de uitdeling van de kaarten met naam en nummer van de leerlingen die in 1969 aan het onderzoek deelnamen. De leerlingen die voor het eerst aan het onderzoek deelnamen werden eveneens van een kaart met nummer voorzien.

1.4 Enkele technische gegevens: de instrumenten

Over de vragenlijst en intelligentietest zal hier met een enkele opmerking volstaan worden. Er zijn voornamelijk in de angelsaksische landen verschillende "probleemvragenlijsten" in omloop, die inhoudelijk niet veel van elkaar verschillen. Alle vragenlijsten bestaan uit een 200 tot 400 problemen, naar sektor geordend. De opdracht is steeds die klachten aan te strepen, waarvan betrokkene last heeft, met dit verschil dat bij sommige lijsten eveneens gevraagd wordt aan te geven in welke mate men last van het betreffende probleem heeft.

Voor dit onderzoek hebben we één van de zes versies van de Mooney Problem Checklist gekozen, en wel de junior high school versie in de bewerking van 1950 (Mooney, 1950). Men kan zich afvragen waarom de "junior"-versie en niet de "senior"-uitgave gekozen is. Het leek ons dat de Nederlandse scholieren, gezien de weinige ervaring die in ons land met dit soort vragenlijsten opgedaan is, niet al te zwaar belast zouden moeten worden. De "junior"-versie is de kortste (210 problemen, verdeeld over zeven gebieden), en tegelijkertijd de minst gedifferentieerde versie. Alle andere versies tellen meer problemen en meer gebieden. Achteraf bleek echter dat de tijd die de gemiddelde leerling in ons onderzoek voor het invullen van de lijst nodig had, vrijwel gelijk was aan de tijdsduur die door de opstellers van de lijst opgegeven wordt (20 minuten).
Bovendien kwamen de frekwentieverdelingen sterk overeen met de Amerikaanse verdelingen. Er is ons van de aanvankelijk tegen deze lijst geopperde bezwaren - onder andere dat de problemen te weinig aan de Europese denktrant zouden aansluiten - niets gebleken. De lijst is in de huidige vorm even goed bruikbaar voor Nederlandse als voor Amerikaanse scholieren.
Het is niet de eerste keer in de testpraktijk dat veronderstelde kulturele verschillen niet aantoonbaar blijken: Amerikaanse tests en vragenlijsten passen als regel zeer goed op een Nederlandse populatie.

Gezien deze ervaring hadden we in de hogere klassen heel goed de "senior"-versie kunnen afnemen. Het resultaat van deze misschien onjuiste beslissing is niet onplezierig, aangezien we nu vergelijkbare gegevens uit alle deelnemende leeftijdsgroepen hebben.

Overigens merkten we later dat een groep Westduitse psychologen een andere Amerikaanse problemenlijst (Remmers & Shimberg, SRA-Youth Inventory, 1960) in hun land eveneens in een letterlijke vertaling op de markt gebracht hebben. De ervaring in West-Duitsland was gelijk aan de onze: de Amerikaanse lijst voldeed uitstekend bij Duitse jongeren.

Men kan zich afvragen of de problemen die in 1950 in Amerika de jongeren bezighielden, nu nog steeds een grote rol spelen. Dat is de vraag naar de wenselijkheid van een moderne bewerking; men zal echter in dit verslag zien dat de 1950-uitgave voor onze middelbare scholieren goed voldeed; eventueel zou de lijst aangevuld kunnen worden met een paar politieke, of "Weltschmerz"-achtige problemen. Dit soort problemen was wel opgenomen in de eerste (oorlogs-)uitgave in Amerika, maar werd uit de 1950-editie weggelaten. Men dient het belang van deze problemen niet te overschatten: voor de meeste jongeren (en ouderen) is het hemd nader dan de rok. Op de in de door ons gebruikte versie voorkomende zeven kategorieën is dan ook weinig aanvulling gekomen van de kant van de ruim 700 scholieren die de lijst ingevuld hebben.
De zeven kategorieën zijn: het eigen lichaam, de schoolsfeer, de situatie thuis, toekomst en geld, de andere sexe, anderen in het algemeen, en persoonlijke zaken.

Ten aanzien van de door ons gebruikte intelligentietest (de "Otis"-gamma versie, 1954) kan men dezelfde kritiek hebben: het is ons echter gebleken, dat zelfs de Amerikaanse omrekeningsnormen (om van het aantal goed gemaakte sommen tot een IQ te komen) goed voldeden: de IQ's per leeftijdsgroep bleken bij benadering hetzelfde gemiddelde en gelijke spreidingen op te leveren.
Zoals men weet bestaat de Otis-serie uit een aantal schriftelijke intelligentietests die groepsgewijze afgenomen kunnen worden.
Weliswaar is een Otis-IQ minder nauwkeurig dan een via een individueel afgenomen intelligentietest tot stand gekomen IQ, maar van de groepstests is de Otis ongetwijfeld een van de beste. De Otis-serie is voortgekomen uit Amerikaanse legertests in de eerste wereldoorlog. De serie is sindsdien herhaaldelijk opnieuw geijkt, en aangepast aan nieuwe generaties.

In tegenstelling tot de vragenlijst konden we, door de eigenaardige formulering der opgaven, geen letterlijke vertaling van deze test gebruiken. Wij waren gedwongen een aantal nieuwe opgaven te verzinnen, vooral bij de opgaven die teveel op de eigenaardigheden der Engelse taal betrekking hadden.
Het gebruik van de Otis bleek achteraf nog een ander voordeel te hebben: ook in Amerika is een kombinatie van Mooney en Otis zeer gebruikelijk; dit vergemakkelijkte de vergelijking van de resultaten in Amerika en ons land aanzienlijk.

Over de schoolcijfers behoeft hier weinig gezegd te worden; één merkwaardig resultaat is echter de moeite van het vermelden waard: uit gesprekken met leraren op één van de drie scholen bleek ons dat aldaar een groot gebrek aan vertrouwen in rapportcijfers bestond. Men bracht voortdurend het boek van De Groot (1966) naar voren, waarin de betrekkelijkheid van de beoordeling van de prestaties der leerlingen in een rapportcijfer aangetoond zou zijn*). Welnu, bij de bewerking van de rapportcijfers viel op dat op één school de variabele "rapportcijfer", technisch gesproken, zich "raar" gedroeg (niet normaal verdeeld; weinig overeenstemming met IQ, e.d.).
Men kan zich, hoewel dit gezichtspunt een preciezere studie verdient, niet aan de indruk onttrekken, dat de wens hier de vader van de gedachte is.
Als het docentenkorps van een school van mening is dat er bij de toekenning van cijfers meer foutieve dan juiste beoordelingen tot stand komen, is dat blijkbaar bij dat specifieke docentenkorps ook het geval; als men het vertrouwen in een procedure verliest, springt men onzorgvuldiger met die procedure om.

1.5 Indeling van het verslag

In de eerste hoofdstukken (2, 3 en 4) vindt men een overzicht van de frekwentieverdelingen der afzonderlijke problemen. Hoofdstuk 2 geeft een min of meer gedetailleerd beeld van populaire en zeldzame

---

*) De Groot bepleit echter vervanging van oude procedures door nieuwe. Zolang dat niet realiseerbaar is, dient men het oude systeem te blijven gebruiken.

problemen. Daarbij zijn vanwege de overzichtelijkheid, de afzonderlijke problemen per probleemgebied besproken.

Hoofdstuk 3 geeft een overzicht van verschillen tussen scholen, sexen en leeftijdsgroepen per sektor. Daarbij valt het aksent op problemen die min of meer specifiek zijn voor de sexen, scholen en leeftijdsgroepen.

In hoofdstuk 4 is getracht een verband te leggen tussen de populariteit van de afzonderlijke problemen en de "ernst" van die problemen volgens de leerlingen zelf. Met de indeling in ernstige, minder ernstige en betrekkelijk onbelangrijke problemen is in de rest van het verslag vooralsnog geen rekening gehouden. Hoofdstuk 4 staat dus op zichzelf.

In hoofdstuk 5 vindt men een poging een aantal afzonderlijke klachten onder te brengen in "probleemsyndromen", door middel van klusteranalyse.

Intelligentie en schoolcijfer zijn in hoofdstuk 6 in verband gebracht met de klachten.

In hoofdstuk 7 zijn de overeenkomsten en verschillen van de uitkomsten met het inzicht van rektor, schoolarts en leraren in de problemen van de leerlingen vergeleken.

Hoofdstuk 8 neemt een geheel aparte plaats in: het gaat hier om een evaluatie van de vragenlijst door de leerlingen, in het bijzonder om de vraag of de leerlingen meer bemoeienis van de school inzake hun problemen wensen, en in hoeverre men behoefte heeft aan deskundige gesprekspartners ten aanzien van bepaalde problemen.

In hoofdstuk 9 volgt een verslag van het vervolgonderzoek dat een jaar later aan één der scholen uitgevoerd werd.

In het laatste hoofdstuk vindt men een samenvatting van enkele konklusies en een korte nabeschouwing.

2 DE MEEST FREKWENT OPTREDENDE PROBLEMEN

2.1 Inleiding

Alvorens in te gaan op samenhangen tussen bepaalde "problemen", en de verdeling der "problemen" over specifieke leeftijdsgroepen, sexen of scholen, is het van belang een algemene indruk te krijgen van wat veel of weinig voorkomende problemen zijn. We zullen daarom bij wijze van inleiding de meest frekwente en de minst populaire uitspraken per kategorie schetsen.
De 210 uitspraken zijn naar hun inhoud in een zevental kategorieën van elk 30 te verdelen. Die kategorieën zijn:

a) lichamelijke problemen
b) schoolproblemen
c) problemen thuis
d) zorgen over de toekomst of geld
e) problemen in de relaties met leden van de andere sexe
f) problemen in de relaties met anderen
g) persoonlijke problemen.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat niet elke kategorie evenveel populaire klachten oplevert. In de kategorie "problemen thuis" zijn er bijvoorbeeld maar drie problemen door 10% of meer leerlingen aangestreept, terwijl van de kategorie "schoolproblemen" niet minder dan 18 van de 30 door meer dan 10% zijn aangestreept.
De overige kategorieën schommelen, wat betreft het aantal populaire klachten, tussen deze twee kategorieën.

2.2 Lichamelijke problemen

In de kategorie lichamelijke problemen geeft 20% een gebrek aan slaap op, 11% is gauw moe, en 15% heeft vaak last van hoofdpijn. Niet minder dan 10% vindt van zichzelf dat ze te veel roken; datzelfde aantal heeft veel last van verkoudheid en/of voorhoofdsholte-ontsteking. Meer algemene lichamelijke klachten, zoals "ik voel me niet lekker, ik ben niet gezond, ik ben vaak ziek, niet zo sterk", komen aanzienlijk minder vaak voor (van 6 tot 2%). Datzelfde geldt voor moeilijkheden met het gehoor, de keel, tanden, voeten, gezicht, huid of buik.
Er voelen zich meer leerlingen te dik dan te mager, meer te klein dan

te lang. De jeugdpuistjes spelen eveneens blijkbaar bij een betrekkelijk klein percentage (4 à 6%) een rol.

Samenvattend lijkt lichamelijk onderzoek gewenst voor een zeer klein percentage leerlingen, terwijl we op dit moment nog niet kunnen zeggen in hoeverre genoemde problemen met andersoortige samengaan. Bovendien is uiteraard niet bekend in hoeverre de klagers al onder medische kontrole staan. De belangrijkste konklusie schijnt voorlopig dat er minder behoefte aan lichamelijk onderzoek dan wel aan kontrole op het gebied der geestelijke gezondheid nodig is.
Gebrek aan slaap, hoofdpijn en "gauw moe" zullen in het algemeen meer met de wijze van leven dan met iets anders te maken hebben.
Evenals voor de volgende kategorieën is echter lokalisatie en samenhang der problemen onontbeerlijk voor beter gefundeerde konklusies.

2.3 Schoolproblemen

Ten aanzien van schoolproblemen verklaart maar liefst 30% dat ze hun gedachten moeilijk bij het werk kunnen houden: blijkbaar is de presentatie van de stof niet erg afgestemd op de interesse van deze leeftijdsgroep.
De angst voor wiskunde komt eveneens frekwent voor (24%), in tegenstelling tot die voor grammatika en spelling.

Ten aanzien van het huiswerk doet zich een onverwachte omdraaiing voor: 14% klaagt over een teveel aan huiswerk, maar niet minder dan 22% vindt van zichzelf dat ze te weinig tijd aan het huiswerk spenderen! Kennelijk zoeken meer leerlingen de fout bij zichzelf dan in de school. Men kan dit overigens weer zien als een bevestiging van de in de vorige paragraaf geponeerde veronderstelling dat de onvrede met de eigen leefwijze groot is, misschien groter dan de kritiek op de school.

Merkwaardig is ook de diskrepantie tussen "geen interesse in bepaalde vakken" (22%) en "teveel gedwongen vakken" (14%). Voeg daarbij het zeer geringe aantal leerlingen (3%) dat meent te weinig vrijheid in de klas te hebben, dan blijkt ook hier weer dat men bereid is een aantal oninteressante vakken te aksepteren. Helaas ontbreekt een uitspraak over een teveel aan vrijheid in de klas. Het is gezien de voorgaande resultaten mogelijk dat zo'n uitspraak vrij veel stemmen gekregen zou hebben.
Een groot deel (22%) kan niet met een bepaalde leraar opschieten, maar slechts een zeer kleine groep (4%) verwijt het lerarenkorps dat "ze

zich niet houden aan wat ze ons leren". De kritiek op het lerarenkorps als geheel is dus zeker niet groot.

Behalve wiskunde geeft ook een mondelinge beurt bij 20% problemen; in samenhang met de behoeft aan meer diskussie in de klas (16%) en eventueel de angst om hardop in de klas iets te zeggen (11%) wijst dit op een behoefte aan grotere spreekvaardigheid, die misschien ook kan dienen de zeer frekwent optredende verlegenheid (zie rubriek "persoonlijke problemen") te overwinnen.

Ten aanzien van het blijven zitten valt op dat niet minder dan 17% van het feit dat ze eens zijn blijven zitten een probleem maakt, terwijl 15% bang is om in de toekomst te zullen blijven zitten. Het is mogelijk dat het grotendeels dezelfde leerlingen betreft, maar dit zal verderop ter sprake komen.

Eén opmerking is misschien nog interessant: slechts 1% van de leerlingen vindt de schoolboeken te moeilijk. Het schijnt dat de schrijvers van schoolboeken weinig kritiek uitlokken.

2.4 Problemen thuis

Problemen thuis zijn als gezegd weinig frekwent aangestreept. Een uitzondering vormen voor de hand liggende uitspraken als "ik vertel mijn ouders niet alles" (16%), "ik kan thuis bepaalde problemen niet uitpraten" (13%), en "mijn ouders werken te hard" (10%). In hoeverre hier emotionele verwaarlozing, of althans onachtzaamheid aan ten grondslag ligt, kunnen we uiteraard niet uitmaken. Misschien dat lokalisatie en samenhang wat meer licht kunnen verschaffen.

In elk geval is kritiek op de ouders niet zeer frekwent. Vanzelfsprekend komen ouderwetse ideeën (9%), te hoge verwachtingen (8%), onbegrip (7%), nogal eens bij ouders voor; evenals trouwens de klacht dat de ouders te veel aanmerkingen hebben (6%), betrokkene als kind behandelen (6%) of te weinig vrijheid geven (6%).

Zeer weinig frekwent komen klachten over het voortrekken van broertjes of zusjes voor (2%), evenals de klacht dat de ouders betrokkene niet vertrouwen (2%) of een hekel aan zijn vrienden hebben (2%).

2.5 Toekomst- en geldproblemen

De kategorie toekomst- en geldproblemen telt niet minder dan 14 (van de 30) uitspraken die door meer dan 10% van de gehele onderzoeksgroep zijn aangestreept.

Het meest frekwent aangestreept zijn "behoefte aan goederaad wat ik na deze school zal gaan doen" (22%), "voor welk vak geschikt" (20%), "wat later te doen" (18%), beroepenkennis (17%). Vrijwel niemand maakt zich overigens zorgen hoe aan een baan te komen (0.4%).

Meer specifieke uitspraken als "meer over universiteit weten" en "meer over het zakenleven" zijn door respektievelijk 20 en 6% aangestreept.

Men krijgt sterk de indruk dat deze problemen niet te verhelpen zijn door beroepskeuzevoorlichting. Het lijkt er veel meer op dat de leerlingen meer leiding vragen ("goede raad", "waarvoor geschikt") bij de keuze van hun verdere loopbaan. Een uitgebreide scholen- en beroepenvoorlichting kan dit soort klachten alleen maar vermeerderen, ook al omdat niemand zich zorgen maakt hoe hij aan een baan moet komen. Het ligt ook wel voor de hand dat de beroepskeuze moeilijker wordt naarmate men meer over verschillende beroepen te weten komt. Blijkbaar is er meer behoefte aan konkrete beroepskeuzeadviezen dan aan algemene voorlichting.

Ten aanzien van de geldzorgen springen uitspraken als "ik zou graag wat geld verdienen" (18%), "een paar uur per week geld verdienen" (15%), en "het vakantiebaantje" (14%) eruit. De vragen over zakgeld (te weinig, geen vast, en financiële afhankelijkheid) spelen daarentegen nauwelijks een rol (respektievelijk 8, 2 en 5%). Geldzorgen thuis schijnen ook maar voor 5% problemen op te leveren. Een uitspraak als "ik heb minder geld dan mijn vrienden" of zelfs "ik heb te weinig mooie kleren" wordt eveneens door slechts 5% aangestreept.

Deze resultaten spreken wel voor zichzelf, en zijn in elk geval in overeenstemming met het bekende verschijnsel van "bijverdiensten" door scholieren. Door deze bijverdiensten raakt de financiële afhankelijkheid van de ouders op de achtergrond. Een merkwaardig resultaat is overigens dat vrijwel niemand (0.5%) meent dat hij te hard moet werken voor het geld wat hij krijgt.

Ten aanzien van de toekomst zijn er nog twee zeer populaire uitspraken die althans inhoudelijk enigszins los van de rest staan: de belangstelling voor wat er met je gebeurt als je sterft (16%) en de vraag of de volgende klas moeilijk zal zijn (16%).

De laatste uitspraak zullen we in verband brengen met schoolproblemen, terwijl de eerste meer bij de religieuze belangstelling thuis lijkt te horen (persoonlijke problemen).

Overigens vragen de 6% leerlingen die de sterke uitspraak "ik ben bang voor de toekomst" aanstrepen, eveneens nader onderzoek.

2.6 Problemen in de relatie met leden van de andere sexe

De relaties met de andere sexe leveren relatief vrij weinig frekwent aangestreepte uitspraken op. De populaire uitspraken in deze kategorie zijn voor het grootste deel minder specifieke uitspraken, dat wil zeggen uitspraken die evengoed onder een andere kategorie ondergebracht zouden kunnen worden.

Het meest frekwent (21%) is de uitspraak over het belang van het uiterlijk (belangrijk er leuk en vlot uit te zien) aangestreept. Specifieker uitspraken als "jongens of meisjes vinden me niet aardig" zijn slechts door 3% aangekruist.

Moeilijkheden om een gesprek gaande te houden heeft 20%, een klacht die overigens meer aansluit op soortgelijke problemen in de kategorie "relaties met anderen" en "persoonlijke problemen". Tot diezelfde groep hoort inhoudelijk het "zich in gezelschap niet op z'n gemak voelen" (8%).
Het gebrek aan vrije tijd (16%) maakt niet duidelijk waarvoor men die grotere vrije tijd zou willen gebruiken. De 8% die geen kans krijgt te doen waar ze zin in hebben, verheldert dit punt al evenmin. Van de konkretere uitspraken is alleen de vraag "of ik verliefd ben of niet" door meer dan 10% (13%) aangestreept. Problemen met het uitgaan met iemand van de andere sexe doen zich slechts bij 7% van de leerlingen voor, evenals met het maken van een afspraakje (6%), of hoever te gaan bij het vrijen (6%).

Behoefte aan sexuele voorlichting wordt door weinigen opgegeven (6%), evenals "meer over meisjes (3%), of "over jongens (2%) willen weten".

Aan de andere kant meent niet minder dan 6% dat ze te veel aan jongens/meisjes denken, hetgeen toch wel op problemen kan wijzen. Bij het praten over sex wordt 5% verlegen.

Samenvattend krijgt men de indruk dat problemen op het gebied der relaties van de sexen voor niet meer dan ca 6% van belang zijn. Lokalisatie en onderzoek naar samenhangen moet dit punt echter verhelderen.

2.7 Problemen in de relatie met anderen

Ten aanzien van de kategorie relaties met anderen is een tiental uitspraken door 10% of meer aangestreept. Bovenaan staat, zoals al eerder vermeld, de uitspraak "ik ben verlegen" (22%), gevolgd door een hekel aan vechten (19%), bang om iemands gevoelens te kwetsen (19%), en "trek me de dingen te snel aan" (16%). Het ideaal van de "he-man" is blijkbaar verouderd, en omgeslagen naar dat van schuchtere en kwetsbare scholieren met een sterke angst voor eigen agressie. Hetgeen niet wegneemt dat toch nog 12% zichzelf te koppig vindt en 11% een hekel aan iemand heeft. Kritiek op de anderen of in elk geval miskenning (verwaarlozing?) wordt door 11% beleefd: "ik wilde dat de mensen mij beter kenden". Tenslotte vindt 13% het moeilijk om vrienden te maken.

Gevoelens van "vervreemding" treden maar bij een zeer klein aantal leerlingen op: ik word er altijd buiten gehouden, nooit als leider gekozen, behandeld als die er niet bij hoort, zou meer op anderen willen lijken, ze mogen mij niet en niemand begrijpt me, worden door niet meer dan 1 à 2% aangestreept.

Opvallend is dat 5% meent dat "iemand een hekel aan mij heeft" en dat "ik degene aan wie ik een hekel heb niet uit de weg kan gaan".

2.8 Persoonlijke problemen

De rubriek persoonlijke problemen behoort tot de kategorieën waarvan de meeste uitspraken (16 van de 30) door 10% of meer van de leerlingen zijn aangestreept. Bovenaan staat het al vaker genoemde gebrek aan zelfvertrouwen (23%), gevolgd door angst om fouten te maken (19%), zit vaak te dromen (19%) en ben nogal zenuwachtig (17%), maar ook: vind het moeilijk over problemen te praten (15%), vat de dingen te zwaar op (14%), ben niet altijd even eerlijk als ik zou moeten zijn (13%), vergeet veel (11%) en denk veel over godsdienst (11%). Door 10% van de leerlingen werd aangestreept: wind me te snel op, zwicht snel voor verleidingen, ben lui, erger me aan vloeken, heb weinig initiatief en kan mezelf bepaalde fouten niet vergeven.

Men ziet dat gebrek aan zelfvertrouwen en de daarmee samenhangende (te sterke) zelfkritiek de hoofdschotel van de klachten vormen. Het geheel maakt de indruk van nog niet uitgebalanceerde persoonlijkheden, hetgeen in deze leeftijdsgroep ook te verwachten was. Religieuze kwesties spelen tamelijk frekwent een rol.

Weinig frekwent treden extremere uitspraken als "bang voor straf van God" (2%), nachtmerries (2%), en "bang om in moeilijkheden te komen" (2%) op.

2.9 Homogene klachten

In de voorgaande paragrafen zijn de meest frekwent optredende klachten per kategorie beschreven. Dat gebeurde over alle aan het onderzoek deelnemende leerlingen. Men kan zich nu afvragen in hoeverre de populariteit van een klacht homogeen is ten aanzien van de sexen, scholen of leeftijdsgroepen.

In het volgende hoofdstuk hebben we sexe-, leeftijds- en plaatsgebonden klachten beschreven. In deze paragraaf zijn over de totale onderzoeksgroep populaire klachten onderzocht op hun populariteit bij de sexen, op de scholen en in de leeftijdsgroepen apart.

Uitgaande van de 10 meest populaire klachten per kategorie, is nagegaan welke van deze zeven maal tien klachten bij beide sexen, op de drie scholen en in de vijf (13/14-, 15-, 16-, 17- en 18^{+}-jarigen leeftijdsgroepen even populair zijn.

Een klacht is daarbij als schoolspecifiek beschouwd in het geval dat die klacht op één school vijf of meer plaatsen in de rangorde verschilt van die op beide andere scholen. Mutatis mutandis is dezelfde werkwijze gevolgd bij de sexen en leeftijdsgroepen.

Van de 10 meest populaire lichamelijke klachten blijken er dan zes in alle leeftijdsgroepen, op de drie scholen en bij beide sexen nagenoeg even frekwent voor te komen.

Deze klachten zijn: niet genoeg slaap, vaak hoofdpijn, gauw moe, veel last van verkoudheid/voorhoofdsholte-ontsteking, kom te weinig buiten en vat snel kou.

Men ziet (bijlage III) dat er vier klachten zijn uitgevallen nl. rook te veel (sexe-, school- en leeftijdsgebonden), evenals vaak geen trek, en te dik (sexe- en schoolgebonden), en zie er slecht uit (schoolgebonden).

Homogene schoolklachten zijn: kan gedachten moeilijk bij werk houden, kan met een bepaalde leraar niet opschieten, heb geen interesse in bepaalde vakken, bang voor een mondelinge beurt, en te weinig diskussie in de klas.

Meer specifieke klachten zijn: bang voor wiskunde, besteed te veel tijd aan huiswerk, krijg lage cijfers (schoolgebonden), bang om te

blijven zitten (leeftijdsgebonden), en ben al eens blijven zitten (school- en leeftijdsgebonden).

Ten aanzien van de 10 meest populaire thuisproblemen zijn er slechts drie volgens onze definitie homogeen, te weten: vertel mijn ouders niet alles, kan thuis problemen niet uitpraten, en ouders werken te hard.

Twee klachten zijn leeftijdsgebonden: ouders hebben ouderwetse ideeën, ouders verwachten te veel van mij. Leeftijd- en sexegebonden zijn: verschil van mening met ouders, ouders begrijpen mij niet; leeftijd-, sexe- en schoolgebonden (een zeer "onbetrouwbare" klacht dus) is: ben te brutaal tegen ouders. Schoolgebonden is: maak mij zorgen over iemand uit ons gezin, en school- en sexegebonden: er is vaak ruzie thuis.

Van de kategorie toekomst- en geldproblemen zijn er maar twee klachten homogeen volgens onze definitie: zou graag goede raad hebben over wat ik na deze school zal doen, en voor welk vak ben ik geschikt.

Schoolgebonden zijn: meer over universiteit weten, wat gebeurt er als je sterft en graag een paar uur per week geld verdienen.

Leeftijdsgebonden zijn de vraag of de volgende klas moeilijk zal zijn, en de wens zelf wat geld te verdienen. Sexe-specifiek zijn: wat moet ik later doen, en heb een vakantiebaantje nodig. De vraag naar meer informatie over beroepen tenslotte, is school- en sexe-specifiek.

In de kategorie "relaties met de andere sexe" zijn vier van de tien populaire klachten homogeen: belangrijk er leuk en vlot uit te zien, moeilijk om een gesprek gaande te houden, heb te weinig vrije tijd, en vraag me af of ik verliefd ben of niet.

Krijg geen kans te doen waar ik zin in heb, en er is thuis geen plaats om mijn vrienden/vriendinnen te ontvangen zijn zowel school- als leeftijdsspecifiek, terwijl "weet niet hoe een afspraakje te maken", en "hoever te gaan bij het vrijen" sexe- en leeftijdsgebonden zijn. "Voel me in gezelschap slecht op mijn gemak" is sexe- en schoolgebonden, en "moeilijk om met iemand van de andere sexe uit te gaan" is sexe-, school- en leeftijdsgebonden.

Van de tien populaire klachten in de kategorie relaties met anderen, zijn vijf algemeen en homogeen, namelijk: ben verlegen, bang om iemands gevoelens te kwetsen, mis iemand erg, maak moeilijk vrienden, en ben koppig.

Sexe-specifiek zijn: een hekel aan vechten, en trek me de dingen te veel aan; leeftijdsgebonden is: word gemakkelijk beïnvloed; schoolgebonden: wilde dat de mensen mij beter kenden. "Ik heb een hekel aan iemand", tenslotte, is sexe-, school- en leeftijdsspecifiek.

Van de tien populaire klachten in de rubriek persoonlijke problemen, zijn er vijf algemeen en homogeen, te weten: weinig zelfvertrouwen, bang om fouten te maken, zit vaak te dromen, ben zenuwachtig en ben niet even eerlijk als ik zou moeten zijn.

Twee klachten zijn sexe-, school- en leeftijdsspecifiek: probeer een slechte gewoonte af te leren en vergeet veel. "Vind het moeilijk om over mijn problemen te praten" is leeftijdsspecifiek, en "vat de dingen te zwaar op" schoolgebonden. Problemen rond de godsdienst zijn tenslotte school- en leeftijdsspecifiek.

2.10 Samenvatting

We hebben deze opsomming besloten met de vermelding van de meest frekwente (door 20% of meer aangestreepte) klachten over alle groepen tezamen, ongeacht het type van de problemen. Men krijgt het volgende beeld: bij beide sexen, op de drie scholen, en in alle leeftijdsgroepen zijn van belang: krijg niet genoeg slaap, kan gedachten moeilijk bij het werk houden, kan niet met een bepaalde leraar opschieten, heb geen interesse in bepaalde vakken en ben bang voor een mondelinge beurt. Meer dan 20% van de adolescenten, onverschillig tot welke sexe, op welke school of in welke leeftijdsgroep ze behoren, zou graag goede raad willen hebben wat ze na deze school moeten doen en wil bovendien weten voor welk vak ze geschikt zijn.

Verder vindt men het belangrijk er leuk en vlot uit te zien, heeft moeite een gesprek gaande te houden, is verlegen, en heeft weinig zelfvertrouwen.

Moeite met wiskunde, en zelfverwijten dat men te weinig tijd aan het huiswerk besteedt, tenslotte, behoren eveneens tot de zeer frekwente klachten, maar komen op de ene school aanzienlijk meer voor dan op de andere.

Het is nu van belang in het volgende hoofdstuk wat meer op deze diskriminerende klachten in te gaan.

3 VERSCHILLEN TUSSEN SEXEN, SCHOLEN EN LEEFTIJDSGROEPEN

3.1 Inleiding

Verschillen tussen sexen, scholen en leeftijdsgroepen zijn om verschillende redenen interessant: in de eerste plaats heeft dit soort verschillen een praktisch belang. Als een bepaalde klacht aanzienlijk meer bij meisjes dan bij jongens voorkomt, is dat voor de beeldvorming ten aanzien van sexe-verschillen van belang. Men kan zo bij psychologische diensten, en in het onderwijs meer met deze klachten en behoeften rekening houden.

Verschillen tussen de scholen lichten de klachten eruit die school- of misschien milieu-specifiek zijn. Het is te verwachten dat een groot deel van dit soort klachten te voorkomen is bijvoorbeeld door een andere (plaatselijke) organisatie.

Leeftijdsgebonden klachten tenslotte, horen thuis in de ontwikkelingspsychologie: het zal hier grotendeels om problemen gaan die verdwijnen (of toenemen) naarmate het kind ouder wordt. Overigens zijn in dit hoofdstuk alleen die klachten leeftijdsspecifiek genoemd, die systematisch toe- of afnemen met de leeftijd. In tegenstelling tot het vorige hoofdstuk (paragraaf 2.9) hebben we hier klachten die specifiek zijn voor één, of twee leeftijdsgroepen, buiten beschouwing gelaten. Genoemde verschillen kunnen tenminste op twee manieren beschreven worden:

1) als verschillen per kategorie, hetgeen inhoudt dat de gemiddelde aantallen aangestreepte problemen per sexe, leeftijdsgroep en school vergeleken zijn. Aanvankelijk lag het hierbij in de bedoeling een variantie-analyse uit te voeren, zodat duidelijk zou worden welke groep leerlingen meer of minder verantwoordelijk zou zijn voor op te treden verschillen. Deze techniek kon echter niet gehanteerd worden vanwege de scheefheid der verdelingen. Om deze reden zijn ook de gemiddelden niet erg veelzeggend. Niettemin zullen we een overzicht geven van de gemiddelden, echter zonder de verschillen tussen gemiddelden verder te analyseren.
2) de nadruk zal in dit hoofdstuk vallen op een vergelijking van de rangordes van de frekwenties waarmee de klachten binnen een bepaalde kategorie zijn aangestreept. Met deze methode zijn we in staat uit te maken in hoeverre een klacht meer of minder sexe-, school- of leeftijdsspecifiek is.

3.2 Verschillen in gemiddelde klachtenskore, en overeenkomst in frekwentierangorde der klachten

Het is lastig van tevoren te voorspellen in welke kategorieën de verschillende sexen, scholen of leeftijdsgroepen gemiddeld de meeste problemen zullen aanstrepen.
We geven daarom in tabel 2 alle gemiddelden bij wijze van oriëntatie.

Tabel 2. Gemiddeld aantal aangestreepte problemen per sexe, school en leeftijdsgroep

	sexen		scholen			leeftijdsgroepen				
	jongens	meisjes	school I	school II	school III	13/14-jarigen	15-jarigen	16-jarigen	17-jarigen	18+-jarigen
	n=370	n=361	n=320	n=269	n=142	n=187	n=152	n=159	n=112	n=121
lich. klachten	1.4	2.0	1.5	2.2	1.2	1.2	1.8	2.0	1.7	1.9
schoolklachten	3.9	3.1	3.5	3.6	3.1	3.2	3.8	3.8	3.0	3.4
thuisklachten	1.6	1.7	1.4	2.0	1.5	1.5	1.6	1.8	1.5	1.7
toekomst, geld	3.0	3.0	3.3	2.9	2.5	2.4	3.1	3.5	3.2	2.8
andere sexe	2.0	1.7	2.0	1.7	1.8	1.8	2.1	2.0	1.6	1.4
anderen	1.9	2.3	2.1	2.2	2.1	1.7	2.5	2.3	2.1	1.8
persoonlijk	2.6	3.3	2.7	3.2	2.8	2.7	3.0	3.2	3.0	2.7
totaal	16.2	17.1	16.3	15.9	15.0	14.5	17.9	18.7	16.2	15.6

Men ziet dat de verschillen in gemiddelden niet zeer groot zijn; ten aanzien van het totaal aantal klachten, strepen meisjes meer aan dan jongens, de leerlingen van school I meer dan die van school II en III, de 16-jarigen meer dan de 13/14- en 15-jarigen, maar minder dan de 17- en 18^{+}-jarigen.

Ten aanzien van de kategorieën is duidelijk dat de meisjes meer lichamelijke klachten dan de jongens opleveren, minder schoolklachten, meer klachten over de relatie met anderen en vooral meer persoonlijke problemen.

De scholen verschillen nogal in de kategorieën lichamelijke klachten (school II), schoolklachten (school III), thuisklachten (school II), toekomst (school I - III) en persoonlijke moeilijkheden (school I - II).

Bij de leeftijdsgroepen nemen de klachten als regel toe van de 13/14-jarigen naar de 16-jarigen, met uitzondering van de rubrieken problemen met de andere sexe en moeilijkheden in de relatie met anderen, waarna er een toename of afname zichtbaar is van de 17-jarigen naar de oudste groep.

Maar, als gezegd, deze gemiddelden zijn gebaseerd op zeer scheve verdelingen: een enkele leerling die zeer veel problemen aangestreept heeft, kan de gemiddelde waarde sterk beïnvloed hebben. Wij zullen dan ook bij deze tabel niet langer stilstaan, maar overgaan naar de verschillen in de frekwentierangorde van de klachten, per kategorie en per speciale groep leerlingen.

Er is tussen de sexen een (Spearman-)rangkorrelatiekoëfficiënt berekend over de rangordes van elke 30 klachten van de zeven kategorieën. Deze korrelaties hebben de volgende waarden:

Tabel 3. Overeenkomst tussen de rangvolgorde van de klachten bij jongens en meisjes (Spearman-r)

lichamelijk	school	thuis	toekomst	sexe	anderen	persoonlijk
0.82	0.90	0.89	0.78	0.51	0.89	0.79

Men ziet dat de overeenstemming vrij groot is, en in feite alleen in de kategorie "relaties met de andere sexe" wat naar beneden afwijkt. We zullen straks nagaan welke klachten deze afwijking veroorzaken.

Vervolgens geven we de Spearman-rho tussen de rangvolgorde op de drie scholen.

Tabel 4. Overeenkomsten tussen de rangvolgordes van de klachten op de drie scholen

	lichamelijk	school	thuis	toekomst	sexe	anderen	persoonlijk
school I - II	0.79	0.86	0.82	0.88	0.70	0.92	0.79
school I - III	0.78	0.84	0.87	0.89	0.69	0.94	0.82
school II - III	0.81	0.83	0.97	0.87	0.75	0.92	0.86

Het niveau van de koëfficiënten is hier zo mogelijk nog hoger dan bij de verschillen tussen de sexen. Men ziet dat school II en school III een nagenoeg identiek patroon ten aanzien van de thuisklachten hebben. School I en II komen sterk overeen in de sektor "relaties met anderen". Voor het overige zou men kunnen stellen dat school II en III nog het meest op elkaar lijken (zie lichamelijk, thuis, sexe en persoonlijk), en school I en II het minst (school). De verschillen zijn echter zo miniem dat ze waarschijnlijk aan het toeval toegeschreven kunnen worden.

Overigens is de overeenkomst in de rangordes duidelijk het grootst in de kategorie "relaties met anderen" en het kleinst in de kategorie "relaties met de andere sexe".

Ten aanzien van de korrelaties tussen leeftijdsgroepen over de rangordes van problemen kunnen we kort zijn. In de eerste plaats is het van belang te konstateren dat de korrelaties alle vrij hoog zijn, d.w.z. de rangordes verschillen weinig. In tabel 5 vindt men een overzicht van de laagste, hoogste en middenwaarde per kategorie.

Tabel 5. Hoogste, laagste en middenwaarde korrelatie per kategorie

	hoogste	middenwaarde	laagste koëfficiënt
lichamelijk	0.84	0.70 - 0.77	0.54
school	0.92	0.83	0.55
thuis	0.84	0.75 - 0.77	0.60
toekomst	0.92	0.84 - 0.86	0.70
andere sexe	0.86	0.69 - 0.70	0.56
anderen	0.94	0.88 - 0.89	0.84
zelf	0.89	0.75 - 0.80	0.59

Men ziet dat de grootste overeenkomst in de kategorieën "relaties met anderen" en "toekomstproblemen" optreedt terwijl men bij de kategorie "relaties met de andere sexe" de grootste verschillen tegenkomt.

De plaats van de hoogste korrelaties is niet konstant in de kategorieën, alhoewel uiteraard in het algemeen de hoogste korrelaties optreden tussen opeenvolgende leeftijdsgroepen en de laagste bij veruiteenlopende groepen.

Typisch is daarbij dat de 15-jarigen, in alle sektoren, behalve de toekomstproblemen meer lijken op de 16-jarigen dan op de 13/14-jarigen. De 17-jarigen daarentegen lijken, behalve de toekomstproblemen meer op de 16- dan op de 18-jarigen. Het is begrijpelijk dat de 16-jarigen zich nu eens (lichamelijk, school, toekomst, andere sexe) konformeren aan de 15-jarigen, en dan weer (relaties met anderen) aan de 17-jarigen. Bij de thuisproblemen en de persoonlijke problemen is de overeenkomst met de aanliggende jongere en oudere groep even groot.

3.3 Sexe-specifieke klachten

In deze paragraaf is wat gedetailleerder ingegaan op klachten die door één van beide sexen aanzienlijk meer aangestreept zijn dan door de andere. Kriterium daarbij is weer een (willekeurig) verschil van vijf of meer punten in de rangorde.

We geven van de betreffende klachten het rangnummer bij de jongens zowel als bij de meisjes.

Van de 30 lichamelijke klachten zijn er 11 min of meer sexe-specifiek, waarbij zeven "jongensklachten" en vier "meisjesklachten". De klachten zijn (tussen haakjes het rangnummer van de andere sexe):

Tabel 6. Sexe-specifieke klachten: gezondheid

jongens	r.no.		meisjes	r.no.	
rook te veel	2	(7)	te dik	6	(11)
vaak geen trek	7	(13)	vaak buikpijn	11.5	(23.5)
te klein	8	(14.5)	last van voeten	14.5	(24.5)
niet zo gezond	11	(16.5)	te lang	16.5	(21.5)
last van tanden	13.5	(27.5)			
te mager	15.5	(22.5)			
niet zo sterk	17	(24.5)			

Zeer grote verschillen in de rangorde treden, vreemd genoeg, op bij de klacht over tanden: men ziet dat de jongens hiervan kennelijk meer last hebben. De verklaring is onduidelijk. Datzelfde geldt voor het verschil in aanstrepingen van de voetenklacht: waarom hebben meisjes meer last van haar voeten? Moet men de verklaring in de pasvorm van damesschoenen zoeken? Te dik of te lang is onaangenaam voor een meisje, evenals te klein (of te mager?) onaangenaam voor jongens is. Van de 30 schoolklachten zijn er acht min of meer sexe-specifiek.

Tabel 7. Sexe-specifieke klachten: schoolklachten

jongens	r.no.	meisjes	r.no.
te veel gedwongen vakken	9 (14)	vervelend hardop in de klas iets te zeggen	7.5 (19)
te strak schoolsysteem	13.5 (20)	bang voor proefwerken	13 (18)
hekel aan leren	16 (22)	slecht geheugen	17.5 (29)
moeite met schrijven	25 (30)	bang niet mee te kunnen	22.5 (29)

Grote verschillen treden alleen op bij het "slechte geheugen" en de angst om hardop iets in de klas te zeggen, beide meisjesklachten. Overigens staat de klacht over het geheugen ook bij de meisjes op de 17.5e plaats, zodat absoluut gezien, weinig meisjes de klacht aangestreept hebben.

Van de 30 thuisklachten is er een zevental min of meer sexe-specifiek: twee voor de jongens en vijf voor de meisjes. De thuisklachten, voor zover zij sexe-specifiek zijn, slaan dus blijkbaar meer bij de meisjes dan bij de jongens aan.

Tabel 8. Sexe-specifieke klachten: thuisklachten

jongens	r.no.	meisjes	r.no.
ouders hebben aanmerkingen	8.5(17)	vaak ruzie thuis	6 (11.5)
wil dingen die ouders niet geven	20.5(26.5)	ben te brutaal tegen ouders	8.5(15.5)
		kan niet met vader opschieten	11 (18)
		één van de ouders overleden	19 (27)
		iemand thuis ernstig ziek	23.5(29)

De verschillen in rangorde zijn nergens extreem groot. Bovendien staan de meeste differentiërende klachten ook nog vrij laag in de rangorde van de sexe waarvoor ze enigszins specifiek zijn.

De kategorie thuisklachten heeft dus weinig sterk differentiërende klachten.

Ten aanzien van de toekomst- en geldzorgen zijn negen klachten min of meer sexe-specifiek.

Tabel 9. Sexe-specifieke klachten: toekomst- en geldzorgen

jongens	r.no.	meisjes	r.no.
heb vakantiebaantje nodig	4 (14)	wat moet ik later doen	2 (10.5)
zorgen over militaire dienst	6.5(28)	zal ik ooit trouwen	15 (21)
meer over zakenleven weten	17 (23.5)	bang voor toekomst	17 (24.5)
minder geld dan vrienden	18 (23.5)	zit ik wel op goede school	18.5(24.5)
		geen televisie thuis	21 (26)

Het is evident dat de meisjes ten aanzien van de toekomst aanzienlijk zorgelijker zijn dan de jongens; dat de vraag "wat later te doen", op de tweede plaats staat, is veelbetekenend. Het is te hopen dat school- en psychologische diensten hieruit de voor de hand liggende konklusies trekken.

Het beeld van de jongens is een stuk optimistischer; begrijpelijk bij deze kategorie.

Van de 30 klachten in de sektor relaties met de andere sexe, zijn er niet minder dan 14 enigszins sexe-specifiek.

Tabel 10. Sexe-specifieke klachten: relaties met de andere sexe

jongens	r.no.	meisjes	r.no.
moeilijk met iemand van andere sexe uitgaan	4 (26.5)	in gezelschap slecht op gemak	5 (10)
mag auto van thuis niet gebruiken	6 (21.5)	hoever te gaan bij vrijen	6 (13.5)
hoe moet ik een afspraakje maken	8.5(16.5)	zorgen over vriendje	7.5(28)
ik heb nooit een afspraakje	11.5(18.5)	jongens vinden me niet leuk	13 (28)
verlegen als er over sex gepraat wordt	13.5(18.5)	wil meer over jongens weten	15 (28)
meisjes vinden me niet leuk	17 (28.5)	mag 's avonds de deur niet uit	16.5(22.5)
wil meer over meisjes weten	18.5(28.5)		
weet niets leuks te doen in vrije tijd	21 (26.5)		

Het verschil tussen "jongens- en meisjesklachten" is volkomen in overeenstemming met de gangbare stereotypen: jongens maken de afspraakjes, en als ze er niet in slagen een afspraakje te maken, is dat hun zaak. Het is overigens opmerkelijk dat vooral de jongens "verlegen worden als er over sex gepraat wordt".

Voor de meisjes is het (nog steeds) een probleem hoever te gaan bij het vrijen, jongens maken zich daarover blijkbaar minder zorgen.

Een tiental klachten in de kategorie "relaties met anderen" differentiëren enigszins tussen de sexen.

Tabel 11. Sexe-specifieke klachten: relaties met anderen

jongens	r.no.	meisjes	r.no.
hekel aan vechten	1 (9)	trek me dingen te snel aan	3 (8)
hekel aan iemand	5 (11)	ben jaloers	14 (19)
verlies snel zelfbeheersing	13 (18)	zou graag op anderen lijken	19 (24)
mensen hebben aanmerkingen	17.5(25.5)	ze mogen mij niet	22 (28)
nooit als leider gekozen	20 (25.5)		
ze maken grapjes over mij	22 (29)		

Bij de jongens zijn vooral agressieklachten van belang, waarbij opvalt dat men kennelijk openlijke agressie tracht te vermijden, maar daardoor moeite heeft de neiging op een andere manier te verwerken.

De meisjes verwijten zichzelf dat ze te weinig geestelijke veerkracht hebben.

Ten aanzien van de persoonlijke problemen differentiëren negen klachten tussen de sexen.

Tabel 12. Sexe-specifieke klachten: persoonlijke problemen

jongens	r.no.	meisjes	r.no.
moet slechte gewoonte afleren	1 (6)	vergeet veel	8 (16.5)
neem de dingen niet ernstig genoeg	6 (24)	erger me aan vloeken etc.	10 (18.5)
ben lui	9 (20)	kan moeilijk besluiten	11 (20.5)
zwicht snel voor verleidingen	11 (16.5)	maak me te veel zorgen	18 (24)
vertel leugens zonder reden	16.5(22.5)		

Het grootste verschil ligt hier duidelijk bij de jongensklacht "neem de dingen niet ernstig genoeg". Dit is in overeenstemming met de algehele indruk die men uit de vergelijking krijgt: de jongens zijn meer bezorgd over konkrete zaken dan de meisjes, en gaan daar blijkbaar niet zo diep onder gebukt. Meisjes vertonen een vager en somberder beeld, vooral wat de toekomst betreft.

3.4 Verschillen tussen de scholen

Onderzoekstechnisch is het minder plezierig dat de scholen nogal verschillen, aangezien het de generaliseerbaarheid aanzienlijk inperkt. Ook Mooney (Mannuel, 1950) geeft aan dat de lokale sfeer van grote invloed kan zijn op de keuze van de klachten.

Wij zullen in deze paragraaf aangeven welke klachten blijkbaar "milieugevoelig" zijn, dat is te zeggen de klachten die in de rangordes van de drie scholen vijf of meer plaatsen verschillen. Daarbij zijn de klachten opgenomen die op één school vijf of meer plaatsen verschillen met beide andere scholen.

Lichamelijke klachten: in deze kategorie is een tiental klachten schoolspecifiek, te weten:

school I: te mager
bang voor operatie

school II: rook te veel

De leerlingen van school III klagen uitzonderlijk veel over tanden, gezichtsvermogen, voeten en slechte huid. Deze groep wijkt eveneens af ten aanzien van de klacht "vaak geen trek". Ze strepen deze klacht bijzonder weinig aan.

Schoolklachten: het is te verwachten dat het aantal klachten in deze rubriek sterk afhankelijk is van de sfeer op school. Toch zijn er maar elf klachten schoolspecifiek.

school I: grammatika en spelling
leraren houden zich niet aan wat ze zeggen

school II: krijg lage cijfers
bang voor proefwerken
doe niet genoeg aan huiswerk
zeer weinig: { bang voor wiskunde / krijgen te veel huiswerk }

school III: schoolsysteem te strak
zeer weinig: { ben al eens blijven zitten / hekel aan leren }

De klachten over school hangen, als gezegd, sterk samen met de wijze waarop het lerarenkorps zich opstelt. De verschillen tussen de scholen spreken hier wel voor zichzelf.

Thuisklachten: uiteraard hangen de klachten in deze kategorie minder van de school als wel van de bevolking waaruit de scholen hun leerlingen rekruteren af. Niet minder dan 17 van de 30 klachten zijn hier schoolspecifiek:

	veel	weinig voorkomend
school I:	ouders hebben aanmerkingen	zorgen over gezin
	verschil van mening met ouders	vaak ruzie thuis
	te brutaal tegen ouders	
school II:	ouders gescheiden	ouders nemen alle beslissingen

	veel	weinig voorkomend
	kan niet met vader opschieten	te brutaal tegen ouders
	kan niet met moeder opschieten	iemand overleden
school III:	thuis als kind behandeld	enig kind
	ouders trekken broertje/ zusje voor	nooit plezier met ouders
	graag in andere buurt wonen	ouders begrijpen mij niet

Veel konklusies zullen we hieruit niet trekken: men houde in het oog dat het gaat om klachten, niet om feitelijke situaties; dat hoeft overigens niet te betekenen dat er geen korrelatie tussen de aard van de klachten en de feitelijke situatie bestaat. Zo gaat het o.i. niet te ver te konkluderen dat er onder de ouders van de leerlingen van school II nogal wat gescheiden ouderparen voorkomen.

In de kategorie toekomst- en geldzorgen zijn er weinig differentiërende klachten tussen de scholen.
De leerlingen van school I maken zich meer dan op de andere twee scholen zorgen over de vraag of de volgende klas moeilijk zal zijn. Zij kenmerken zich verder door aanmerkelijk minder (dan op de andere twee scholen): geldzorgen thuis, interesse voor informatie over de universiteiten. Bovendien piekeren deze leerlingen aanzienlijk minder over wat er met je gebeurt als je sterft.

School II is getypeerd door vier klachten: veel kinderen vragen zich hier af of ze wel op de goede school zitten, en ook of ze wel verder zullen leren. De leerlingen van school II zijn zeer weinig geïnteresseerd in meer kennis over beroepen, evenmin als in het zakenleven.

De leerlingen van school III zouden wél graag meer informatie over het zakenleven hebben. Zij maken zich weinig zorgen over de militaire dienst; ze hebben ook geen behoefte om een paar uur per week geld te verdienen.

Ten aanzien van de relatie met de andere sexe verschillen de scholen aanzienlijk: niet minder dan 20 van de 30 klachten differentiëren hier.

School I is in deze kategorie getypeerd door 10 klachten: men wil meer over sex weten, men denkt te veel aan jongens/meisjes, men wil meer over jongens weten (niet over meisjes), zouden graag op dansles willen, hebben te weinig feestjes en mogen de auto thuis niet gebruiken.

Bijzonder weinig populair zijn hier de klachten: meisjes vinden me niet leuk, zorgen over mijn vriendin, moeilijk om met iemand van de andere sexe uit te gaan, en in gezelschap slecht op mijn gemak.

Kommentaar is hier overbodig: het "bravour-type" is blijkbaar vrij dik gezaaid op school I.

School II levert een heel ander beeld op. Hier maakt men zich druk omdat er geen plaats in huis is vrienden of vriendinnen te ontvangen; men is bezorgd over het vriendje of vriendinnetje.

Vaste verkering of het juiste gedrag bij een afspraakje is onder de leerlingen van deze school geen probleem.

School III tenslotte is gekenmerkt doordat veel leerlingen nooit een afspraakje hebben, verlegen worden als er over sex gepraat wordt, maar toch meer over meisjes zouden willen weten; ze hebben moeilijkheden met het uitgaan met iemand van de andere sexe. Bijzonder weinig gangbaar is hier de klacht dat de auto niet gebruikt mag worden.

De verschillen spreken wel aan; naast het bravour-type van school I staat school II met de angst dat de kontakten die je hebt opgebouwd weer zullen verdwijnen, en school III met een te weinig aan kontakten met de andere sexe.

De kategorie relaties met anderen levert weinig differentiërende klachten op tussen de scholen. Op school I klaagt men veel over een hekel aan diskussies, en ook heeft men op deze school nogal eens een hekel aan "iemand". Zeer weinig leerlingen wensen dat de mensen hen beter zouden leren kennen. Uiteraard wordt het hier overheersende bravour-type hoogst zelden "door niemand begrepen".

Op school II is er een relatief groot aantal leerlingen die "altijd geplaagd worden"; daarentegen is "ze roddelen over mij" zeer weinig aangestreept.

School III levert in deze kategorie geen enkel relatief zeer veel of zeer weinig voorkomende klacht op.

De kategorie <u>persoonlijke problemen</u> tenslotte onderscheidt zich door 12 differentiërende klachten.

Op school I blijkt nu toch "vaak iets te mislukken", men vergeet veel, en bovendien neemt men dingen niet ernstig genoeg. Meer met het beeld in overeenstemming is dat zeer weinigen zich als lui beschouwen; bovendien vertellen weinigen wel eens leugens.

School II is gekenmerkt door vrij veel leerlingen die zich te snel opwinden, en ook - maar dat wisten we al - te veel zorgen hebben.

Weinigen proberen hier een slechte gewoonte af te leren; men denkt ook weinig over godsdienst na.

Op school III vinden we een relatief groot aantal sombere lieden - hetgeen ook duidelijk werd bij de vorige kategorieën - die wilden "dat ze nooit geboren waren".
Bovendien menen velen weinig initiatief te hebben. Zeer weinigen tenslotte, winden zich hier te snel op.

Slotopmerking: een 80-tal klachten blijkt meer of minder schoolspecifiek te zijn, hetgeen uiteraard niet wil zeggen dat de andere 130 geen verschillen opleveren. Wil men echter een lijst opmaken om het "klimaat" van de ene school met dat van de andere te vergelijken, dan bieden genoemde 80 klachten een redelijk uitgangspunt.

3.5 Leeftijdsspecifieke klachten

Het spreekt vanzelf dat een groot aantal klachten specifiek is voor een of meer leeftijdsgroepen. We hebben echter in deze paragraaf alleen de klachten vermeld die systematisch met de leeftijd toe- respektievelijk afnemen.

Daarbij is bovendien als eis gesteld dat die klachten vijf of meer plaatsen moeten verschillen in de ranglijst van de jongste en oudste groep. Op deze wijze is een 50-tal klachten geselekteerd, 25 met de leeftijd toenemende en 25 afnemende in frekwentie.

Ten aanzien van de kategorie lichamelijke klachten nemen toe de vage klacht "niet zo gezond als ik zou willen zijn", angst voor een operatie, en de drie klachten over keel en verkoudheid: vat snel kou, heb vaak keelpijn en veel last van verkoudheid en/of voorhoofdsholteontsteking.

Daarentegen nemen de oog- en huidklachten af, evenals het "niet aantrekkelijk er uitzien". Het feit dat men te lang is wordt blijkbaar minder belangrijk (of de verschillen verdwijnen); ook klaagt men minder over "het eten van verkeerde dingen".

Bij de schoolproblemen nemen toe: ben al eens blijven zitten, geen interesse in boeken (?), hekel aan school, voel me onrustig in de klas, vind het vervelend iets hardop in de klas te zeggen, en de klacht over te veel gedwongen vakken.

Minder frekwent komen voor: hekel aan leren, krijg lage cijfers, heb moeite met grammatika en spelling, bang om te blijven zitten, en kan niet met een bepaalde leraar opschieten.

Ten aanzien van de thuisklachten nemen toe met de leeftijd: zorgen over iemand uit ons gezin, ouders begrijpen me niet en veel verschil van mening met mijn ouders.

In de oudere leeftijdsgroepen treffen we in mindere mate de klachten aan: ouders verwachten te veel van mij, ouders hebben ouderwetse ideeën, kan niet opschieten met broers/zusjes en ben te brutaal tegen ouders.

Bij de toekomst- en geldzorgen nemen de angst voor de toekomst, de vraag wat ik nu eigenlijk wil, en naar meer kennis over beroepen toe, terwijl de ergernis over het tekort aan mooie kleren afneemt.

In de relatie met de andere sexe zien we een toename van de moeilijkheden om met iemand van de andere sexe uit te gaan, en ook de wens om meer over meisjes te weten te komen, komt frekwenter voor bij de oudere leeftijdsgroepen.

De klachten dat men 's avonds de deur niet uit mag, en dat jongens mij niet leuk vinden, neemt af met de leeftijd.

In de relatie met anderen nemen de klachten: verkeerde vrienden, ze mogen me niet, niemand begrijpt me, en ben jaloers toe. Afnemende klachten zijn: maak moeilijk vrienden, wordt nooit als leider gekozen en heb een hekel aan diskussie.

De kategorie persoonlijke problemen tenslotte, levert twee toenemende klachten op: niet zoveel plezier als de anderen, en ik ben lui.
Bij de jongere leeftijdsgroepen blijken frekwenter voor te komen de klachten: er mislukt vaak iets, ben niet even eerlijk, en probeer een slechte gewoonte af te leren.

3.6 Slotopmerking

Men heeft in dit hoofdstuk kunnen zien welke klachten min of meer sexe-, school- en leeftijdsspecifiek zijn.
Globaal gesproken blijken de rangordes van frekwentie van de klachten niet veel tussen de sexen te verschillen. De grootste overeenkomsten vinden we in de kategorieën "schoolproblemen" en "relaties met anderen", de grootste verschillen in de kategorie "relaties met de andere sexe".

Het verschil in gemiddeld aantal aanstrepingen per kategorie loopt hiermee echter niet parallel: dat is het kleinst in de kategorieën "toekomst en geld" en "thuisproblemen", het grootst in de kategorieën "schoolklachten" (meisjes strepen meer aan), "persoonlijke klachten" (meisjes strepen meer aan).

De frekwentierangordes op de drie scholen verschillen eveneens weinig: het verschil is nog het grootst in de kategorie "relaties met de andere sexe" en het kleinst in "problemen in de relaties met anderen".

De verschillen in gemiddeld aantal aangestreepte problemen zijn hier het kleinst in de kategorie "relaties met anderen" en het grootst in de kategorie "toekomst- en geldzorgen" (school I veel klachten).

Ten aanzien van de leeftijdsgroepen levert de kategorie "relaties met de andere sexe" de grootste verschillen qua rangorde op, de kategorieën "relaties met anderen" en "toekomst- en geldzorgen" de kleinste. Wat betreft het gemiddeld aantal aangestreepte problemen vindt de grootste spreiding juist in de "toekomst- en geldsektor" en de kleinste in de kategorie "relaties met anderen".

4 FREKWENTIE EN ERNST VAN DE KLACHTEN

4.1 Inleiding

Tot nu toe is in hoofdzaak gesproken over de frekwentie van de diverse problemen. Het zal echter duidelijk zijn dat de frekwentie van de klacht op zichzelf niets zegt over de ernst, of althans over de subjektieve ernst van die klacht. Sommige "problemen" komen zeer veel voor, maar blijken later niet belangrijk, terwijl andere, vrij zelden aangestreepte problemen op serieuze moeilijkheden kunnen wijzen. Er staan ons echter bijzonder weinig kriteria ter beschikking om zo'n tweedeling in de klachten waar te maken. Kriterium voor de ernst van een klacht zou het oordeel van anderen, voor zover zij enig idee van de mogelijke klachten hebben én de leerling in kwestie kennen, kunnen zijn. Dit inzicht van het hoofd der school, leraren of schoolarts in de moeilijkheden van leerlingen komt elders ter sprake (hoofdstuk 7). Hier zullen we nagaan aan welke problemen de individuen zélf het zwaarst tillen. Het materiaal biedt die mogelijkheid aangezien de leerlingen niet alleen verzocht werd de problemen waarvan ze last hadden, aan te strepen, maar ook de serieuze problemen van een extra streepje te voorzien.

We zouden dus kunnen volstaan met de frekwentieverdeling van de dubbel aangestreepte uitspraken om vervolgens de uitspraken die de meeste dubbele aankruisingen op zich verenigen, als het meest ernstig te beschouwen.

Het leek ons echter zinvoller een korrektie aan te brengen voor de frekwentie waarmee de uitspraken enkelvoudig aangestreept zijn, omdat vaak aangestreepte uitspraken ook wel vaak dubbel aangestreept zullen zijn. We besloten daarom per uitspraak het aantal dubbele aanstrepingen uit te drukken in een percentage van het aantal enkele aanstrepingen. Op deze basis is het mogelijk de (30) uitspraken per kategorie te ordenen naar ernst van de problemen, terwijl het eveneens mogelijk wordt de kategorieën onderling te vergelijken op het percentage "ernstige" problemen.

De uitspraken zijn op deze wijze ingedeeld in drie typen, namelijk:

1) het type dat door 30 of meer procent van de enkele aanstrepers dubbel werd gemerkt

2) uitspraken die door 20 - 30% van de enkele aanstrepers dubbel werden aangestreept, en
3) het type dat minder dan 20% van de enkele aanstrepers tevens dubbel merkten.

Uiteraard zijn deze grenzen willekeurig gekozen: over het totaal (210 uitspraken) gerekend behoren steeds 70 uitspraken tot elk van de drie typen.

4.2 De verdeling van ernstige problemen over de kategorieën

Het is om te beginnen van belang na te gaan welke van de zeven kategorieën de meeste en welke de minste ernstige problemen bevatten. In tabel 13 vindt men per kategorie het aantal volgens deze definitie serieuze, minder serieuze en onbelangrijke problemen.
We herhalen hier nogeens de namen der kategorieën:

a) lichamelijke problemen
b) schoolproblemen
c) problemen thuis
d) zorgen over de toekomst of geld
e) problemen in de relaties met leden van de andere sexe
f) problemen in de relaties met anderen
g) persoonlijke problemen.

Tabel 13. Aantal ernstige, minder ernstige en onbelangrijke problemen per kategorie

	a	b	c	d	e	f	g	totaal
ernstig: > 30%	11	9	15	6	14	9	6	70
minder ernstig: 30 - 20%	8	11	8	11	8	12	12	70
onbelangrijk: < 20%	11	10	7	13	8	9	12	70
totaal	30	30	30	30	30	30	30	210

Men ziet dat kategorie c (problemen thuis) de meest ernstige klachten oplevert, gevolgd door kategorie e (problemen in de relaties met leden van de andere sexe) en kategorie a (lichamelijke klachten). De meeste relatief onbelangrijke problemen treden op in kategorie d

(zorgen over de toekomst of geld), gevolgd door persoonlijke problemen en lichamelijke klachten. Uiteraard geeft tabel 13 nog betrekkelijk weinig informatie over de aard der klachten: de indeling der kategorieën is a priori gebeurd, waarbij sommige klachten evengoed onder het ene als het andere hoofd gerangschikt hadden kunnen worden. We zullen daarom per kategorie wat gedetailleerder op dit punt ingaan.

4.3 Lichamelijke problemen

Deze kategorie onderscheidt zich door een gelijk aantal ernstige en onbelangrijke klachten. Tot de 11 ernstige problemen behoren (gerangschikt naar percentages):

- ernstig lichaamsgebrek
- niet aantrekkelijk
- te dik
- te klein
- spreek moeilijk
- bang voor operatie
- rook te veel
- zie er slecht uit
- vaak ziek
- slecht figuur
- verkeerde eetgewoonte.

De middengroep omvat de klachten:

- keelpijn
- gauw moe
- gebrek aan slaap
- buikpijn
- voorhoofdsholte-ontsteking
- slecht gezichtsvermogen
- hoofdpijn
- te lang.

De 11 door de leerlingen als minder belangrijk beschouwde klachten zijn:

- gehoormoeilijkheden
- voeten
- vaak niet lekker

- snel kouvatten
- niet zo gezond
- tanden
- te weinig buiten
- vaak geen trek
- niet zo sterk
- te mager
- onhandig, lomp.

Met kommentaar op deze gegevens dient men de nodige voorzichtigheid in acht te nemen, aangezien het aantal waarnemingen, waarop de indeling van sommige klachten berust, uitermate gering is. De rubricering van "voel me niet lekker", in de onbelangrijke groep berust bijvoorbeeld op het feit dat van de 37 leerlingen die dit probleem aanstreepten, er slechts zeven de uitspraak van een dubbel streepje voorzagen.
In dit opzicht is de rubricering van de klachten als:

- ernstig lichaamsgebrek
- gehoorproblemen
- onhandig en lomp
- bang om geopereerd te worden

wat dubieus, gezien het feit dat minder dan 14 kinderen deze uitspraken aanstreepten, en uiteraard een nog kleiner aantal die klachten van een dubbel streepje voorzag. Men zie voor de betrouwbaarheid van de rubricering de lijst van frekwenties voor de aparte uitspraken (bijlage III). Wat betreft de rubricering als geheel, valt op dat algemenere uitspraken als gauw moe, vaak geen trek, vaak niet lekker, niet zo gezond, niet zo sterk, als regel niet onder de serieuze klachten vallen. Vage klachten voelt men blijkbaar, met uitzondering van klachten over het uiterlijk, niet als ernstig aan.
Te dik en te klein is blijkbaar erger dan te lang en te mager; voeten, tanden en gehoor zijn kennelijk minder serieus dan keel of spreekmoeilijkheden. Opvallend is overigens dat verkeerde eetgewoonten onder de serieuze problemen gerekend worden, evenals te veel roken.
Natuurlijk kan men op grond van deze subjektieve waardering van de problemen, niet besluiten dat bepaalde vormen van medisch onderzoek meer of minder wenselijk zijn. Het is ons immers niet bekend in hoeverre de betreffende leerlingen al niet reeds onder medische kontrole staan.

Men dient dit onderzoek dan ook te beschouwen als een psychologische studie: bepaalde, objektief al dan niet bestaande, lichamelijke afwijkingen zijn blijkbaar hinderlijker dan andere, of worden misschien gebruikt om allerlei frustraties op af te schuiven.

4.4 Schoolproblemen

Deze kategorie levert relatief weinig ernstige problemen op, maar daarentegen vrij veel in de midden- en onbelangrijke groep. Ernstige schoolproblemen zijn:

- bang niet mee te kunnen
- te dom
- bang te blijven zitten
- moeite met schrijven
- krijg lage cijfers
- te veel gedwongen vakken
- moeite met grammatika en spelling
- te weinig vrijheid in de klas
- een hekel aan school.

Tot de middengroep behoren:

- vaak onrustig in de klas
- hekel aan leren
- gedachten moeilijk bij werk te houden
- geen interesse in boeken
- te veel huiswerk
- saaie klas
- kan niet met bepaalde leraar opschieten
- moeite met wiskunde
- besteed niet genoeg tijd aan huiswerk
- ben al eens blijven zitten
- bang voor proefwerken.

Als betrekkelijk onbelangrijke klachten beschouwt men:

- lees langzaam
- hardop in de klas iets zeggen
- schoolsysteem te strak
- geen interesse in bepaalde vakken

- slecht geheugen
- leraren houden zich niet aan wat ze zeggen
- te weinig diskussie in de klas
- bang voor mondelinge beurt
- schriftelijk overhoren
- schoolboeken moeilijk.

Ook hier is een aantal uitspraken waarvan de klassifikatie op een betrekkelijk klein aantal individuen berust. Dat geldt in het bijzonder voor de "moeilijkheid van schoolboeken", "te dom" en "moeite met schrijven". Voor nauwkeuriger gegevens kan men terecht in bijlage III waar de frekwenties vermeld staan.

Ten aanzien van de inhoud der problemen valt op hoe belangrijk de klas is en hoe graag men in het klasseverband opgenomen wenst te blijven. "Saaie klas" valt weliswaar in de middengroep, maar is niet zo onbelangrijk als het "strakke schoolsysteem", "onbetrouwbare leraren", "schriftelijk of mondeling overhoren", of zelfs "weinig interesse in bepaalde vakken".
Dit is niet bepaald in overeenstemming met populaire opvattingen over te strakke schema's, of wederzijds wantrouwen tussen docentenkorps en leerlingen. Weliswaar hoort "moeilijkheden met een bepaalde leraar" tot de middengroep, maar kritiek op het docentenkorps als geheel ontbreekt vrijwel, of is onbelangrijk.
Zorgen over mogelijkerwijze "niet mee te kunnen" vormen de hoofdschotel. Hoewel men wat meer vrijheid wenst, is een te weinig aan diskussie nauwelijks een ernstig probleem. Opvallend is dat moeite met grammatika en spelling zwaarder weegt dan moeite met wiskunde.
Natuurlijk kan men twee kanten uit met een interpretatie van deze resultaten.
Enerzijds zouden de leerlingen het schoolsysteem over het geheel nog niet zo slecht vinden, en anderzijds kan men stellen dat de leerlingen eventuele klachten over het schoolsysteem als vechten tegen de bierkaai beschouwen.
De laatste interpretatie maakt overigens niet duidelijk, waarom leerlingen in een enquête als deze een blad voor de mond zouden nemen. We zijn daarom geneigd te veronderstellen dat er inderdaad niet zo zwaar aan "systeem"-klachten getild wordt.

4.5 Problemen thuis

Alhoewel problemen thuis door relatief weinigen zijn aangestreept, wordt een groot aantal klachten door degenen die ze hebben aangestreept als ernstig beschouwd: van de 30 problemen thuis vallen er niet minder dan 15 in de groep ernstige klachten. Dat zijn achtereenvolgens:

- iemand ernstig ziek
- nooit plezier met vader of moeder
- vaak ruzie thuis
- thuis te weinig vrijheid
- woon niet bij ouders
- ouders gescheiden
- ouders willen dingen niet geven
- niet opschieten met vader
- niet opschieten met moeder
- ouders verwachten te veel van mij
- enig kind
- ouders vertrouwen mij niet
- zorgen over iemand in gezin
- kan problemen niet uitpraten
- ouders begrijpen mij niet.

Tot de middengroep behoren:

- ouders werken te hard
- verschil van mening met ouders
- iemand overleden
- zou graag weglopen
- als kind behandeld
- graag in andere buurt wonen
- niet opschieten met broers/zusjes
- ouders hebben aanmerkingen.

Als onbelangrijk beschouwt men:

- een van de ouders overleden
- voortrekken broer/zusje
- ouders hekel aan vrienden
- te brutaal tegen ouders
- ouders nemen alle beslissingen
- ouders ouderwetse ideeën
- vertel ouders niet alles.

De klassifikatie van de volgende uitspraken berust op zeer weinig waarnemingen: "iemand ernstig ziek", "voortrekken broer/zus", "hekel aan vrienden", "vertrouwen mij niet", en "woon niet bij ouders". Een goede verhouding met de ouders is kennelijk belangrijker dan de onvolledigheid van het gezin, of zelfs de ergernis over het feit dat de ouders alle beslissingen nemen. Inhoudelijk lijkt de rangorde van de thuisproblemen naar ernst wel aan de verwachtingen te voldoen. Misschien dat "enig kind" enigszins uit de toon valt, evenals het overleden zijn van een der ouders.
Het schijnt dat het kind bereid is beperkingen door de ouders in de eigen vrijheid te aksepteren, als er maar een zekere akseptatie tegenover staat.

4.6 Toekomst- en geldproblemen

In deze kategorie treden bijzonder weinig serieuze klachten op. De enkelvoudige frekwenties zijn hier relatief hoog, zodat er misschien sprake is van een omgekeerd verband tussen frekwentie en ernst van de klacht. We komen hierop aan het eind van dit hoofdstuk terug. De zes serieuze problemen zijn, in afnemende belangrijkheid:

- thuis geldzorgen
- zorgen over militaire dienst
- te weinig mooie kleren
- zit ik wel op de goede school
- hoe kom ik aan een baan.

In de middengroep rangschikken zich 11 klachten, te weten:

- zal ik nog verder leren
- wil snel van school
- wat wil ik
- voor welk vak geschikt
- wat gebeurt er als je sterft
- wat moet ik later doen
- moet te hard werken voor geld
- meer over zakenleven weten
- geef geld te gemakkelijk uit
- goede raad na school
- zal ik ooit trouwen.

De minder belangrijke problemen zijn:

- geen televisie thuis
- te weinig zakgeld
- meer beroepenkennis
- is de volgende klas moeilijk
- paar uur per week geld verdienen
- graag zelf wat geld verdienen
- meer over universiteit weten
- moet ouders om geld vragen
- geen vast zakgeld
- heb minder geld dan mijn vrienden
- moeilijk de goede dingen te kopen
- moet een vakantiebaantje hebben
- zou wat meer voor mezelf willen kopen.

Op bijzonder weinig waarnemingen berust de klassifikatie van de uitspraken: wil snel van school, moet te hard werken, en hoe kom ik aan een baan.
Inhoudelijk is duidelijk dat zakgeld en geld verdienen in het algemeen geen grote rol spelen; het is zelfs niet belangrijk minder geld dan je vrienden te hebben. Wel kan geld een probleem zijn als er thuis geldzorgen zijn, maar die uitspraak past misschien ook beter in de kategorie thuisproblemen.
De toekomst-problemen worden meer serieus genomen dan de financiële. De indeling wijst duidelijk in één richting: zal men wel het goede vak kiezen, de goede school, de goede baan? De leerling weet niet wat hij wil, of wat hij kan. Hij wil goede raad en vraagt uitdrukkelijk om leiding. Het is evident dat de leerlingen menen te veel vrijheid te hebben en te weinig leiding krijgen.
Hoewel velen geïnteresseerd zijn in de universiteit, heeft men geen serieuze behoefte aan voorlichting over de universiteit. Dat is anders met het zakenleven (misschien was de vertaling "bedrijfsleven" beter geweest): er bestaat op dit punt wél behoefte aan voorlichting. Tenslotte valt op hoe zwaar men tilt aan de militaire dienst. Ook een gebrek aan mooie kleren is blijkbaar een punt dat ernstig genomen wordt. Het totale beeld van deze kategorie levert geen moeilijkheden op: de toekomst is onzeker, er zijn te veel mogelijkheden en er is te weinig pressie door school of ouders een bepaalde richting in te slaan.

4.7 Problemen in de relatie met leden van de andere sexe

Deze kategorie onderscheidt zich, evenals de kategorie thuisproblemen door een groot aantal (14) ernstige uitspraken. Op de veronderstelling dat dit te maken heeft met een omgekeerd verband tussen frekwenties en ernst van de uitspraken, komen we nog terug.
Genoemde 14 ernstige uitspraken zijn (van meer tot minder serieus):

- mag geen afspraakje maken
- weet niets leuks te doen
- hoe moet ik me in gezelschap gedragen
- te weinig gelegenheid naar feestjes te gaan
- zorgen over vriendje
- jongens vinden me niet leuk
- meisjes vinden me niet leuk
- hoever te gaan bij vrijen
- mag 's avonds de deur niet uit
- nooit een afspraakje
- mag niet omgaan met degenen die ik leuk vind
- in gezelschap slecht op gemak
- krijg geen kans te doen waar ik zin in heb
- meer over jongens weten.

Tot de minder ernstige problemen in deze kategorie behoren:

- thuis geen plaats vrienden te ontvangen
- meer over sex weten
- ik denk te veel aan jongens/meisjes
- zal ik aan vaste verkering beginnen
- mag de auto van thuis niet gebruiken
- belangrijk er leuk en vlot uit te zien
- moeilijk met iemand van de andere sexe uit te gaan
- te weinig vrije tijd.

Van weinig belang zijn de klachten:

- verliefd of niet
- hoe een afspraakje te maken
- moeilijk een gesprek gaande houden
- zorgen over vriendinnetje
- verlegen bij praten over sex

- hoe gedragen bij een afspraakje
- meer over meisjes weten
- graag op dansles.

Op zeer weinig waarnemingen berust de klassifikatie van: "mag geen afspraakjes maken" en "niet omgaan met degenen die ik leuk vind".
De klassifikatie van de uitspraken van deze kategorie in drie typen geeft enige moeilijkheden. De serieuze groep bestaat uit een mengelmoes van problemen, van het zich in gezelschap bevinden tot ergernissen over vrijheidsbeperkingen door de ouders. Maar ook een geringe appreciatie van de kant van de andere sexe en moeilijkheden bij de vrijetijdsbesteding worden als ernstige problemen gezien. De meisjes zouden graag meer over jongens weten, de jongens niet over meisjes. Van een gebrek aan vrije tijd is kennelijk minder sprake, dan van moeilijkheden hoe die tijd te gebruiken.
Het valt op dat de behoefte aan sexuele voorlichting niet groot is; aan de andere kant komt "weet niet hoever te gaan bij het vrijen" in de serieuze groep terecht. Deze klassifikatie heeft iets tegenstrijdigs wat waarschijnlijk uit de gangbare stereotypen in deze sektor verklaard moet worden.

4.8 Problemen in de relatie met anderen

Deze kategorie omvat relatief veel problemen in de middengroep. Tot de ernstige problemen behoren:

- word altijd geplaagd
- ze roddelen over mij
- mis iemand erg
- weet niemand moeilijkheden te bespreken
- altijd buiten gehouden
- ben jaloers
- verkeerde vrienden
- niemand vindt mij aardig
- ben verlegen.

In de middengroep vallen:

- maak moeilijk vrienden
- ze mogen mij niet

- niet op gemak als ik op bezoek moet
- behandeld als iemand die er niet bijhoort
- zou willen dat mensen mij beter kenden
- zou graag wat vriendelijker zijn
- trek me de dingen te snel aan
- niemand begrijpt mij
- verlies snel zelfbeheersing
- heb een hekel aan iemand.

Tot de onbelangrijke problemen rekenen de leerlingen:

- hekel aan vechten
- te gemakkelijk beïnvloedbaar
- kan degene aan wie ik een hekel heb niet uit de weg gaan
- ben koppig
- bang gevoelens te kwetsen
- hekel aan diskussiëren
- ze maken grapjes over mij
- word nooit als leider gekozen
- zou meer op anderen willen lijken.

Op zeer weinig waarnemingen berust de klassifikatie van "altijd geplaagd", "roddelen over mij", "maken grapjes", "mogen mij niet", "niemand begrijpt mij", "verkeerde vrienden" en "niemand vindt mij aardig".
Inhoudelijk spreekt de klassifikatie in deze kategorie wel aan: de outcasts zijn gering in aantal, maar maken zich grote zorgen. Soms verwijten ze de ander een onaangename houding, maar vaak ook zoeken ze de schuld bij zichzelf.
Het lijkt ons dat deze indeling nauwelijks kommentaar behoeft.

4.9 Persoonlijke problemen

De kategorie levert betrekkelijk weinig serieuze problemen op, alhoewel de frekwentie van de persoonlijke problemen meestal hoog is. Hierin komt deze kategorie overeen met schoolproblemen en toekomst- en geldproblemen.
De serieuze problemen zijn achtereenvolgens:

- bang dat God mij zal straffen
- vaak nachtmerries

- te veel zorgen
- moeilijk over problemen te praten
- moeilijk besluiten
- nogal zenuwachtig.

Tot de middengroep rangschikt men:

- zwicht snel voor verleidingen
- weinig zelfvertrouwen
- willen dat ik nooit geboren was
- ben lui
- niet evenveel plezier als de anderen
- mislukt vaak iets
- schaam me over iets wat ik gedaan heb
- vat dingen te zwaar op
- erger me aan vloeken en smerige verhalen
- probeer slechte gewoonte af te leren
- niet altijd even eerlijk
- bang om fouten te maken.

Als onbelangrijk beschouwt men:

- weinig initiatief
- kan mezelf bepaalde fouten niet vergeven
- wind me te snel op
- vergeet veel
- bang in moeilijkheden te komen
- weinig zelfbeheersing
- vertel soms leugens zonder reden
- denk veel over godsdienst
- zit vaak te dromen
- weinig verantwoordelijkheidsgevoel
- neem dingen niet ernstig genoeg
- ben gestraft om iets dat ik niet gedaan heb.

Op een klein aantal waarnemingen berust de klassifikatie van: bang in moeilijkheden te komen, nachtmerries, gestraft voor iets niet gedaan en bang voor straf van God.
Ook deze kategorie behoeft nauwelijks kommentaar: voor zover de schuldgevoelens zich ontladen in nachtmerries, angst voor God, nervositeit

en besluiteloosheid beschouwt men de problemen als ernstig. Zelfverwijten en tekortkomingen die niet tot overt afwijkend gedrag leiden, neemt men minder au sérieux.

4.10 De frekwentie van ernstige problemen

De hypothese dat er een omgekeerd verband bestaat tussen frekwentie en ernst van de klachten, zal in deze paragraaf nader bekeken worden. Aan deze hypothese kunnen twee theorieën ten grondslag liggen, te weten:

1) aangezien buurman's leed troost is, zal men frekwent optredende problemen niet als ernstig beschouwen, of
2) het is een modeverschijnsel meer over bepaalde moeilijkheden te klagen dan nodig is.

Sommige problemen zullen dus, omdat ze veel voorkomen, niet als ernstig beleefd worden, terwijl aan de andere kant een aantal op het oog serieuze problemen door velen aangestreept zullen zijn, omdat het "interessant" staat, last van deze problemen te hebben.
De toetsing van de hypothese kan op twee niveaus plaatsvinden:

1) over de kategorieën, en
2) over de uitspraken.

Beginnen we met de toetsing over de kategorieën.
De meeste ernstige klachten treden suksessievelijk op in de kategorieen thuis (c), relaties met de andere sexe (e), lichamelijke problemen (a), schoolproblemen en relaties met anderen (b en f), en tenslotte in de kategorieën persoonlijke problemen en toekomst- en geldzorgen (g en d).
Ordent men de kategorieën naar het aantal onbelangrijke klachten dan is de rangorde omgekeerd (met uitzondering van een kleine plaatsverschuiving van de kategorie lichamelijke klachten). Dit is niet zo verwonderlijk, omdat de aantallen ernstige en onbelangrijke klachten niet geheel onafhankelijk zijn, alhoewel de tussengroep buiten beschouwing is gelaten.
De vraag is nu of in de kategorieën met de meest ernstige klachten tevens het kleinste aantal frekwent aangestreepte klachten voorkomt en omgekeerd.

In tabel 14 zijn de kategorieën (van links naar rechts) geordend naar aantal ernstige klachten. In de tweede en derde rij ziet men het aantal uitspraken dat door 10% of meer en door 15% of meer leerlingen is aangestreept:

Tabel 14. Aantal frekwent aangestreepte uitspraken per kategorie. De kategorieën zijn naar het aantal ernstige klachten gerangschikt

	c	e	a	f-b	h-d
door 10% of meer aangestreept	3	4	5	14-18	16-14
door 15% of meer aangestreept	1	3	2	4-9	6-9

Men ziet dat de theorie op kategoriaal niveau globaal bevestigd wordt: naarmate een kategorie meer "populaire" uitspraken bevat, treden er minder ernstige klachten op. Tussen de frekwentie en ernst van de klachten-kategorie bestaat kennelijk een algemeen negatief verband.

Tenslotte is de theorie eveneens op het niveau van de uitspraken onderzocht. Als men alle 210 uitspraken, zonder op de indeling in kategorieën te letten, verdeelt in twee groepen, respektievelijk van 109 weinig en 101 veel aangestreepte uitspraken, blijken er onder de eerste groep niet minder dan 50 ernstige uitspraken voor te komen en bij de tweede groep slechts 20. Dit is signifikant verschillend op het 0.01 niveau. Toch ligt de zaak komplex. Als men dezelfde methode volgt per kategorie, blijken er slechts enkele chi-kwadraten signifikant te zijn.

Dat betekent kennelijk dat de aard van de kategorie waarin de klacht valt, belangrijker is voor de ernst dan de klacht zelf, hetgeen ook al te verwachten was op grond van de grote verschillen tussen de kategorieën.

5 SAMENHANGEN TUSSEN DE KLACHTEN: KLACHTENSYNDROMEN

5.1 Inleiding

Behalve "populariteit" en ernst van de problemen is het van belang na te gaan in hoeverre bepaalde problemen samenhangen, d.w.z. in hoeverre er specifieke klachtensyndromen bestaan.

De a priori indeling van de klachten in zeven kategorieën is al reeds besproken. Het behoeft echter nauwelijks betoog dat het zeer onwaarschijnlijk is dat de syndromen met de kategorieën zullen samenvallen.
Enerzijds is het onwaarschijnlijk dat een kind met één specifieke lichamelijke klacht in de rest van de lijst uitsluitend (andere) fysieke klachten zal aanstrepen, anderzijds is het moeilijk, zo niet onmogelijk te voorspellen welke fysieke klachten met welke schoolproblemen of persoonlijke moeilijkheden gepaard zullen gaan.

We zullen dit deel van het onderzoek daarom als oriënterend beschouwen. Dat betekent dat syndromen (of zoals in het vervolg genoemd: klusters) over alle uitspraken gezocht zullen moeten worden. Aan de andere kant is het niet waarschijnlijk dat jongens en meisjes met dezelfde klusters uit de bus zullen komen; het ligt voor de hand dat de problemen waarmee meisjes zitten, andere zijn dan die van de jongens. Wij hebben daarom de analyse voor de sexen apart uitgevoerd.

Men zou kunnen stellen dat in de door ons bestreken leeftijdsgroepen (van ca 13 tot 20 jaar) grote verschillen in problematiek optreden, bijv. de bekende geleidelijke overgang van konkrete problemen der 13-jarigen naar de meer abstrakte problematiek van 20-jarigen. Wij hebben echter gemeend te kunnen volstaan met het abstraheren van klachtensyndromen over alle in het onderzoek betrokken leeftijdsgroepen (en dus ook over scholen en klassen) om vervolgens na te gaan in hoeverre bepaalde klusters in hoofdzaak door oudere of jongere groepen geleverd zijn. Dat laatste kan gebeuren aan de hand van klusterskores. Een indeling in leeftijdsgroepen zou immers het materiaal te veel versnipperen, vooral ook omdat - anders dan bij de sexen - het a priori onduidelijk is in hoeveel groepen er gesplitst zou moeten worden, en waar de scheidingen zouden moeten liggen.
De lezer zij overigens gewaarschuwd voor dit hoofdstuk; het is noodgedwongen nogal somber van toon. Men realisere zich echter twee din-

gen: in de eerste plaats is in de loop van de jaren uit verschillende adolescenten-onderzoekingen gebleken dat deze leeftijdsgroepen veel minder "zorgeloos" zijn dan wel eens mag lijken; aan de andere kant heeft lang niet elke leerling een groot aantal problemen aangestreept, zodat een aantal klusters afgeleid is uit de klachten van betrekkelijk weinig individuen.
Dat brengt ons op een technische moeilijkheid: aangezien geen enkel probleem door meer dan 50% van de leerlingen werd aangestreept, is korrelatierekening minder betrouwbaar, vooral als het gaat om zeer weinig aangestreepte klachten. Aan de andere kant was het, gezien de grote hoeveelheid klachten, vrijwel onmogelijk met percentages te werken. Een vorm van faktor- of klusteranalyse leek, ondanks bovengenoemde bezwaren, de aangewezen weg. Er is uiteindelijk gekozen voor een iteratieve klusteranalyse, die het voordeel heeft voornamelijk te werken met item-totaal korrelaties, en niet met inter-item-korrelaties.

5.2 De analyse-techniek

De door ons gebruikte iteratieve klusteranalyse werd ontwikkeld door Boon van Ostade (1969) naar een voorstel van Wherry en Gaylord (1943).
De analyse begint, als gezegd, met de item-totaal korrelaties. Daaruit selekteert men de items die een hogere item-totaal korrelatie hebben dan een van tevoren willekeurig te bepalen norm, en berekent voor elk individu een nieuwe "totaal"-skore over die items. Opnieuw berekent men de item-totaal korrelaties, nu met de nieuwe totaal-skore voor alle items. Dan haalt men de items eruit die een hogere item-totaal korrelatie opleveren dan de gekozen norm (of een andere).
Weer wordt een nieuwe totaalskore berekend. De analyse zet zich net zo lang voort totdat de item-totaal korrelaties niet meer veranderen. De items die op dat moment de totaalskore bepalen, vormen dan gezamenlijk het eerste kluster, of het eerste komplex van samenhangende klachten.
Met de overblijvende items gaat de analyse op dezelfde wijze verder. Het zal duidelijk zijn dat de keuze van de norm zeer belangrijk is; kiest men de norm te laag, dan zal het eerste kluster zeer veel items bevatten, en de overige erg weinig. De ervaring leert dat men het beste met een hoge drempel kan beginnen, om vervolgens de drempel te verlagen. Na enig experimenteren leek voor dit materiaal de eerste

norm het best bij 0.37 en de tweede bij 0.32 te voldoen.
Tenslotte is een aantal items uit de analyse weggelaten, omdat minder dan 1% van de leerlingen deze items had aangekruist. Die problemen zijn:

- woon niet bij ouders (jongens + meisjes)
- nooit als leider gekozen (meisjes)
- moeite met schrijven (meisjes)
- meisjes vinden me niet leuk (meisjes)
- jongens vinden me niet leuk (jongens)
- word altijd geplaagd (meisjes)
- heb verkeerde vrienden (jongens + meisjes)
- kan vaak niet naar school vanwege ziekte (jongens)
- ben te dom (jongens)
- hoe kom ik aan een baan (jongens + meisjes)
- moet te hard werken (meisjes)
- mag geen afspraakjes maken (jongens + meisjes)
- wil meer over meisjes weten (meisjes)
- wil meer over jongens weten (jongens)
- ze maken grapjes over mij (meisjes)
- ze mogen mij niet (jongens)
- de mensen hebben aanmerkingen (meisjes)
- heb vaak nachtmerries (jongens)
- bang voor operatie (jongens)
- niemand vindt mij aardig (jongens + meisjes)
- heb een slecht gehoor (jongens + meisjes)
- schoolboeken zijn moeilijk (meisjes)
- zorgen over vriendje (jongens)
- gestraft voor iets wat ik niet gedaan heb (meisjes)
- ben onhandig en lomp (jongens)
- ernstig lichaamsgebrek (jongens + meisjes)
- militaire dienst (meisjes)

Van deze 27 uitspraken zijn er, zoals men ziet, 18 uit de analyse over meisjes weggelaten en 16 uit de analyse over de jongens.
Daarvan werden slechts zeven uitspraken uit beide analyses verwijderd.

5.3 Overzicht van de resultaten

a) De jongens

Bij de jongens leverde de analyse vijf duidelijke klusters op, waarvan het eerste uit 37 klachten en de volgende uit respektievelijk 5, 11, 4 en 6 klachten bestonden.
Daarnaast gaf de analyse nog 18 zogenaamde "unieke klusters" te zien, dat wil zeggen kombinaties van twee of drie klachten. De overige klachten bleken zich niet in een kluster te ordenen. In totaal vonden van de 194 klachten er 63 een plaats in een kluster, terwijl nog eens 39 in de "unieke klusters" tevoorschijn kwamen.
We zullen ons in de rest van dit verslag bepalen tot de 63 uitspraken die in een kluster optreden, en de kombinaties van twee of drie uitspraken buiten beschouwing laten. Wat is de aard van de klusters?

Het eerste kluster wordt gekenmerkt door gevoelens van onzekerheid ten aanzien van ouders, meisjes en leeftijdgenoten. Het geeft het isolement, waarin de adolescenten dikwijls verkeert, aan (of althans de angst voor het isolement). We hebben dit kluster het "onzekerheidskluster" genoemd, hoewel de term "onzeker" weinig specifiek is. We kozen voor deze term onder andere vanwege de resultaten van de analyse over de meisjes.

Het tweede kluster omvat een groepje klachten die alle min of meer wijzen op een bedreigende wereld. Men zou het een "overgevoeligheids-" of "sensitiviteitskluster" kunnen noemen.

Het derde kluster bestaat uitsluitend uit klachten over de ouders; we hebben het "opstandigheidskluster" genoemd.

Het vierde kluster is eveneens een onzekerheids- of isolementskluster; het lijkt echter meer specifiek betrekking te hebben op relaties met leeftijdgenoten: we hebben dit het "eenzaamheidskluster" genoemd.

Het vijfde kluster tenslotte, verenigt een aantal toekomstzorgen in zich. We hebben dit dan ook het "toekomstkluster" genoemd.

Alhoewel ook de paren en trio's dikwijls goed benoembaar zijn, zullen we deze kombinaties, als gezegd, buiten beschouwing laten, ook al omdat het hier vaak bijna synoniemen betreft.

Ten aanzien van de onderlinge samenhang der klusters zijn de resultaten niet geheel in overeenstemming met de verwachtingen: weliswaar was het te verwachten dat alle probleemgroepen wel enigszins met het eerste, tamelijk algemene, onzekerheidskluster gerelateerd zouden

zijn, maar het is bijvoorbeeld opvallend dat het eenzaamheidskluster het laagst met het onzekerheidskluster gekorreleerd is. Dat doet veronderstellen dat we hier toch te maken hebben met iets anders.
In tabel 15 vindt men de interkorrelaties tussen de klusters, waarbij op de diagonaal de interne konsistentie (Kuder-Richardson 20) van de aparte klusters.

Tabel 15. Interkorrelatie en interne konsistentie der klusters (jongens)

	1	2	3	4	5
1. onzekerheid	0.86	0.32	0.39	0.31	0.23
2. sensitiviteit	0.32	0.63	0.17	0.09	0.13
3. opstandigheid	0.39	0.17	0.76	0.14	0.02
4. eenzaamheid	0.31	0.09	0.14	0.65	0.19
5. toekomst	0.23	0.13	0.02	0.19	0.70

Men ziet dat het onzekerheids-, opstandigheids- en toekomstkluster het meest solide zijn. Het sensitiviteits- en eenzaamheidskluster hebben een minder stevige opbouw. De verschillen zijn echter te gering om er veel waarde aan te hechten.

b) De meisjes

Bij de meisjes leveren de resultaten een soortgelijke struktuur op, zij het dat de klusters hier een wat ander karakter hebben. Het eerste kluster bestaat uit 29 uitspraken, waarvan er 13 ook in het eerste kluster van de jongens optreden. Overigens ligt het aksent in dit onzekerheidskluster minder op de angst te falen in het leggen van relaties met anderen, dan wel op onzekerheid ten aanzien van het eigen kunnen, en het eigen lot. Het is hier een "tobberige" onzekerheid.

Het tweede kluster (19 uitspraken) komt overeen met het derde bij de jongens: het is het opstandigheidskluster, evenals bij de jongens uitsluitend tegen de ouders gericht.

Het derde kluster bestaat slechts uit vier klachten, en heeft betrekking op wat men zou kunnen noemen emotionele pre-okkupatie, of "labiliteit".

Het vierde kluster omvat een groepje van vier klachten die we "sexuele nieuwsgierigheid" zullen noemen. Het vijfde is het toekomstkluster, nagenoeg identiek met het vijfde kluster van de jongens.

Het zesde kluster tenslotte, vertoont enige overeenstemming met het eenzaamheidskluster van de jongens. De meisjes voegen er echter een "ik ben zo zielig"-aspekt aan toe. Men zou het een masochistisch trekje kunnen noemen.
De onderlinge relatie van de klusters en de interne konsistentie der klusters is, evenals bij de jongens, in tabel 16 weergegeven.

Tabel 16. Interkorrelatie en interne konsistentie der klusters (meisjes)

	1	2	3	4	5	6
1. onzekerheid	0.84	0.27	0.34	0.25	0.33	0.26
2. opstandigheid	0.27	0.61	0.21	0.24	-0.03	0.14
3. labiliteit	0.34	0.21	0.63	0.06	0.10	0.13
4. sexuele nieuwsgierigheid	0.25	0.24	0.06	0.62	0.10	0.13
5. toekomst	0.33	-0.03	0.10	0.10	0.71	-0.07
6. eenzaamheid	0.26	0.14	0.13	0.13	-0.07	0.71

Men ziet dat ook bij de meisjes alle overige klusters vrij sterk met de eerste gelieerd zijn. Bovendien is het opstandigheidskluster hier gekorreleerd aan het labiliteits- en sexuele nieuwsgierigheidskluster.

Wat betreft de interne konsistentie is ook hier het eerste het meest solide; het zwakst zijn de opstandigheids-, sexuele nieuwsgierigheids- en labiliteitsklusters. Maar de verschillen zijn niet zo groot.

5.4 Nadere analyse der klusters: jongens en meisjes

Hoewel in de vorige paragrafen de klusters al voorlopig aangeduid werden, is een nadere analyse op zijn plaats. Het verschil tussen jongens en meisjes zal in het bijzonder geaksentueerd worden.

Het onzekerheidssyndroom

Het eerste kluster bestaat bij de jongens uit elf klachten (30%) uit de (a priori) kategorie "relaties met de andere sexe", acht klachten uit de kategorie "persoonlijke problemen", zeven uit de kategorie "thuisproblemen", vijf uit de kategorie "relaties met anderen", en respektievelijk drie en twee uit de kategorieën toekomst- en schoolproblemen.

Het aksent ligt dus, zoals voorlopig aangeduid werd, bij de jongens meer op hun onzekerheid over relaties met anderen (meisjes, ouderen, anderen, "gezelschap"), terwijl de meisjes meer gebrek aan zelfvertrouwen tonen inzake vagere objekten, zoals de "toekomst", of "bang om fouten te maken", "vat de dingen te zwaar op", e.d.

De meisjes zijn op een vagere manier onzeker over het eigen ik dan de jongens. We hebben die onzekerheid een "tobberige onzekerheid" genoemd, terwijl het bij de jongens meer het karakter van sociale onzekerheid heeft. Men ziet ook de tegenstelling introvert-extravert in dit kluster.

Het lijkt erop alsof de jongens zich op deze leeftijd meer zorgen maken over het al of niet geaksepteerd worden door anderen dan de meisjes, hetgeen misschien in verband gebracht kan worden met latere beroepsaktiviteiten.

Waar men de verklaring ook mag zoeken, de verschillen in dit klachtensyndroom zijn duidelijk. Een ander punt waarop die verschillen sterk naar voren komen, betreft de sexuele nieuwsgierigheid. Bij de jongens zijn nogal wat klachten over de relatie met de andere sexe in kluster 1 opgenomen. Voor de meisjes vormen deze klachten een apart kluster.

In tabel 17 vindt men de samenstelling van kluster 1 bij jongens en meisjes in termen van de inhoudelijke, a priori, kategorieën.

Tabel 17. Klachten in kluster 1, ingedeeld naar de a priori kategorieën

	jongens	meisjes
lichamelijke klachten	1	3
schoolproblemen	2	2
thuisproblemen	7 (19%)	-
toekomst, geld	3	5 (17%)
relaties met andere sexe	11 (30%)	3
relaties met anderen	5	6 (21%)
persoonlijke problemen	8 (22%)	10 (35%)
totaal	37	29

Behalve het relatief grote aantal "persoonlijke problemen" bij de meisjes, valt ook het ontbreken van "thuisproblemen" in dit kluster op. Wij vermoeden dat de reden eveneens gezocht moet worden in het vage, tobberige karakter van het onzekerheidssyndroom bij de meisjes.

Opstandigheidssyndroom

Kluster 2 bij de meisjes en 3 bij de jongens komen sterk overeen alhoewel de meisjes 19 en de jongens 11 klachten in dit kluster verenigen, waarvan 6 gemeenschappelijk.

De "opstandigheid" heeft zonder uitzondering betrekking op de ouders, en niet op de school of wijdere omgeving. De verdeling van de klachten in dit kluster is weergegeven in tabel 18.

Tabel 18. Klachten in kluster 2 (meisjes) en 3 (jongens) ingedeeld naar de a priori kategorieën

	jongens	meisjes
thuisproblemen	9	15
toekomst, geld	1	1
relaties met de andere sexe	1	3
totaal	11	19

De ene klacht uit de kategorie "toekomst- en geldzorgen" betreft bij de jongens "heb te weinig mooie kleren" en bij de meisjes "minder geld dan mijn vrienden". Het ligt voor de hand dat voor beide moeilijkheden de ouders verantwoordelijk gesteld worden.

De ene uitspraak uit de kategorie "relaties met de andere sexe" is bij de jongens "ik krijg geen kans om te doen waar ik zin in heb"; klaarblijkelijk staan de ouders ook hier in de weg. Bij de meisjes zijn het soortgelijke uitspraken, namelijk "ik mag niet omgaan met degenen die ik leuk vind", "ik krijg te weinig gelegenheid om naar feestjes te gaan" en "ik mag meestal 's avonds de deur niet uit".

Men kan nu achteraf konkluderen dat de a priori indeling van de uitspraken minder gelukkig geweest is. Een aantal uitspraken heeft echter, hoewel niet in dat bepaalde kluster opgenomen, er toch wel mee te maken, zodat het voor die uitspraken weinig uitmaakt waar men ze onderbrengt.

Waardoor is die opstandigheid gekenmerkt? Jongens zowel als meisjes klagen over onbegrip, te veel aanmerkingen, geen vertrouwen, ouderwetse ideeën en vaak ruzie thuis.

De positie van de vader en moeder is voor de sexen een beetje verschillend: de jongens kunnen niet opschieten met vader en moeder, de meisjes niet met moeder. Overigens levert bij beide sexen de vader minder problemen op dan de moeder. Het ligt voor de hand dit toe te schrijven aan het kultuurpatroon, waarin de moeder het meest met de opvoeding te maken heeft. De dikwijls uitgesproken veronderstelling dat de vader de rol van politieagent in het gezin speelt, blijkt niet op te gaan. De kinderen richten hun verwijten in elk geval meer tot de moeder.

Het is hier de plaats om nog eens te herhalen wat al aan het begin van dit hoofdstuk gezegd is: onze konklusies zijn gebaseerd op die leerlingen die problemen opgeven en dat is maar een betrekkelijk klein deel. Dit hoofdstuk geeft daarom een te somber beeld. We komen hierop nog terug.

Eenzaamheidssyndroom

Het derde kluster dat voor jongens en meisjes een gemeenschappelijk element bevat is nummer 4 bij de jongens "eenzaamheid" en nummer 6 bij de meisjes.
Van de vier uitspraken die kluster 4 bij de jongens bepalen, treden er drie op in kluster 6 van de meisjes dat uit acht uitspraken opgebouwd is.

De drie gezamenlijke uitspraken zijn "ik word er altijd buiten gehouden", "ik word behandeld als iemand die er niet bijhoort" en "ik zou meer op de anderen willen lijken". Specifiek voor de jongens is dan nog "ik ben bang dat ik in moeilijkheden kom".

Dat we het meisjeskluster "masochistisch" gedoopt hebben komt voornamelijk door de andere "sterke" uitspraken die de meisjes in dit kluster opnemen; dat zijn bijvoorbeeld: ik ben te dom, niet aantrekkelijk, jongens vinden me niet leuk, niemand begrijpt me, en ze mogen me niet. Een kombinatie van uitspraken die sterk "het zielige" van de betrokken kinderen aksentueert.

Over deze klusters valt nog meer te zeggen. Als we nagaan welke uitspraken er net niet in terechtgekomen zijn, maar er toch een sterke affiniteit toe hebben, blijkt dat ook voor de jongens "niet aan-

trekkelijk" bijna in dit kluster gekomen is. De andere uitspraken "te dom", "ze mogen me niet" en "niemand begrijpt me" komen bij de jongens in het geheel niet voor, zodat de sexe-verschillen tussen de twee klusters minder een gevolg zijn van de neiging van de meisjes het kluster een masochistisch trekje te geven, dan wel van het feit dat de betreffende uitspraken niet bij de jongens aanslaan. Uiteraard kan men stellen dat jongens door middel van andere uitspraken dat element erin hadden kunnen brengen. Dat is niet gebeurd, maar het lijkt nu toch nuttig na te gaan welke uitspraken, wat de jongens betreft, bijna in dit kluster terecht gekomen waren (item-totaal korrelatie >30).
Dat zijn: "ik zie er niet aantrekkelijk uit", "voel me vaak niet lekker", "nooit als leider gekozen", "wilde dat mensen me beter kenden", "niet evenveel plezier als de anderen", "soms wilde ik dat ik nooit geboren was", "in gezelschap slecht op mijn gemak".

Men ziet nu dat in het eenzaamheidskluster van de jongens eveneens een masochistisch trekje zit, zij het minder sterk dan bij de meisjes.

Toekomstsyndroom

Het laatste kluster waarin de sexen overeenkomen is nummer 5 bij de jongens zowel als bij de meisjes.
Het bestaat uit vier gemeenschappelijke uitspraken (goede raad na deze school, welk vak geschikt, wat moet ik later doen, beroepenkennis) nog aangevuld bij de jongens met interesse voor de universiteit en het zakenleven. Kommentaar is hier overbodig ook al omdat beide laatstgenoemde uitspraken ook bij de meisjes vrij sterk met dit kluster samenhangen, zodat er hier geen sprake is van sexe-specifieke problemen.

Sexuele nieuwsgierigheids-, sensitiviteits- en labiliteitssyndromen

Er resten ons drie klusters, waarvan twee specifiek voor de meisjes, en één voor de jongens. Het eerste kluster dat we "sexuele nieuwsgierigheid" genoemd hebben, is in zoverre specifiek, dat bij de jongens de betreffende uitspraken in het eerste kluster opgenomen zijn. Voor de meisjes speelt dit kluster blijkbaar een andere rol dan voor de jongens. Dit punt is al ter sprake gekomen bij de bespreking van kluster 1.

Het tweede voor de meisjes specifieke kluster ("labiliteit") blijkt bij nader inzien minder specifiek te zijn, aangezien drie van de vier uitspraken bij de jongens een zogenaamd "uniek kluster" vormen, dat als zodanig niet bij de officiële klusters gerekend wordt. Alleen de uitspraak "ik ben koppig" ontbreekt hier.

Diezelfde opmerking geldt hier voor het op het eerste gezicht voor de jongens specifieke "sensitiviteitskluster".
Men vindt drie van de vijf genoemde uitspraken terug in een "uniek kluster" bij de meisjes. Door de jongens wordt aan de drie uitspraken "een hekel aan iemand hebben", "iemand heeft een hekel aan mij", "ik kan degene aan wie ik een hekel heb niet uit de weg gaan" toegevoegd "ze roddelen over mij" en "de mensen hebben aanmerkingen op mij".
Deze laatste twee blijven bij de meisjes achterwege.

Samenvatting

Overzien we nu nog eens in hoeverre de sexen verschillen, dan blijkt, dat er eigenlijk maar één verschilpunt is: de "sexuele nieuwsgierigheid". Bij de jongens zijn moeilijkheden op dit punt opgenomen tussen andere relatieproblemen (met ouders en leeftijdgenoten); bij de meisjes is het een probleemgroep op zichzelf.
De andere, op het oog voor één van beide sexen specifieke klusters, blijken bij de andere sexe grotendeels als "unieke klusters" teruggevonden te kunnen worden.

6 INTELLIGENTIE, SCHOOLCIJFERS EN KLACHTEN

6.1 Inleiding

Een interessante groep leerlingen zijn degenen van wie men de indruk krijgt dat ze beneden hun intellektueel niveau funktioneren. Uiteraard kan dat allerlei oorzaken hebben, variërend van "luiheid" tot een teveel aan (niet-schoolse) zorgen. Wij vermoeden dat deze groep zich zal onderscheiden door een hoge klachtenskore.

Naast bovengenoemde "onderpresteerder" kan men leerlingen onderscheiden voor wie, gezien hun intelligentie, de school eigenlijk te moeilijk is, maar die toch kans zien, bijvoorbeeld door extra hard te werken, een hoge prestatie te leveren. Wij hebben de indruk dat ook deze groep een hoge klachtenskore zal opleveren.

De hoogste klachtenskore zullen we bij de leerlingen die zich niet of slechts met de grootste moeite op school kunnen handhaven aantreffen, dat zijn de leerlingen met te geringe intellektuele vermogens, bij wie dat ook tot uiting komt in hun schoolprestaties.

De laagste klachtenskore verwachten we bij de leerlingen die zowel een hoge intelligentie als een grote prestatie te zien geven. De theorie dat de beste leerlingen zich vervelen, en daardoor eveneens een hoge klachtenskore zullen opleveren, achten wij minder reëel.

Het gaat bij de vergelijking van deze vier groepen niet zozeer om de gemiddelde klachtenskore als wel om de aard van de klachten; het is allerminst zeker dat de "probleemkinderen" uitsluitend met klachten in de schoolsfeer zullen reageren. Psycho-somatische klachten, klachten over thuis, opstandigheid, relatieproblemen en twijfel aan zichzelf kunnen alle het gevolg zijn van een moeilijke schoolsituatie.

De hypothesen zijn daarom op een aantal verschillende manieren onderzocht. In de eerste plaats zijn de verschillende klachtenskores direkt gerelateerd aan het gemiddelde schoolcijfer en het intelligentiequotiënt. Het is mogelijk dat een lage intelligentie, of een laag gemiddeld schoolcijfer op zichzelf al aanleiding geeft tot een hogere klachtenskore, en omgekeerd.

Daarnaast zijn genoemde vier groepen om technische redenen op twee verschillende manieren geselekteerd.

In de eerste analyse werden de leerlingen die qua intelligentie in het hoogste kwartiel over de gehele groep en tegelijkertijd in het laagste kwartiel wat betreft de gemiddelde schoolcijfers vielen, geplaatst.

De kategorie "overpresteerders" bestond uit leerlingen die zowel in het laagste intelligentiekwartiel als in het hoogste gemiddelde cijferkwartiel over de totale groep vielen.

Deze beide groepen zijn vergeleken met de leerlingen met de slechtste en beste prestaties.

Men kan nu stellen dat het voor de selektie van genoemde groepen niet juist is uit te gaan van de laagste en hoogste kwartielen over de gehele groep: de klassifikatie van een leerling zou per klas moeten gebeuren, omdat vooral de klas het referentiepunt vormt*). Aangezien de gemiddelde intelligentiequotiënten van klas tot klas nogal wat verschillen, hebben we gemeend de selektieprocedure per klas te moeten herhalen. Hoewel bij deze procedure deels andere individuen in genoemde vier groepen vielen, bleken de totaalresultaten niet principieel verschillend van de eerste analyse.

We zullen nu eerst een enkele opmerking maken over de gebruikte intelligentietest.

6.2 Intelligentie en schoolcijfers

De in dit onderzoek gebruikte intelligentietest is de gammatest van Otis (1954). Het betreft een groepsintelligentietest die in Amerika hoog gekorreleerd bleek met het Wechsler-IQ.

Helaas zijn er - voor zover ons bekend - in ons land nog geen psychometrische eigenschappen van deze versie bekend. Daarom waren we verplicht de Amerikaanse normen, volgens welke de ruwe skore omgezet wordt in een intelligentiequotiënt, over te nemen. Na een vluchtige inspektie kregen we de indruk dat die norm voor onze onderzoeksgroep redelijk voldoet.
Men kan op dit punt een indruk krijgen door na te gaan of per leeftijdsgroep de gemiddelde IQ's ongeveer op hetzelfde niveau liggen

---

*) Dit is waarschijnlijk de reden dat Jackson en Getzels (1959) minder duidelijke resultaten verkregen.

(als de groep groot genoeg en voldoende heterogeen was geweest, zouden die gemiddelde IQ's 100 geweest moeten zijn).

We zullen voor dit verslag volstaan met een bespreking van de frekwentieverdeling en een enkele opmerking over de normen.

In tabel 19 vindt men de kumulatieve frekwentieverdeling (percentages) van de intelligentiequotiënten.

Tabel 19. Frekwentieverdeling van de intelligentiequotiënten in kumulatieve percentages

IQ	jongens	meisjes	totaal
75 - 79	0.3	-	0.1
80 - 84	0.8	-	0.4
85 - 89	2.2	1.9	2.1
90 - 94	3.8	5.8	4.8
95 - 99	8.9	13.0	10.9
100 - 104	20.3	26.6	23.3
105 - 109	38.4	47.6	42.9
110 - 114	58.1	65.7	61.8
115 - 119	75.1	82.5	78.8
120 - 124	89.5	94.5	91.9
125 - 129	96.8	97.8	97.3
130 - 134	99.7	100.0	99.9
135 - 139	99.7	-	99.9
140 - 144	100.0	-	100.0
totaal	N=370	361	731

Men ziet dat de verdeling redelijk normaal is. De intelligentiequotiënten zijn echter aan de lage kant, hetgeen ook uit de Amerikaanse literatuur bekend is. Men spreekt daar van een verschil van 5 à 10 punten met het Wechsler-IQ.

Het valt verder op dat alleen het laagste kwartiel bij de meisjes een klasse lager valt dan bij de jongens. Bij een meer gedetailleerde analyse blijken de kwartielpunten als volgt te liggen:

jongens: 105 - 106; 111 - 112; 118 - 119
meisjes: 103 - 104; 109 - 110; 116 - 117

Het is dus duidelijk dat de meisjes gemiddeld één à twee punten lager skoren dan de jongens, een niet ongewoon resultaat.

Ten aanzien van de omzettingsprocedures van ruwe skore naar intelligentiequotiënt zij hier slechts vermeld dat er geen systematische fout gekonstateerd kan worden: geen enkele leeftijdsgroep bleek met een te hoog of te laag gemiddeld IQ uit de bus te komen, zodat wij veronderstellen dat de normen ook in ons land bruikbaar zijn.

De schoolcijfers

Hoewel er de laatste tijd (!) ook in ons land - in de V.S. is de krisis rond de schoolcijfers al ongeveer 50 jaar geleden begonnen - enige twijfel aan de objektiviteit is ontstaan, geven schoolcijfers - bij voorkeur een gemiddelde - in het algemeen een redelijke indruk van de relatieve positie van het kind in de klas. Het is echter niet goed mogelijk schoolcijfers te gebruiken voor een vergelijking van leerlingen in verschillende klassen.

Niettemin hebben we ook van de gemiddelde schoolcijfers op het paasrapport een kumulatieve frekwentieverdeling in percentages opgesteld. Aangezien het hier in feite om ranggetallen per klas gaat, is de totaalverdeling een artefakt van die aparte verdelingen per klas. Veel konklusies zal men aan deze tabel dan ook niet kunnen verbinden. Toch leek het ons nuttig een indruk te geven van de verdeling der schoolcijfers over de beide sexen.

Tabel 20. Frekwentieverdeling van de gemiddelde schoolcijfers op het paasrapport (kumulatieve percentages)

gemiddeld schoolcijfer	jongens	meisjes	totaal
4.1 - 4.5	0.5	0.3	0.4
4.6 - 5.0	3.5	1.1	2.5
5.1 - 5.5	11.6	6.4	9.0
5.6 - 6.0	30.8	22.2	26.5
6.1 - 6.5	60.5	48.5	54.5
6.6 - 7.0	82.2	73.7	77.9
7.1 - 7.5	92.1	87.8	90.0
7.6 - 8.0	97.3	96.9	97.1
8.1 - 8.5	98.9	99.7	99.3
8.6 - 9.0	99.7	100.0	99.8
9.1 - 9.5	100.0	-	100.0
totaal	N=370	361	731

Men ziet dat ook deze verdelingen, zoals te verwachten, vrijwel de vorm van een normaalkromme hebben. De kwartielpunten liggen bij de jongens steeds 0.1 punt lager dan bij de meisjes.
In een wat exaktere berekening blijken de drie punten te liggen:

jongens: 5.8 - 5.9; 6.3 - 6.4; 6.8 - 6.9
meisjes: 6.0 - 6.1; 6.5 - 6.6; 7.0 - 7.1

In het algemeen behalen meisjes dus gemiddeld een iets hoger schoolcijfer dan de jongens; dit in tegenstelling tot het intelligentiequotiënt.
Wij zullen hier niet ingaan op eventuele verschillen in cijfergeven tussen scholen en klassen.

Het verband tussen intelligentie en schoolcijfers

Tot slot geven we hier nog een kort overzicht van het verband tussen intelligentie en schoolcijfers. In tabel 21 vindt men het totaalverband, gesplitst naar jongens en meisjes. De kategoriegrenzen zijn weer bij het eerste en derde kwartiel gelegd.

Tabel 21. Kruistabellen, intelligentie en schoolcijfers over het totale materiaal, gesplitst naar jongens en meisjes

jongens		IQ			
		laagste 25%	midden-groep	hoogste 25%	totaal
schoolcijfers	laagste 25%	35	44	14	93
	middengroep	40	96	49	185
	hoogste 25%	18	45	29	92
	totaal	93	185	92	370

meisjes		IQ			
		laagste 25%	midden-groep	hoogste 25%	totaal
schoolcijfers	laagste 25%	27	42	21	90
	middengroep	51	88	42	181
	hoogste 25%	12	51	27	90
	totaal	90	181	90	316

Men ziet dat er zowel bij de jongens als bij de meisjes een (niet zo sterk) verband is, hetgeen ook te verwachten was: leerlingen met hoge schoolcijfers hebben als regel een hoge intelligentie en omgekeerd. (Bij de jongens levert de X-kwadraat-toets met vier vrijheidsgraden een signifikante waarde op het 1%-niveau op; voor de meisjes op het 5%-niveau.)

6.3 Intelligentie, schoolcijfers en klachten

De resultaten van het onderzoek naar het direkte verband tussen intelligentie en klachten, zowel als tussen schoolcijfers en klachten, zijn niet bijzonder indrukwekkend, maar wel tamelijk konsistent.

Ten aanzien van de schoolcijfers kan opgemerkt worden dat de mediaan (de grens waarboven en waar beneden 50% van de leerlingen

met de meeste en de minste klachten zich bevindt) verschuift met de hoogte van de schoolcijfers. Voor de jongens geldt dat in de groep met de laagste schoolcijfers (25% van het totaal) de mediaan zich bevindt tussen 14 en 15 klachten, terwijl in de groep met de hoogste schoolcijfers (hoogste kwartiel) die grens tussen 11 en 12 klachten ligt. Bij de (50%) middenmoot in termen van schoolcijfers ligt de grens tussen 12 en 13.

Datzelfde verschijnsel doet zich voor bij de meisjes: ook hier bevindt de mediaan zich bij de 25% leerlingen met de hoogste schoolcijfers tussen 12 en 13 klachten, in de middengroep tussen 13 en 14 klachten en in het laagste kwartiel tussen 14 en 15 klachten.

Het zijn dus kleine konsistente verschillen, in die zin, dat de leerlingen met de laagste schoolcijfers de meeste klachten en degenen met de hoogste schoolcijfers de minste klachten hebben.

Hoe klein die verschillen zijn, wordt duidelijk als we niet de 50%-grens in termen van klachten, maar de 75%-grens nemen. Dan blijkt dat voor de jongens in de beste en slechtste groep in termen van schoolcijfers 75% minder dan 22 klachten oplevert, en de middengroep minder dan 23 klachten.

Voor de meisjes ligt de 75%-grens voor de leerlingen met de slechtste en de beste schoolcijfers op hetzelfde punt (tussen 25 en 26 klachten), terwijl hier de middengroep de minste klachten (tussen 22 en 23) oplevert.

Tabel 22. Schoolcijfers en klachten

	mediaan jongens	mediaan meisjes	75%-grens jongens	75%-grens meisjes
25% laagste schoolcijfers	14 - 15	14 - 15	21 - 22	25 - 26
50% middengroep	12 - 13	13 - 14	22 - 23	22 - 23
25% hoogste schoolcijfers	11 - 12	12 - 13	21 - 22	25 - 26

Men ziet dus dat weliswaar de mediaan een konsistent beeld geeft, maar dat de 75%-grens hiervan afwijkt. Er bevinden zich in de groep met de hoogste schoolcijfers nogal wat leerlingen met een hoge klachtenskore, hoewel over het geheel genomen deze groep de minste klachten oplevert. Diezelfde konklusie kan men trekken - mutatis mutandis - voor de leerlingen met de laagste schoolcijfers.

Globaal gesproken is er een verband tussen gemiddeld schoolcijfer en klachtenskore: bij een meer gedetailleerde studie blijken er talloze uitzonderingen te zijn.

Wij hebben getracht na te gaan in hoeverre bepaalde klachtenkategorieën dit beeld bepalen, of ervan afwijken. Om technische redenen kon daarbij slechts van de 75%-grens gebruik gemaakt worden. De tussen de groepen hoge, lage en middelhoge schoolcijfers differentiërende klachtenkategorieën bleken voor de jongens de schoolklachten, thuisklachten, relaties met de andere sexe, en relaties met anderen te zijn. Geen differentie leverden dus de kategorieën lichamelijke klachten, toekomst-, geld- en persoonlijke problemen.

Voor de meisjes differentiëren lichamelijke klachten, schoolproblemen, klachten thuis, relaties met de andere sexe, met anderen en toekomst- en geldproblemen. Ook hier gaf de kategorie persoonlijke problemen geen verschillen te zien.
In tabel 23 zijn de resultaten overzichtelijk weergegeven.

Tabel 23. Schoolcijfers en 75%-grens van de klachten per kategorie

	laagste schoolc.		middengroep		hoogste schoolc.	
	jongens	meisjes	jongens	meisjes	jongens	meisjes
lichamelijke klachten	1 - 2	3 - 4	1 - 2	2 - 3	1 - 2	2 - 3
schoolproblemen	6 - 7	5 - 6	5 - 6	3 - 4	3 - 4	3 - 4
thuisproblemen	2 - 3	2 - 3	1 - 2	1 - 2	1 - 2	1 - 2
toekomst, geld	3 - 4	4 - 5	3 - 4	3 - 4	3 - 4	4 - 5
relaties andere sexe	2 - 3	1 - 2	1 - 2	2 - 3	3 - 4	2 - 3
relaties anderen	1 - 2	2 - 3	2 - 3	2 - 3	3 - 4	3 - 4
persoonlijke problemen	3 - 4	4 - 5	3 - 4	4 - 5	3 - 4	4 - 5

Men ziet dat de 75%-grens (het punt waarboven de 25% leerlingen met de meeste klachten liggen) bij de jongens op hetzelfde punt ligt voor lichamelijke klachten, toekomst- en geldproblemen en persoonlijke problemen. Deze kategorieën leveren geen verband op met de schoolcijfers.

Het aantal problemen neemt af naarmate het schoolcijfer hoger wordt in de kategorieën schoolproblemen en thuisproblemen, en neemt

toe in de kategorie relaties met anderen. De kategorie relaties met de andere sexe heeft een grillig verloop.

Voor de meisjes heeft zoals gezegd de kategorie persoonlijke problemen niets met de hoogte van het schoolcijfer te maken. De lichamelijke klachten, schoolproblemen en thuisproblemen nemen af naarmate het schoolcijfer hoger is. De problemen in de relaties met de andere sexe evenals relaties in het algemeen nemen toe naarmate het schoolcijfer hoger is. De kategorie toekomst- en geldproblemen verloopt hier wat grillig.

Het is uit bovenstaande gegevens duidelijk wat de oorzaak van de zwakte van het verband tussen schoolcijfer en totale klachtenskore is: sommige klachten nemen toe naarmate het schoolcijfer hoger is.
We zullen nu nagaan in hoeverre deze resultaten bevestigd worden in de relatie tussen intelligentie en klachtenskore.

Intelligentie en klachten

Het ligt voor de hand dat leerlingen met een lage intelligentie zich op school moeilijk kunnen handhaven en dus een hogere klachtenskore zullen leveren. De hypothese dat de zeer intelligente leerlingen, omdat ze zich vervelen, eveneens een hoge klachtenskore zullen opleveren, kan tot nu toe door ons niet bevestigd worden.

In tabel 24 vindt men een overzicht van het verband tussen intelligentie en totale klachtenskore, waarbij weer de mediaan en de 75%-grens vermeld is.

Tabel 24. Intelligentie en klachtenskore

	mediaan		75%-grens	
	jongens	meisjes	jongens	meisjes
25% laagste IQ's	15 - 16	15 - 16	26 - 27	24 - 25
50% middengroep	11 - 12	12 - 13	20 - 21	22 - 23
25% hoogste IQ's	11 - 12	12 - 13	21 - 22	20 - 21

Er is hier een duidelijk verschil zowel bij de jongens als bij de meisjes tussen het hoogste en laagste kwartiel: de hypothese kan bevestigd worden, temeer daar ook de 75%-grens de mediaanresultaten steunt: er is klaarblijkelijk een direkt omgekeerd verband tussen IQ en aantal aangestreepte klachten.

Het is nu van belang, evenals dat voor de schoolcijfers gebeurd is, de klachtenskore op te splitsen per kategorie. Daarbij is het de vraag of de richting van de kategorieën weer dezelfde is als bij de schoolcijfers. In tabel 25 vindt men de 75%-grenzen per klachtenkategorie in de drie groepen.

Tabel 25. Intelligentie en 75%-grens per kategorie

	laagste IQ's		middengroep		hoogste IQ's	
	jongens	meisjes	jongens	meisjes	jongens	meisjes
lichamelijke klachten	1 - 2	2 - 3	1 - 2	2 - 3	1 - 2	2 - 3
schoolproblemen	5 - 6	4 - 5	5 - 6	3 - 4	3 - 4	3 - 4
thuisproblemen	2 - 3	1 - 2	1 - 2	1 - 2	1 - 2	1 - 2
toekomst, geld	5 - 6	5 - 6	3 - 4	3 - 4	4 - 5	3 - 4
relaties andere sexe	3 - 4	2 - 3	1 - 2	1 - 2	2 - 3	1 - 2
relaties anderen	2 - 3	3 - 4	2 - 3	2 - 3	2 - 3	2 - 3
persoonlijke problemen	3 - 4	5 - 6	2 - 3	4 - 5	3 - 4	3 - 4

Men ziet dat voor de jongens het aantal lichamelijke klachten en de kategorie relaties met anderen blijkbaar niets met intelligentie te maken hebben. De schoolproblemen en thuisproblemen nemen af naarmate de intelligentie hoger ligt.

Voor de kategorieën toekomst, geld, relaties met de andere sexe en persoonlijke problemen lijkt het alsof de middengroep de minste moeilijkheden heeft: het schijnt dat hier een kromlijnig verband aanwezig is.

Dit is een opvallend resultaat, ook al omdat het zich bij de meisjes in het geheel niet voordoet: het aantal lichamelijke klachten en het aantal thuisproblemen zijn hier voor de drie intelligentiegroepen gelijk. Alle anderssoortige klachten nemen af naarmate het IQ hoger is. Noch bij de jongens, noch bij de meisjes doen zich omgekeerde verbanden voor. De konklusies uit deze paragraaf zijn interessant genoeg om ze nog eens in een tabel op te nemen (zie tabel 26).

Tabel 26. Het verband tussen intelligentie, schoolcijfers en klachtenkategorieën (positief = +; negatief = -; geen verband = =; grillig = ?)

	intelligentie		schoolcijfers	
	jongens	meisjes	jongens	meisjes
lichamelijke klachten	=	=	=	-
schoolproblemen	-	-	-	-
thuisproblemen	-	=	-	-
toekomst, geld	?	-	=	?
relaties met andere sexe	?	-	?	+
relaties met anderen	=	-	+	+
persoonlijke problemen	?	-	=	=

De schoolproblemen nemen af naarmate schoolcijfers en/of intelligentie hoger zijn. Datzelfde geldt (behalve voor het verband met de intelligentie bij de meisjes) voor de thuisproblemen.

Ten aanzien van de overige verbanden zijn ongetwijfeld interessante hypothesen af te leiden. We zullen dat nu niet doen, maar eerst overgaan tot de bespreking van vier typische groepen leerlingen.

6.4 Enkele typische groepen leerlingen

Het gaat hier om, zoals in de inleiding van dit hoofdstuk vermeld is, de overpresteerders en de onderpresteerders. De overpresteerders zijn gedefinieerd als de leerlingen die qua intelligentie tot het laagste kwartiel behoren, en toch kans zien wat gemiddeld schoolcijfer betreft in het hoogste kwartiel terecht te komen. Afgezien van de fouten die ongetwijfeld hier en daar bij de toekenning van het IQ zowel als bij het gemiddelde schoolcijfer gemaakt zijn, gaat het hier om leerlingen die voortdurend op de top van hun kunnen werken. Wij verwachten dan ook een hoge klachtenskore.

De tweede groep leerlingen betreft degenen met een hoog IQ (bovenste kwartiel) en toch een laag schoolcijfer (onderste kwartiel). We vermoeden dat deze leerlingen, waarschijnlijk grotendeels "intelligente luiaards", eveneens een hoge klachtenskore, zij het lager dan de voorgaande groep, zullen opleveren.

Beide groepen zijn vergeleken met de leerlingen die zich zowel ten aanzien van schoolcijfers als intelligentie in het laagste en het hoogste kwartiel bevinden.

Procedure

De vier groepen leerlingen zijn op twee manieren geselekteerd:

- in de eerste plaats door de indeling te maken over de totale onderzoeksgroep, en
- vervolgens door per klas de betreffende leerlingen eruit te halen.

Men vindt op deze twee manieren gedeeltelijk andere leerlingen, aangezien gemiddeld IQ en gemiddeld schoolcijfer niet over alle klassen hetzelfde zijn.

Resultaten

Voor zover het gaat om leerlingen die ten opzichte van de gehele steekproef in de extreme groepen vallen, konden 35 jongens met een laag IQ en een laag schoolcijfer, 18 jongens met een laag IQ en een hoog schoolcijfer, 14 jongens met een hoog IQ en een laag schoolcijfer, en 29 jongens met zowel een hoog schoolcijfer als een hoog IQ geïsoleerd worden.

Voor de meisjes zijn die aantallen respektievelijk 27, 12, 21 en 27.

We geven nu in tabellen 27 en 28 het gemiddeld aantal klachten per kategorie en voor het totaal.

Tabel 27. Gemiddeld aantal klachten van vier groepen leerlingen (jongens)

	lich.	school	thuis	toek.	sexe	and.	zelf.	totaal	N
laag IQ laag SC	1.6	5.2	2.4	3.3	2.5	2.1	3.1	20.2	35
laag IQ hoog SC	1.2	3.4	1.6	2.9	3.3	2.6	3.0	18.0	18
hoog IQ laag SC	1.4	3.9	1.6	3.6	1.9	1.6	2.0	16.1	14
hoog IQ ~~laag~~ hoog SC	1.2	2.0	1.0	2.8	2.7	2.0	2.7	14.3	29

Men ziet dat wat het totaal aantal klachten betreft de jongens met een hoog IQ én een hoog schoolcijfer de minste problemen aanstrepen; de meeste klachten doen zich voor bij de leerlingen die zich niet goed op school kunnen handhaven en een laag IQ hebben.

Het is bovendien duidelijk dat de overpresteerders meer klachten opleveren dan de onderpresteerders. Blijkbaar roept het voortdurend leveren van een te grote prestatie meer spanningen op dan het niet "tot z'n recht komen" ten aanzien van de schoolcijfers. Overigens is het merkwaardig dat de "hardlopers" niet zozeer klagen over school-, thuis-, of toekomstproblemen, als wel over relatieproblemen en persoonlijke problemen. Zou deze groep met hoge schoolcijfers en lage IQ's minder "getapt" zijn onder de leeftijdsgenoten?
Het heeft er alle schijn van, temeer omdat hun tegenvoeters, de "intelligente, luie" leerlingen wel bijzonder laag skoren in deze drie kategorieën. Toch is de laatste groep niet optimistisch over de toekomst; ze strepen nog meer toekomstproblemen aan dan hun zwakke broeders.

Bij de meisjes (zie tabel 28) zien we een ander beeld. Weliswaar leveren ook hier de kinderen met een laag IQ en lage schoolcijfers verreweg de meeste klachten op, maar de intelligente meisjes met hoge cijfers komen hier niet met de minste klachten voor de dag. Dat zijn de intelligente, "luie" leerlingen. Opnieuw geeft deze groep opmerkelijk weinig problemen in de relatiekategorieën en die van de persoonlijke problematiek te zien.

Tabel 28. Gemiddeld aantal klachten van vier groepen leerlingen (meisjes)

	lich.	school	thuis	toek.	sexe	and.	zelf.	totaal	N
laag IQ laag SC	2.6	5.4	2.0	4.2	2.2	3.2	5.2	24.8	27
laag IQ hoog SC	2.3	3.0	0.9	4.2	2.2	2.7	3.9	19.25	12
hoog IQ laag SC	1.9	3.2	1.9	2.0	0.4	1.9	2.4	13.6	21
hoog IQ hoog SC	1.8	2.2	2.1	2.8	1.4	2.7	3.3	16.3	27

Nog duidelijker dan bij de jongens hebben ook hier de overpresteerders een hogere klachtenskore dan de onderpresteerders; eveneens geldt dat de problemen van de overpresteerders beslist niet in de schoolsfeer gekoncentreerd zijn.

De vier groepen per klas

Men kan, als gezegd, staande houden dat selektie van leerlingen op grond van intelligentie en schoolcijfers uit het totale materiaal niet korrekt is; de relatieve plaats van een leerling dient niet uitgedrukt te worden ten opzichte van alle leerlingen in deze (toevallige) steekproef, maar ten opzichte van zijn klasgenoten.

Dit procédé is in onderstaande analyse toegepast; uit elke klas werden de 25% (bij benadering) beste en de 25% slechtste leerlingen in termen van schoolcijfers zowel als intelligentie-quotiënten gelicht. Uit deze leerlingen konden per klas de bekende vier groepen (uiteraard niet gesplitst naar sexe) geformeerd worden.

In tabel 29 ziet men de resultaten van deze procedure. Uiteraard zijn er verschillen met tabellen 28 en 29 te konstateren, en wel in de eerste plaats vanwege het feit dat het hier deels andere leerlingen betreft, aangezien de eenheid nu de klas is. Maar bovendien zijn de jongens en meisjes samengevoegd, zodat eventuele verschillen tussen de sexen onzichtbaar geworden zijn.

Tabel 29. Gemiddeld aantal klachten van vier groepen leerlingen, per klas geselekteerd

	lich.	school	thuis	toek.	sexe	and.	zelf.	totaal	N
laag IQ laag SC	1.9	4.7	2.0	3.2	2.3	2.4	3.5	20.2	62
laag IQ hoog SC	1.5	2.8	1.6	3.7	2.4	2.4	3.3	17.7	30
hoog IQ laag SC	1.2	4.0	1.3	2.4	0.8	1.3	1.9	13.0	32
hoog IQ hoog SC	1.4	2.3	1.5	2.9	1.9	2.6	2.8	15.4	72

Wat vooral opvalt is de positie van de onderpresteerders (hoog IQ, laag schoolcijfer). Deze leerlingen geven de minste problemen op in alle kategorieën, behalve de schoolsfeer. De tendens die in de

eerste benadering al zichtbaar was, heeft zich nu duidelijk versterkt. De onderpresteerders blijken zorgelozer te zijn dan de intelligente leerlingen met hoge schoolcijfers, behalve op het gebied van de schoolproblemen.

De overpresteerders zijn zorgelijke lieden, behalve op het punt schoolproblemen (zij halen hoge schoolcijfers). Die hoge schoolcijfers wreken zich in een groot aantal problemen in, als gezegd, vrijwel elke sektor.

De uitgesproken zwakke leerlingen (lage intelligentie en lage schoolcijfers) hebben uiteraard de meeste problemen. Het feit dat de school voor hen een te moeilijke opgave is, wreekt zich vooral in de kategorieën schoolproblemen, thuisproblemen (opgejaagd door de ouders?), lichamelijke klachten (psychosomatisch?), en persoonlijke problemen (twijfel aan zichzelf). Maar deze groep heeft blijkbaar eveneens moeite zich sociaal te handhaven (relatieproblemen), en maakt zich zorgen over de toekomst.

De uitgesproken goede leerlingen (hoge intelligentie en hoge schoolcijfers) schitteren niet door een grote mate van probleemloosheid. Uiteraard hebben zij, evenals de overpresteerders, weinig schoolproblemen. Maar op alle andere gebieden zijn zij allerminst probleemloos. In de kategorie "relaties met anderen" geven zij zelfs meer problemen op dan elk van de andere drie groepen.

6.5 Samenvatting

Men heeft in dit hoofdstuk kunnen zien dat het totaal aantal klachten dat een leerling opgeeft in het algemeen samenhangt met zijn gemiddeld schoolcijfer en met zijn intelligentie. Die samenhang is het sterkst voor zover het klachten in de schoolsfeer betreft. Maar ook voor de thuisproblemen gaat het verband op. Lichamelijke klachten daarentegen schijnen, in het algemeen, geen verband te houden met intelligentie of schoolcijfers.

De echte "probleemkinderen" vinden we in de groep die op de verkeerde school zit (leerlingen met een te laag IQ en te lage schoolcijfers), terwijl de meest zorgeloze leerlingen in de groep "intelligente luiaards" gevonden worden.
De hardwerkende niet-intelligente groep levert eveneens vele probleemkinderen op, maar niet op het gebied van het schoolwerk.

Het zal zeker de moeite lonen deze kinderen op te sporen en te begeleiden, vooral omdat zij in de klas niet zo zullen opvallen. De intelligente leerlingen met goede schoolcijfers tenslotte, blijken minder zorgeloos dan wij veronderstelden.

7 INZICHTEN VAN DE LERAREN IN DE PROBLEMEN VAN HUN LEERLINGEN

7.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is gesproken over en gewerkt met problemen en probleemgebieden zoals ze door de leerlingen worden gepercipieerd. De leerlingen hebben hun problemen en de belangrijkheid aangegeven door middel van de Mooney Checklist. Het lijkt interessant om deze gegevens te vergelijken met het oordeel van de leraren.

7.2 Probleemstelling en inhoud

In dit hoofdstuk zal worden getracht een antwoord te geven op de volgende vragen:

1) welke problemen zien de leraren van hun leerlingen en/of welke problemen schrijven ze hun leerlingen toe?
2) in hoeverre komen deze problemen overeen met de problemen die de leerlingen zelf hebben aangegeven?

Verder zullen de lerarenoordelen van de drie verschillende scholen worden vergeleken. Op de scholen 1 en 2 werden de leerlingen beoordeeld door de respektievelijke klasseleraren. Op school 3 trad alleen de rektor als beoordelaar op.
Er zal worden bekeken of en in hoeverre deze laatste beoordeling (te zien als een konsensus van alle leraren die in een bepaalde klas lesgeven) verschilt van die van de klasseleraren.

Op school 2 werden de leerlingen behalve door de klasseleraren ook beoordeeld door de schoolarts. Deze beoordeling zal, behalve met de hierboven genoemde, ook worden gekonfronteerd met de vraag:
Is er verschil in beoordeling van leerlingen die wel en leerlingen die niet op het spreekuur van de schoolarts zijn geweest?

Hierbij moet worden opgemerkt, dat de schoolarts de leraren-(rapporten)vergaderingen heeft bijgewoond en daarom voldoende op de hoogte is om ook een oordeel te geven over de leerlingen die niet op het spreekuur zijn geweest.

De beoordeling door de schoolarts (school 2) van de leerlingen die niet op het spreekuur zijn geweest en de beoordeling door de rek-

tor (school 3) vertonen een bepaalde overeenkomst. Beide kunnen worden gezien als een vertolking van de algemene indruk die er over een bepaalde leerling bestaat. Een algemene indruk die is opgebouwd uit de meningen van alle leraren die aan een bepaalde klas lesgeven.

Als deze beoordelingen, die dus qua informatie op elkaar lijken, een symmetrie blijken te vertonen, kunnen uit het feit dat ze meer of minder overeenkomen met de beoordeling van de leerlingen door zichzelf dan de beoordeling door de klasseleraren, konklusies worden getrokken over dit laatste oordeel.

Wij zouden kunnen besluiten het oordeel van de klasseleraar te vervangen door het oordeel van een min of meer objektieve beoordelaar, die de meningen van alle betrokken leraren samenvat i.c. de rektor en de schoolarts.

Misschien zou het nog beter zijn in de toekomst alle leraren die aan een bepaalde klas lesgeven zelf te laten beoordelen.

Tenslotte zullen de resultaten van dit hoofdstuk worden vergeleken met een Amerikaans onderzoek met dezelfde probleemstelling als in dit hoofdstuk wordt behandeld.

7.3 Procedure

De in dit onderzoek gevolgde procedure is in de voorgaande paragraaf reeds vaag aangeduid.
Voor de beoordeling werden in eerste instantie de klasseleraren gevraagd. Op de scholen 1 en 2 hebben deze de beoordeling dan ook uitgevoerd. Op school 3 was de rektor bereid deze taak zelf op zich te nemen. Op school 2 heeft, zoals reeds eerder gezegd, ook de schoolarts de leerlingen beoordeeld.
De beoordeling heeft als volgt plaatsgevonden: de 210 problemen in de vragenlijst worden onderverdeeld in 7 kategorieën. Voor de duidelijkheid zullen we ze hier nog eens herhalen:

a) lichamelijke problemen
b) schoolproblemen
c) problemen thuis
d) zorgen over de toekomst of geld
e) problemen in de relaties met leden van de andere sexe
f) problemen in de relaties met anderen
g) persoonlijke problemen.

Aan de beoordelaars werd een lijst van leerlingen voorgelegd met daarachter vermeld de zeven kategorieën. Zij moesten door middel van een kruisje aangeven in welke van de kategorieën de leerling werd geacht problemen te hebben. In vergelijking met het onderzoek van Amos en Washington is dit een sterk vereenvoudigde procedure. Zij hebben alle leraren voor iedere leerling dezelfde vragenlijst laten invullen die de laatsten ook hadden ingevuld.

7.4 Het oordeel van de leraren

Het oordeel van de leraren kan op verschillende manieren worden gepresenteerd, bewerkt en vergeleken. We zullen beginnen met een antwoord te geven op de eerste vraag die we in paragraaf 7.2 van dit hoofdstuk hebben gesteld:
Welke problemen zien de leraren van hun leerlingen en/of welke problemen schrijven ze hun leerlingen toe.

Tabel 30. Overzicht van het aantal "probleemgevallen", aangegeven door de klasseleraar, respektievelijk de rektor, in procenten van het totaal aantal leerlingen van de betrokken school

school	1	2	3
beoordelaar	klasseleraar	klasseleraar	rektor
lichamelijk	5	8	4
school	9	14	28
thuis	7	12	28
toekomst	2	4	9
sexe	6	6	17
anderen	5	14	26
zelf	8	19	28

Als we bovenstaande tabel bekijken is het duidelijk dat er geen eenvoudig antwoord op de eerder genoemde vraag is te geven. De norm voor wat een "probleemgeval" is, verschilt van beoordelaar tot beoordelaar. Bovendien leggen zij verschillende normen aan voor de verschillende probleemgebieden.
Als we een antwoord willen geven op de vraag welke problemen de leraren zien bij hun leerlingen kunnen we beter een rangorde opstellen

van de problemen, zoals ze door de leraren en de leerlingen zijn aangegeven.

Tabel 31. Rangorde van de probleemgebieden zoals ze door de leraren en leerlingen werden aangegeven (A)

school	1		2		3		totaal	
beoordeling	leraren	leerlingen	leraren	leerlingen	leraren*)	leerlingen	leraren	leerlingen
lich.	5	6	6	4	7	7	6	6
school	1	1	2	1	3	1	2	1
thuis	3	7	4	6	1	6	3	6
toek.	7	2	7	3	6	3	7	2
sexe	4	5	5	7	5	5	5	5
and.	6	4	2	4	4	4	4	4
zelf	2	3	1	2	1	2	1	2

*) rektor

Bekijken we nu tabel 31 dan zien we dat er weinig verschil in rangorde van de problemen is tussen de drie scholen, zowel bij de leraren als de leerlingen. Alleen valt op de gedeelde tweede plaats die de problemen in het kontakt met anderen (and.) innemen bij de leraren van school 2. We kunnen dus spreken van een algemene tendens die eruit naar voren komt en die tot uitdrukking komt in de kolom "totaal". Voor de duidelijkheid zijn hier de twee rangordes nog eens naast elkaar gezet.

Tabel 32. Rangorde van de kategorieën zoals ze door de leraren, respektievelijk leerlingen zijn aangegeven (B)

	leraren	leerlingen
rangorde	1. zelf	school
	2. school	toek. + zelf
	3. thuis	
	4. anderen	anderen
	5. sexe	sexe
	6. lich.	lich. + thuis
	7. toek.	

De problemen op school (school) en de persoonlijke problemen (zelf) zijn bij de leerlingen de meest genoemde problemen (1e en 2e plaats) en worden ook door de leraren als zodanig onderkend, zij het in omgekeerde volgorde (2e en 1e plaats).

Bij de leerlingen wordt de 2e plaats echter gedeeld met de kategorie "toekomst/geld", terwijl deze bij de leraren pas op de 7e en laatste plaats komt.

In tabel 30 worden voor deze kategorie in vergelijking met de andere kategorieën lage percentages genoemd.
Ook Amos en Washington komen tot een dergelijke konklusie:

> "Teachers . . . . . , and appeared especially unaware of the extent of student problems in the areas of Mooney: Work, the future and health and physical development".

Kennelijk verwachten de leraren van middelbare scholieren - of wellicht van "de jeugd" in het algemeen - dat ze zich meer bekommeren om het "hic et nunc" dan om hun toekomst.
Deze verwachting lijkt door de bovenstaande gegevens te worden tegengesproken. Ook in hoofdstuk 2 "de meest frekwent optredende problemen" komt dit reeds naar voren.
Een verschil, als boven genoemd, tussen leraren en leerlingen, vinden we ook in omgekeerde richting, nl. voor de kategorie "problemen thuis" (thuis).
Bij de leraren staat deze kategorie op de 3e plaats, bij de leerlingen op een gedeelde laatste. De oorzaak voor dit verschil moet ook hier waarschijnlijk bij de leraren worden gezocht. De volgende tabel kan dit duidelijk maken.

Tabel 33. Samenhang van problemen op school en problemen thuis in de beoordeling van de leraren

school	overlap
1	28.8%
2	33.8%
3	57.5%

In tabel 33 zien we dat de leraren de neiging hebben om in veel gevallen schoolproblemen en problemen thuis samen bij één leerling

aanwezig te achten. Dit blijkt echter door de leerlingen niet zo te worden gevoeld. Het lijkt erop dat de leraren de oorzaak van de problemen op school gedeeltelijk willen afschuiven op moeilijkheden elders, i.c. thuis.

Een antwoord op de vraag in hoeverre de problemen die de leraren aangeven overeenkomen met de problemen zoals ze door de leerlingen worden gepercipieerd, is in het voorgaande reeds gedeeltelijk gegeven, maar kan op meer exakte wijze worden getoetst. Hiervoor is een χ^2-toets voor gemiddelden gebruikt en wel als volgt:

Voor ieder van de zeven kategorieën kunnen de leerlingen in twee groepen worden gesplitst, nl. leerlingen die wel en leerlingen die niet door de leraren werden aangegeven als probleemgevallen in die bepaalde kategorie.

De leerlingen hebben zichzelf ook beoordeeld op dat probleemgebied door middel van het aanstrepen van één of meer problemen van de 30 waaruit zo'n kategorie bestaat. Berekend is de gemiddelde skore van de leerlingen die wél en niet door de leraren werden aangegeven.

Als de leraren "goed" hebben beoordeeld dan moet de gemiddelde skore van de leerlingen die wel door de leraren zijn aangegeven signifikant hoger zijn dan de gemiddelde skore van de leerlingen die niet door de leraren werden aangegeven.

Dit is getoetst met de χ^2-toets voor gemiddelden.

Tabel 34. De χ^2-toets voor de beoordeling van de leraren ten opzichte van de zelfbeoordeling van de leerlingen, gesplitst naar jongens/meisjes

school	1		2		3	
	jongens / meisjes		jongens / meisjes		jongens / meisjes	
lich.	3.555*)	11.415	.655	2.802	.526	1.969
school	3.253*)	7.736	.502	3.395*)	8.712	3.097*)
thuis	.156	.128	.165	3.588*)	5.877	6.087
toek.	3.008*)	1.402	.657	.003	1.543	.669
sexe	.949	.816	.557	.171	.623	.016
and.	.012	2.064	6.434	.302	.028	7.776
zelf	.878	1.354	.717	.246	1.611	2.458

De onderstreepte getallen zijn signifikant op het 5%-niveau; sommige ook op een hoger niveau. De getallen met een *) erachter komen in de buurt van deze signifikantie en kunnen dan ook worden aangeduid als indikatief, dat wil zeggen het oordeel van de leraren komt nog redelijk overeen met het oordeel van de leerlingen zelf.

Naar aanleiding van deze tabel en tabel 30 zouden we de volgende konklusies willen trekken:

- de leraren hebben over het algemeen weinig inzicht in de wijze waarop leerlingen zichzelf beoordelen, c.q. bepaalde problemen percipiëren. Als positieve uitzondering kan de kategorie "schoolproblemen" gelden, als absoluut dieptepunt de kategorie "toekomst en geldzaken"
- verder lijkt het moeilijk om, behalve een voorkeur voor bepaalde problemen, een beoordelingspatroon voor de leraren te destilleren. Het is zeer duidelijk wat nu de norm is voor "een probleem", terwijl deze bovendien wisselt per "probleemgebied", per leraar en per school, kortom volledig afhankelijk is van de persoon die beoordeelt.

Amos en Washington vonden in hun onderzoek dat:

> "Teachers' judgements were more similar to those of boys than to those of girls, and likewise, more similar to the 9th grade than to those of the 7th grade".

Deze uitkomsten lijken door ons onderzoek niet te worden bevestigd. Door het feit dat er geen systematisch verschil gevonden is tussen de beoordeling van jongens en meisjes zijn o.i. in het onderzoek geen duidelijk aanwijsbare faktoren aanwezig om te veronderstellen dat er sprake zou zijn van bias.

Dat in het Amerikaanse onderzoek gevonden is dat het oordeel van de leraren meer in overeenstemming is met de beoordeling van de leerlingen uit de hogere klassen dan uit de lagere klassen en in ons onderzoek niet, ligt waarschijnlijk aan het feit dat de leerlingen slechts door één leraar werden beoordeeld (de klasseleraar respektievelijk de rektor). Met andere woorden de beoordeling was te zeer afhankelijk van de individuele beoordelaar.

7.5 De schoolarts

Reeds eerder werd gewezen op het feit dat de leerlingen van school 2 behalve door hun klasseleraar ook door de schoolarts werden beoordeeld. Terwille van de overzichtelijkheid behandelen we de resultaten van deze beoordeling in een aparte paragraaf.

Reeds bij het verwerken van de gegevens viel op dat de schoolarts een aantal leerlingen zeer veel problemen toeschreef en anderen zeer weinig. Bij nadere analyse bleek er een onderscheid te kunnen worden gemaakt tussen drie groepen:

1) leerlingen die uit zichzelf naar het spreekuur van de schoolarts zijn geweest (eigen initiatief)

2) leerlingen die op aanraden van anderen naar de schoolarts zijn geweest (aanraden)

3) leerlingen die niet bij de schoolarts zijn geweest (niet).

In de hiernavolgende tabel komen de verschillen in beoordeling van de drie groepen duidelijk naar voren.
Hierbij moet worden opgemerkt dat de schoolarts niet beoordeeld heeft op de kategorie "persoonlijke problemen" (zelf).

Tabel 35. Overzicht van het aantal probleemgevallen aangegeven door de schoolarts, gesplitst naar de drie subgroepen, in percenten van het totaal

	eigen initiatief	aangeraden	niet
lich.	79	54	11
school	75	84	29
thuis	83	69	10
toek.	34	36	1
sexe	32	33	2
and.	30	53	4
N	47	39	183

Opmerkelijk is het verschil in beoordeling van de leerlingen die niet bij de schoolarts zijn geweest en de leerlingen die er wel zijn geweest (eigen initiatief + aangeraden).

Het lijkt erop dat leerlingen die op het spreekuur zijn geweest ook meteen een groot aantal problemen krijgen toegemeten. Of dit terecht is moet blijken uit de χ^2-toets voor gemiddelden (zie vorige paragraaf).

Tabel 36. De χ^2-toets voor de beoordeling van de schoolarts ten opzichte van de leerlingen gesplitst naar aangeraden, niet en eigen initiatief

	eigen initiatief	aangeraden	niet
lich.	1.629	2.480	1.136
school	1.994	1.977	7.608
thuis	.177	3.921	.385
toek.	.033	1.776	.007
sexe	.228	.002	.691
and.	3.062	.891	2.189

Als we de 5%-signifikantiegrens nemen ($\chi^2_G = 3.8$) dan blijkt dat het toekennen van veel problemen in de groepen "eigen initiatief", "aangeraden" grotendeels onjuist is. Zelfs de kategorie lichamelijke problemen is niet signifikant in overeenstemming met de beoordeling van de leerlingen. Hierbij moet natuurlijk wel worden opgemerkt, dat de lichamelijke problemen zoals ze door de leerlingen worden gepercipieerd, andere kunnen zijn dan die welke door de schoolarts kunnen worden gekonstateerd. Vooral problemen met betrekking tot het ontevreden zijn met het eigen uiterlijk (te dik, te dun, te lang, te kort, slecht uitzien, etc.) zullen niet medisch-diagnostisch worden vastgesteld.

Merkwaardig is echter, dat als we de leerlingen niet splitsen in drie groepen, zoals eerder werd aangegeven, maar in jongens en meisjes over het totaal, de beoordeling van schoolarts op bijna alle kategorieën wél signifikant in overeenstemming met de beoordeling van de leerlingen is (zie tabel 37).

Tabel 37. De χ^2-toets voor de beoordeling van de schoolarts t.o.v. de leerlingen door zichzelf, gesplitst naar jongens/meisjes

	jongens	meisjes
lich.	5.552	4.075
school	11.118	6.011
thuis	5.241	4.961
toek.	.557	4.909
sexe	.014	1.311
and.	4.891	5.168

Dit feit komen we in de literatuur wel meer tegen. Als we eenzelfde populatie op verschillende manieren verdelen in subgroepen kunnen bepaalde signifikanties verdwijnen of naar voren komen. Voor dit verschijnsel bestaan enkele verklaringen. Het zou echter te ver voeren om deze binnen dit kader te behandelen. Welke verklaring in ons geval van toepassing zou zijn is onduidelijk. Het is daarom moeilijk om konklusies aan deze laatste tabel te verbinden. Tot slot zouden we de volgende opmerkingen willen maken over de beoordeling door de schoolarts:

1) in grote trekken komt zij overeen met die van de leraren: de rangorde van de kategorieën is dezelfde als die van de leraren en ook deze beoordeling geeft natuurlijk blijk van inzicht in de manier waarop de leerlingen zichzelf beoordelen

2) opmerkelijk is het onderscheid in de beoordeling van leerlingen die wel en leerlingen die niet op het spreekuur zijn geweest

3) de beoordeling van de leerlingen die niet op het spreekuur zijn geweest vertoont - in percentages en signifikantie - geen overeenkomst met de beoordeling door de rektor op school 3.

Aan deze laatste opmerking zouden wij de volgende konklusie willen verbinden:
Ten aanzien van de beoordeling door de klasseleraren ten opzichte van de beoordeling door een min of meer objektieve beoordelaar (die een algemene indruk weergeeft) zijn uit voorgaande gegevens geen konklusies te trekken. Algemeen kunnen we stellen dat alle beoordelaars

ongeveer eenzelfde patroon van beoordelen hanteren waar het de rangorde van de kategorieën betreft. Waar het de norm voor een "probleemgeval" betreft - af te lezen aan het percentage problemen ten opzichte van het totaal - bestaat weinig overeenstemming. Het zou wellicht aanbeveling verdienen een volgende keer alle betrokken leraren te laten beoordelen.

De in dit hoofdstuk gevonden resultaten komen vrijwel overeen met de resultaten van het Amerikaanse onderzoek van Amos en Washington. We mogen hieruit konkluderen dat de door ons gebruikte meer eenvoudige methode van beoordelen geen verandering behoeft.

7.6 Slotopmerking

Tot slot van dit hoofdstuk zouden wij aandacht willen besteden aan een vraag die zich bij de analyse van de gegevens voortdurend opdringt: wat is een probleem of een probleemgeval?

Een objektieve vaststelling van wat nu een probleem of probleemgebied is, behoort helaas o.i. tot de onmogelijkheden. Dit blijkt reeds uit het feit dat de beoordelaar in ons onderzoek geheel verschillende normen hanteert.
Ook een instrument waarop de proefpersonen zichzelf beoordelen - in ons geval de Mooney Checklist - levert geen objektieve maatstaf. Wij kunnen hoogstens konkluderen dat bepaalde leerlingen meer problemen aangeven dan anderen. Ten opzichte van deze laatste beoordeling dienen wij bovendien rekening te houden met wat W.I. Thomas heeft neergelegd in het zgn. Thomas-theorama:

> "If men define situations as real, they are real in all their consequences".

Volgens R.K. Merton betekent dit dat

> " . . . . . men respond not only to the objective features of a situation but also, and at times primarily, to the meaning this situation has for them.
> And once they have assigned some meaning to the situation, their consequent behavior and some of the consequences of that behavior are determined by the ascribed meaning".

In ons geval betekent dit dus dat de leerlingen problemen kunnen aangeven die ze "objektief" - wat dat in dit verband ook moge betekenen - niet hebben. Volgens het Thomas-theorama maakt dat echter niets uit, omdat ze er zich toch naar gedragen.

Het bovenstaande in aanmerking nemende is het duidelijk dat we niet kunnen spreken over de juistheid van de beoordeling, zowel door de leerling van zichzelf als door de leraar. Als we het oordeel van de leerling vergelijken met het oordeel van een of andere beoordelaar, zoals in dit hoofdstuk is gedaan, kunnen we nog veel minder spreken van een juistheid, omdat niet objektief is vast te stellen wat nu juist is. We hebben daarom steeds gesproken over "het inzicht van de leraar in de manier waarop de leerlingen zichzelf beoordelen".

8 KOMMENTAAR VAN DE LEERLINGEN OP HUN BELANGRIJKSTE PROBLEMEN

8.1 Inleiding

De vragenlijst bestaat als gezegd uit 210 uitspraken, verdeeld over zeven a priori kategorieën. De lijst is opgesteld door een onderzoeksgroep in de Verenigde Staten en vervolgens herhaaldelijk getoetst op volledigheid.

Aangezien er in ons land echter nauwelijks of in het geheel geen ervaring met de lijst is opgedaan, leek het wenselijk ook hier na te gaan in hoeverre de lijst aan het doel beantwoordt.
In de Verenigde Staten is op allerlei manieren geprobeerd na te gaan in hoeverre de lijst een enigszins representatieve steekproef uit de klachten van adolescenten bestrijkt.
Een van die methoden is de adolescenten zelf te vragen in hoeverre hun specifieke klachten in de lijst voorkomen, en zo niet, welk type problemen dan ontbreekt. Natuurlijk is dit een gebrekkige methode: veel adolescenten (en ouderen) zijn niet in staat hun problemen onder woorden te brengen, en komen niet veel verder dan de opmerking dat de lijst goed of slecht is. Bovendien heeft de lijst een herkenningskarakter: de ervaring in Amerika is dat eenzelfde groep leerlingen, als ze de lijst voor de tweede keer invullen, méér problemen aanstrepen. Men kan dat positief of negatief waarderen. Het komt ons voor dat substitutie van vage onlustgevoelens door konkrete klachten over het algemeen heilzaam zal zijn; in elk geval kan de leerling dan over zijn klachten praten, hetgeen in sommige gevallen bevrijdend kan werken. Er staat tegenover dat een aantal leerlingen meer klachten zal "herkennen" dan ze in feite hebben of dat ze in feite "nodig hebben" om hun onlustgevoelens te kanaliseren. Sommige leerlingen geven dan ook als kommentaar dat je van alles een probleem kunt maken en dat dat ongewenst is.

Hoe dat ook zij, wij hebben de leerlingen evenals dat in de Verenigde Staten gebruikelijk is, in de gelegenheid willen stellen eventuele aanvullingen en kommentaar op de vragenlijst te leveren.
Dat is gebeurd door de leerlingen na afloop te vragen:

1) waar hij het meeste over inzit en of dat probleem in de lijst genoemd is

2) of hij zou willen dat er op school iets aan zijn probleem gedaan zou worden, en

3) of hij met iemand over enkele van zijn problemen zou willen praten.

We zullen beginnen met een overzicht van de antwoorden op de eerste vraag.

8.2 Belangrijkste problemen

Van de 731 leerlingen reageerden 230 positief met een of ander antwoord op tenminste één van de drie vragen. De problemen waar de leerlingen volgens hun eigen opgave het meest over inzitten, zijn in te delen in een aantal kategorieën, zoals weergegeven in tabel 38.

Tabel 38. Indeling van de problemen waarover de leerlingen volgens eigen opgave het meest over inzitten, per klas

klas	2		3		4		5		6		tot.
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	
lich. klachten	3	7	5	8	1	2	-	-	3	8	12
schoolproblemen	11	26	18	30	6	10	4	13	2	5	41
problemen thuis	10	24	11	18	7	11	7	22	7	18	42
toekomst, geld	4	9	10	17	22	36	5	16	6	15	47
relaties andere sexe	2	5	4	7	5	8	5	16	2	5	18
relaties anderen	1	2	5	8	1	2	-	-	1	3	8
persoonlijke problemen	7	17	4	7	10	16	9	28	17	43	45
politieke problemen	3	9	2	3	7	11	2	6	2	5	16
totaal	42	99	60	100	62	101	32	101	40	102	

Men ziet dat de toekomst- en geldproblemen het meest in getal zijn, en vooral door de vierde klassers geleverd worden. Daarop volgen persoonlijke problemen met een piek in de zesde klassen, en schoolproblemen en problemen thuis in de lagere klassen.

Lichamelijke klachten, relaties met de andere sexe en met anderen treden blijkbaar minder frekwent als belangrijkste probleem op.

Het staatje in tabel 9 is uiteraard ontstaan op grond van een betrekkelijk willekeurige indeling van de genoemde problemen over de kategorieën. We zullen daarom hieronder een steekproef nemen uit de antwoorden per kategorie.

8.3 Lichamelijke klachten

De leerlingen die lichamelijke klachten als hun hoofdprobleem opgeven zijn gering in aantal, en de lichamelijke klachten die opgegeven zijn kunnen gemakkelijk geklassificeerd worden: van de 12 klachten hebben er vijf betrekking op een tekort aan slaap, twee op het feit dat de leraren te weinig rekening houden met frekwente ziekte, en drie op een zwakke gezondheid in het algemeen.
Eén meisje tenslotte klaagt erover dat ze te klein van stuk is en steeds voor een lagere-school-kind wordt aangezien, en één jongen maakt zich zorgen over de afmeting van zijn geslachtsorgaan.
Dat is alles.
Men ziet dat lichamelijke klachten vrij zelden het hoofdprobleem vormen. Voor zover deze klachten aanwezig zijn, spreken de leerlingen er zich ook niet tot in de details over uit. Dat is begrijpelijk omdat de meeste leerlingen met lichamelijke klachten blijkbaar al in behandeling zijn bij een arts.

In hoeverre er sprake is van psycho-somatische klachten kan uiteraard op grond van ons lijstje niet uitgemaakt worden. Het is in elk geval een feit dat het aantal in de lijst aangestreepte lichamelijke klachten veel groter is dan het aantal malen dat een lichamelijke klacht als hoofdprobleem wordt opgegeven. Anderssoortige hoofdproblemen zullen dus dikwijls van somatische klachten vergezeld gaan.

8.4 Schoolproblemen

Men ziet in tabel 38 dat de schoolproblemen afnamen in de hogere klassen: vooral de tweede- en derde-klassers noemen schoolproblemen het meest frekwent als hun hoofdprobleem.

Wat is de aard van de klachten? Van de in totaal 41 schoolproblemen hebben er niet minder dan 22 betrekking op de angst om te blijven zitten, of het eindexamen niet te halen.
Slechts twee klachten, allebei in de tweede klas, slaan op de angst voor proefwerken ("ik maak me nogal zenuwachtig bij proefwerken etc.

waar geen enkele reden voor bestaat, maar dat ik er niet uit kan krijgen").
Uitsluitend in de tweede en derde klassen komen gezamenlijk vijf klachten voor over medeleerlingen ("school te saai" en "waardeloze klas").
Niet minder dan negen klachten hebben betrekking op de school als organisatie. De verdeling over de klassen is: klas 3, viermaal; klas 4, tweemaal; en klas 5, driemaal.
Tussen twee algemene klachten ("ik verknoei mijn tijd op school" en "het systeem is te strak") vinden we hier vier klachten over het keuzepakket ("geen voorlichting" en "kan mijn kombinatie niet krijgen").
De andere slaan op te weinig gymnastiek en het huiswerk. Er resteert dan nog een aantal op zichzelf staande klachten, zoals angst voor zwemles, voor overgang naar andere school (door verhuizing e.d.).

Men ziet dus dat voor verreweg de meeste leerlingen die een schoolprobleem als hun hoofdprobleem opgeven, het de angst voor het blijven zitten, het uit de groep vallen, betreft. De tweede hoofdgroep slaat dan op organisatieproblemen die in meerderheid verband houden met het keuzevakkensysteem, hoewel dit uiteraard om zeer kleine aantallen gaat.

8.5 Problemen thuis

Van de 230 leerlingen zagen 43 een of andere moeilijkheid thuis als hun hoofdprobleem. Men kan daarbij moeilijkheden rond de ouders gezamenlijk of één van beiden onderscheiden, moeilijkheden rond de broertjes en zusjes en rond het (woon-)milieu.

De helft van de problemen heeft betrekking op de ouders gezamenlijk. Van de 22 moeilijkheden in deze subkategorie slaan er vijf op een op handen zijnde of al uitgesproken scheiding, acht op een algemene klacht over de ouders (geen vertrouwen, ze zijn ouderwets, ze zien me als een klein meisje, ze hebben geen tijd voor mij, e.d.), terwijl de rest slaat op dingen die de ouders niet kunnen of willen geven (zeilboot, paard, verbod naar feestjes te gaan, van pianoles af te komen, verplichting naar de kerk te gaan en verbod om vrienden te ontvangen). Afgezien van de moeilijkheden rond de scheiding lijken de klachten over de ouders gezamenlijk vooral in de opstandigheidssfeer te liggen.

De klachten over vader en moeder zijn, althans qua aantal, geheel verschillend: niet minder dan 12 kinderen klagen over problemen rond de vader, en slechts twee over de moeder. De klachten rond de vader zijn bijv. twee zieke en één overleden vader (zodat er geldzorgen ontstaan), vier vaders met last van driftbuien, drie kinderen met "een hekel aan hun vader", één werkloze vader, en een vader die, omdat hij vaart, nooit thuis is.

Eén meisje geeft op dat ze geregeld onenigheid met haar moeder heeft over haar kleding, en een jongen klaagt over ruzies met zijn moeder.

Een vijftal kinderen klaagt over een te groot gezin, een gehorig huis, of een broer met wie ze niet kunnen opschieten. Tenslotte zijn er twee kinderen die graag in een andere buurt zouden willen wonen, omdat ze zich geïsoleerd voelen.

8.6 Toekomst- en geldproblemen

Men ziet in tabel 38 dat de toekomst- en geldproblemen zich vooral koncentreren in de vierde klassen. Waarschijnlijk hebben de vijfde- en zesde-klassers al voor een groot deel plannen gemaakt, terwijl het probleem in de lagere klassen nog niet zo speelt.

Wat is de aard van deze klachten? Van de 47 opgegeven hoofdproblemen hebben er niet minder dan 30 betrekking op beroepskeuze. De vraag wat te doen na deze school houdt vooral de gemoederen in de vierde klassen bezig.

Van de overige 17 leerlingen zijn er vijf gepreokkupeerd met de dood, of althans met een leven na de dood. Deze kinderen zijn overigens in ons materiaal verspreid over de klassen, zodat we niet kunnen zeggen dat het een probleem van een bepaalde leeftijdsgroep is. Ook de acht kinderen die bang voor de toekomst - zonder nadere specifikatie - zijn, of zich afvragen "wat er van mij zal terechtkomen" zijn niet gekoncentreerd in een leeftijdsgroep.
Slechts twee jongens (tweede en vierde klas) maken de militaire dienst tot hun hoofdprobleem, en financiële problemen spelen ook slechts in twee gevallen de hoofdrol.

Men ziet dat toekomstproblemen het zwaarst wegen in de vierde klas; het gaat er daarbij vooral om het beste wat mogelijk is te kiezen: sommigen zeggen uitdrukkelijk bang te zijn later te zullen ontdekken dat ze toch iets anders en beters hadden moeten kiezen.

8.7 Relaties met andere sexe en anderen

Het spreekt haast vanzelf dat deze kategorieën voor alle leeftijdsgroepen moeilijkheden kunnen opleveren. Vooral de kategorie "relaties met anderen" bevat echter weinig hoofdproblemen, maar dat is grotendeels een gevolg van onze klassifikatie. Het is in feite een restkategorie geworden voor de uitspraken die niet aan een speciale groep refereren.

Wat betreft de veel genoemde "grotere openheid" ten aanzien van sexuele problemen kan er nog wel het een en ander verbeteren. Weliswaar geven drie leerlingen sexuele problemen als hoofdprobleem op, maar ze weigeren erover uit te weiden of ook de aard van dat probleem aan te duiden ("sexuele homeless"; "iets sexueels" en "mis sexuele ondergrond"). De overige problemen in deze groep kunnen gerangschikt worden onder de kategorie liefdesproblemen ("ik bedrieg mijn vriend met een ander"; "ik houd van iemand die niet van mij houdt"; "ben verliefd op ouder meisje" etc.), of gebrek aan liefdesproblemen ("jongens vinden mij niet aardig", "ik heb geen vriendin").
De paar kinderen die relaties met anderen als hoofdprobleem opgeven vinden we voornamelijk in derde klassen (saaie school, zou graag goede vriend hebben, de mensen die ik ken zijn vervelend).

8.8 Persoonlijke problemen

De rubriek persoonlijke problemen neemt, zoals men in tabel 38 ziet, sterk toe in de hoogste twee klassen. Zo geven niet minder dan 10 van de 45 leerlingen met een persoonlijk probleem als hoofdprobleem op dat ze te verlegen zijn, "geen bek durven open te doen".
Een ruwe indeling groepeert 14 leerlingen rond het thema "op zoek naar eigen identiteit". Vooral in de zesde klassen spreken deze kinderen over "twijfel aan mezelf", "geen initiatief", "geen zelfvertrouwen", "machteloosheid", "slap", "lui", "geen wilskracht", e.d.

Een, zo men wil, derde kategorie zijn de Weltschmerz-figuren, die over "mijn bekrompen brein" of "wat is leven" praten.
Met daarnaast een vrij klein groepje dat "in mijn eigen wereld leven, maar kom bij mij niet aan met dienstplicht" of "veel whiskey, pot, drugs" kreten op papier zetten.

De belangrijkste konstatering lijkt ons hier dat het probleem van de eigen identiteit, in de zin van het uittesten van eigen kracht

steeds angstwekkender wordt, naarmate het moment van het schoolverlaten dichterbij komt. Het "vrij" willen zijn en "op eigen benen staan" wordt, als het dichterbij komt, minder aantrekkelijk.

8.9 Politieke problemen

Het aantal malen dat de "politiek" tot het belangrijkste probleem verklaard wordt, is gering. Het betreft hier zonder uitzondering zeer grote problemen in hun algemeenheid (oorlog, vrede, honger, uitbuiting, rassendiskriminatie, overbevolking of wereldrevolutie). De leerlingen die in dit soort problemen hun hoofdprobleem zien, zijn als gezegd, gering in aantal, en verspreid over de klassen.

8.10 Samenvatting

Uit dit overzicht kunnen we een aantal konklusies trekken:

1) in de eerste plaats de reeds gemelde verschuiving van de hoofdproblemen van schoolproblemen, over toekomstzorgen naar persoonlijke moeilijkheden. De problemen thuis spelen in alle leeftijdsgroepen met de aantekening dat een zeer groot deel van deze problemen in de opstandigheidssfeer ligt

2) de lijst lijkt vrij uitputtend. De nieuwe kategorie die we meenden te moeten kreëren betreft politieke kwesties, maar de aard van de genoemde problemen is zodanig, dat we eerder van Weltschmerzproblemen hadden kunnen spreken; en als zodanig zouden ze onder "persoonlijke problemen" kunnen ressorteren (één leerlinge zegt het ook: "ik heb te weinig realiteitszin"). Op dit punt zou de lijst wat aanvulling kunnen gebruiken

3) het is duidelijk dat de "openheid in sexuele kwesties" nog weinig verder gevorderd is dan in het Viktoriaanse tijdperk. Over Byroniaans liefdesverdriet wordt wel uitgeweid, maar niet over meer konkrete angsten en moeilijkheden

4) de a priori indeling voldoet redelijk met uitzondering van de kategorie "relaties met anderen". Uitspraken met een dergelijke inhoud worden vrij zelden - of zeer vaak - als hoofdprobleem beschouwd.

8.11 De school en de hoofdproblemen

De volgende vraag betreft de wenselijkheid dat er op school iets aan de genoemde problemen gedaan zou moeten worden. Het lijkt ons het handigst ook hier weer per kategorie te rapporteren.

Ten aanzien van de 12 lichamelijke klachten laten zes leerlingen deze vraag open, vijf antwoorden met neen, en een met graag (deze laatste klaagt over slaapgebrek vanwege te veel huiswerk).

Ten aanzien van de 41 schoolproblemen ligt het voor de hand dat velen de school meer zullen willen inschakelen. Toch valt het resultaat nogal tegen. Slechts 15 leerlingen vragen meer van de school, negen leerlingen lieten de vraag open, twee leerlingen zeggen dat het niet nodig is want dat het al gebeurt, drie dat er toch niets aan te doen is en twaalf leerlingen wensen geen bemoeiïng van de school met hun probleem.

De voorstemmers vragen van de school voorlichtingslessen over vakkenkeuze, uitspraken of de leerling al dan niet bevorderd zal worden, het organiseren van feestjes, grote vergaderingen waar de klachten gespuid kunnen worden, meer gymnastiekonderwijs. Meer persoonlijke schoolproblemen als de angst om te blijven zitten wordt door de meerderheid als het eigen probleem beschouwd, waarmee de school niets te maken heeft ("de school is mijn probleem; er kan weinig aan gedaan worden" of "nee, ik zou het walgelijk vinden als het gros van de leraren het fijne van mijn problemen wist").

Kennelijk wil men van de school hoogstens algemene, geen individuele hulp, ook op het gebied der schoolproblemen.

Wat betreft de 42 thuisproblemen is het evident dat veel leerlingen negatief op deze vraag zullen reageren. Dat is ook het geval; niet minder dan 29 leerlingen beantwoorden de vraag ontkennend. Sommigen geven een toelichting, bijv. "nee, dan weet de school te veel van jezelf af, en dat vind ik niet prettig", of "nee, ze begrijpen me toch niet".

Zeven leerlingen laten de vraag open, drie zeggen dat wat er nu gebeurt wel voldoende is, één jongen "kan het niet schelen", en twee antwoorden positief: "ja, het beïnvloedt mijn resultaten op school".

Ten aanzien van de toekomstproblemen vinden we onder de 47 leerlingen 15 die een uitbreiding van de beroepskeuzevoorlichting zouden wensen, 11 lieten de vraag open, en niet minder dan 21 vinden het niet nodig dat de school zich met toekomstproblemen bemoeit.

Dit is een wat onverwacht resultaat, omdat deze 21 leerlingen een toekomstprobleem - meestal beroepskeuze - als hun hoofdprobleem opgeven. Motivaties waarom de school niet bijv. meer beroepskeuze-voorlichting geeft, worden in het geheel niet gegeven; we kunnen hoogstens veronderstellen dat deze leerlingen de eigen toekomstzorgen verborgen willen houden voor leraren (en medeleerlingen?).

De problemen met de andere sexe zijn 18 in getal. Het spreekt wel vanzelf dat niemand in zijn sexuele of liefdesproblemen door de school geholpen wil worden. Toch zijn er nog drie leerlingen die de vraag openlaten, alhoewel niemand de sprong naar sexuele voorlichting gemaakt heeft. Dat is wel begrijpelijk, omdat een hoofdprobleem vrijwel altijd betekent dat de persoon zichzelf met zijn moeilijkheden uniek vindt. Nauw gelieerd met problemen in de relatie met de andere sexe zijn uiteraard moeilijkheden in de relatie met anderen in het algemeen. Het betreft hier acht leerlingen van wie het hoofdprobleem in deze sektor ligt.

De moeilijkheden variëren hier van "saaie school" via "geen lol en avontuur", "wil vrij zijn van mensen die ik ken" tot meer uitgesproken persoonlijke moeilijkheden als "kan me moeilijk aanpassen", "ik heb vaak ruzie met mijn meisje en mijn ouders" en "ik zou graag een goede vriend hebben".

Het is wel begrijpelijk dat de meerderheid (4) van de leerlingen de school niet in dit soort problemen wil betrekken; de leerling zonder "lol en avontuur" hoopt dat de school er iets aan zal doen: sportfestijnen, diskussies en feesten. Ook de leerling met de vele ruzies antwoordt bevestigend, evenals de leerling die zich niet kan handhaven in de klas.

Men kan dus niet zeggen dat iedereen de school een zekere sociale funktie wil ontzeggen. De meerderheid voorziet het "nee" echter van een uitroepteken of "beslist" (niet).

De kategorie <u>persoonlijke problemen</u> is, zoals gezegd, het sterkst vertegenwoordigd onder de hoofdproblemen. Van de 45 leerlingen menen 23 dat hulp van de school voor hen ongewenst of niet mogelijk is. Van de overigen beantwoorden negen de vraag bevestigend, zonder verdere toelichting overigens.

Het is merkwaardig hoe weinig overeenstemming er in deze kategorie problemen onder de leerlingen bestaat: leerlingen die verlegen zijn willen deels wel, deels niet dat de school zich met dat probleem

bemoeit. Zo ook met koncentratieproblemen, of identiteitsproblemen, hoewel een enkeling uitlegt dat intiemere problemen vanwege de grootte van de school niet aangepakt kunnen worden.

Alleen de "Weltschmerz"-figuren lieten deze vraag open. Men kan dus ook hier niet stellen dat alle leerlingen afwijzend staan tegenover ingrijpen van de school in "intieme" problemen, mits dat maar gebeurt "als ik dat wil". De negatieve antwoorden zijn echter in de meerderheid en ook hier vaak in de vorm van "pertinent niet" of "beslist niet".

De politieke problemen zullen we hier buiten beschouwing laten, aangezien niemand "ziet hoe die door de school behandeld zouden kunnen worden".

8.12 Behoefte aan gesprekspartner

Slechts een 44-tal (van de 230) leerlingen antwoordt bevestigend op de vraag of ze met iemand (wie) over hun specifieke problemen zouden willen praten. Men kan daarbij tien persoonlijke, negen toekomst-, zes thuisproblemen en zes problemen met de andere sexe, vijf school-, twee geldproblemen onderscheiden. De persoonlijke problemen variëren van "drug"-gebruik, gebrek aan koncentratievermogen, traagheid, verlegenheid tot "ik wantrouw iedereen" tot "wat moet ik worden". De thuisproblemen hebben o.a. betrekking op "neurotische" vaders, of "ik word stiekem omdat ik niets mag".

Een enkele keer vermeldt men met wie men zou willen praten: leraren, psychologen en ook psychiaters lijken geschikte gesprekspartners; soms moet het initiatief uitgaan van de psycholoog, dan weer "alleen als ik er om vraag".

Twee konklusies zijn echter evident:

1) op grond van deze antwoorden is het niet mogelijk een schatting te maken van de werkelijke behoefte. Er zijn immers kinderen die eerst opgeven geen hoofdprobleem te hebben - of die vraag openlaten - en vervolgens schrijven graag met iemand te willen praten (zoals een meisje dat volstaat met in heel dunne potloodlijntjes onderaan het papier "ik durf niet" te schrijven). Met andere woorden deze wijze van inventarisatie der praatbehoefte heeft niet voldaan.

2) de meerderheid zou wel met iemand willen praten, maar weet hoegenaamd niet met wie.

We kunnen daarom uit de antwoorden op de drie laatste vragen niet bepalen hoe groot de behoefte aan welke "counseling" is. Wel is het waarschijnlijk dat die behoefte groter is dan de 44 positieve antwoorden doen veronderstellen.

Overigens hebben wijzelf op twee manieren geprobeerd hulp te bieden aan kinderen die er expliciet om vragen. Noch met een spreekuur (waarvoor men zich bij de klasseleraar kon opgeven), noch met een thuis toegestuurd vertrouwelijk briefje de anonimiteit op te heffen, konden wij de naar ons idee serieuze gevallen bereiken.

9 HERHALING VAN HET ONDERZOEK OP ÉÉN DER DRIE SCHOLEN NA ÉÉN JAAR

9.1 Inleiding

Zoals in hoofdstuk 1 uiteengezet werd is het van belang na te gaan hoe stabiel de resultaten zijn. Als zou blijken dat het algemene klachtenpatroon sterk gebonden is aan plaats en tijd, en met name de populariteit van de klachten wisselt van school tot school, of ook op een en dezelfde school van jaar tot jaar, is het nauwelijks mogelijk tot generaliserende uitspraken te komen.

In hoofdstuk 3 is al beschreven hoe groot de overeenstemming in klachtenpatroon tussen de drie scholen is. In de nu volgende paragraaf is nagegaan hoe groot de overeenstemming tussen de klachtenpatronen op eenzelfde school in 1969 en 1970 is.

In 1970 zijn de leerlingen opnieuw gevraagd - voor zover zij daartoe bereid waren - een toelichting te geven op hun belangrijkste probleem, hun mening over bemoeienis van de school, en hun behoefte aan een gesprekspartner. Ook deze reakties zijn in dit hoofdstuk verslagen.

9.2 Klachten in 1969 en 1970, op dezelfde school

Eén van de meest in het oog springende resultaten is wel, dat in tegenstelling tot de verwachting, het gemiddelde aantal aangestreepte problemen na een jaar lager ligt. De theorie van de opsteller van de lijst - Mooney - dat het klimaat van de school bij een tweede afname, "opener" zou zijn, blijkt hier niet op te gaan.

In tabel 39 ziet men het gemiddeld aantal per persoon en per kategorie aangestreepte klachten.

Tabel 39. Gemiddeld aantal problemen per kategorie, 1969 en 1970

	1969	1970	rangkorrelatie
lichamelijk	1.2	1.3	0.72
school	3.1	2.6	0.68
thuis	1.5	1.2	0.76
toekomst, geld	2.5	2.1	0.88
andere sexe	1.8	1.3	0.68
anderen .	2.1	1.9	0.92
persoonlijk	2.8	2.2	0.92
totaal	15.0	12.6	-

Men ziet dat met uitzondering van de kategorie lichamelijke klachten zich in alle sektoren een afname van het aantal aangestreepte klachten voordoet.

De (rang)korrelaties tussen de rangorde naar frekwentie van klachten zijn weer hoog, zeer hoog in de kategorieën "relaties met anderen" en "persoonlijke klachten", het laagst in de "schoolproblemen" en "relaties met de andere sexe".
Het is misschien interessant na te gaan welke klachten aanzienlijk meer of minder in 1970 dan in 1969 op deze school zijn aangestreept. We zullen niet alle verschuivingen exact beschrijven, maar ons beperken tot de klachten die 10 of meer plaatsen verschoven zijn.

In de kategorie lichamelijke klachten zijn meer dan 10 plaatsen naar beneden verschoven de klacht over tanden en de huidklacht. Toegenomen is de klacht dat men te klein is, en tevens de angst voor een operatie.

Wij zullen hier geen kommentaar op leveren: het is duidelijk dat dit type klachten nauwelijks iets met de school te maken heeft, het is meer afhankelijk van de toevallige samenstelling van het leerlingenbestand. Voor ruim de helft gaat het echter om dezelfde leerlingen, waaruit men geneigd is te konkluderen dat er toch iets in medisch opzicht gebeurd is (tanden en huid).

Ten aanzien van de schoolklachten zijn twee klachten zeer sterk toegenomen: de angst voor proefwerken en de "hekel aan leren". Ook de klacht over lage cijfers nam zeer toe. Wij weten niet wat de oorzaak hiervan is; uiteraard kan dit te maken hebben met bepaalde ontwikkelingen aan de betreffende school, maar die zijn ons niet bekend.

Bij de thuisklachten zijn twee problemen meer dan 10 plaatsen naar beneden verschoven: "buders begrijpen mij niet", en "ik zou graag van huis weglopen". Grote verschuivingen omhoog traden niet op.

Van de toekomstzorgen is alleen de angst voor de militaire dienst toegenomen; afgenomen is de behoefte aan het vakantiebaantje.

Bij de relaties met de andere sexe zijn er nogal wat verschuivinten opgetreden; toegenomen zijn de klachten: mag de auto van thuis niet gebruiken, mag niet omgaan met degenen die ik leuk vind, en zou meer over meisjes willen weten.

Afgenomen zijn: word verlegen bij praten over sex, heb nooit een afspraakje, zal ik vaste verkering nemen, en er zijn niet genoeg feestjes.

Het lijkt erop dat deze verschuivingen deels een gevolg zijn van het feit dat de jaargroep 1970 jonger is dan die van 1969.

In de kategorie relaties met anderen en persoonlijke problemen deden zich maar twee grote verschuivingen voor: de klacht "ik ben jaloers" komt aanzienlijk minder voor, en "ik wind me snel op" aanzienlijk meer.

9.3 Kommentaar van de leerlingen op de vragenlijst

Evenals in 1969 is in 1970 de leerlingen gevraagd, als ze dat wensten, enig kommentaar op de vragenlijst te leveren. Dezelfde drie vragen werden weer gesteld:

1) waar zit je het meeste over in? Is dat probleem in de lijst genoemd? Als je wilt, schrijf hier een paar regels over dat probleem
2) zou je willen dat er op school iets aan jouw probleem gedaan werd?
3) zou je met iemand (wie?) over enkele van je problemen willen praten?

Van de 138 leerlingen maakten 62 van de gelegenheid gebruik nog eens uitdrukkelijk uit te weiden over hun belangrijkste probleem. In 1969 gingen maar 49 van de 142 leerlingen op dat verzoek in, zodat de "openheid" groter geworden schijnt.

In 1970 zijn overigens niet minder dan de helft van de respondenten tweede klassers, leerlingen dus die voor de eerste keer aan het onderzoek deelnamen. Men kan daarom moeilijk stellen dat de openheid toegenomen is onder invloed van de vragenlijst.

Slechts 11 leerlingen hadden ook vorig jaar op deze vragen gereageerd, en maar vier van de leerlingen streepten een hoofdprobleem aan dat in dezelfde kategorie als in 1969 geplaatst kon worden. Niettemin zijn de ontwikkelingen van deze 11 leerlingen interessant uit klinisch oogpunt. We zullen echter hier niet op die ontwikkelingen ingaan, ook al vanwege de anonimiteit.

In tabel 40 is eerst een overzicht gegeven van de antwoorden op vraag 1 in 1969 en 1970. Natuurlijk is een indeling van de hoofdproblemen een hachelijke zaak, aangezien niet altijd duidelijk is wat de leerling precies bedoelt. Bovendien kan een probleem vaak naar meer gezichtspunten gerubriceerd worden. We hebben dat niet gedaan, zodat elk probleem maar één keer vermeld is, terwijl ook van elke leerling maar één hoofdprobleem opgenomen werd.

Tabel 40. Belangrijkste problemen van 49 (in 1969) en 62 (in 1970) leerlingen, volgens eigen opgave

	1969	1970
Lichamelijk	3	2
School	6	12
Thuis	12	9
Toekomst	6	4
Andere sexe	6	6
Anderen	2	6
Persoonlijk	11	20
Politiek	3	3
Totaal	49	62
(Totaal aantal respondenten)	142	138)

Men ziet dat de meeste hoofdproblemen in de kategorieën "persoonlijke en schoolproblemen" gerubriceerd zijn. Dit in tegenstelling tot 1969 toen de meeste hoofdproblemen in de rubrieken "thuis- en persoonlijke problemen" terechtkwamen. Zo'n klassifikatie is - als gezegd - uiteraard een moeilijke zaak. Wij zullen dan ook een schets geven van de problemen zoals ze gesteld werden. In de eerste plaats valt op dat van de 20 persoonlijke problemen er negen door de tweede klasse, zes door de derde, twee door de vierde en drie door de vijfde klassen geleverd worden. Wat is de aard van de problemen?

Het is misschien interessant na te gaan welke klachten aanzienlijk meer of minder in 1970 dan in 1969 op deze school zijn aangestreept. We zullen niet alle verschuivingen exakt beschrijven, maar ons beperken tot de klachten die 10 of meer plaatsen verschoven zijn.

In de kategorie lichamelijke klachten zijn meer dan 10 plaatsen naar beneden verschoven de klacht over tanden, en de huidklacht. Toegenomen is de klacht dat men te klein is, en tevens de angst voor een operatie.

Wij zullen hier geen kommentaar op leveren: het is duidelijk dat dit type klacht nauwelijks iets met de school te maken heeft, het is meer afhankelijk van de toevallige samenstelling van het leerlingenbestand. Voor ruim de helft gaat het echter om dezelfde leerlingen, waaruit men geneigd is te konkluderen dat er toch iets in medisch opzicht gebeurd is (tanden en huid).

Ten aanzien van de schoolklachten zijn twee klachten zeer sterk toegenomen: de angst voor proefwerken en de "hekel aan leren". Ook de klacht over lage cijfers nam zeer toe. Wij weten niet wat de oorzaak hiervan is; uiteraard kan dit te maken hebben met bepaalde ontwikkelingen aan de betreffende school, maar die zijn ons niet bekend.

Bij de thuisklachten zijn twee problemen meer dan 10 plaatsen naar beneden verschoven: ouders begrijpen mij niet, en "ik zou graag van huis weglopen". Grote verschuivingen omhoog traden niet op.

Van de toekomstzorgen is alleen de angst voor de militaire dienst toegenomen; afgenomen is de behoefte aan het vakantiebaantje.

Bij de relaties met de andere sexe zijn er nogal wat verschuivingen opgetreden; toegenomen zijn de klachten: mag de auto van thuis niet gebruiken, mag niet omgaan met degenen die ik leuk vind, en zou meer over meisjes willen weten.

Afgenomen zijn: word verlegen bij praten over sex, heb nooit een afspraakje, zal ik vaste verkering nemen, en er zijn niet genoeg feestjes.

Het lijkt erop dat deze verschijnselen deels een gevolg zijn van het feit dat de jaargroep 1970 jonger is dan die van 1969.

In de kategorieën "relaties met anderen", en "persoonlijke problemen" deden zich maar twee grote verschuivingen voor: de klacht "ik ben jaloers" komt aanzienlijk minder voor, en "ik wind me snel op" aanzienlijk meer.

Bij nadere analyse blijkt de aard van de problemen zeer uiteenlopend te zijn. Slechts vijf van de twintig klachten zijn desgewenst in een subrubriek te brengen, te weten gebrek aan doorzettingsvermogen, koncentratieproblemen, droom te veel, kan aandacht niet bij werk houden, kan mijn tijd niet indelen en kan gedachten niet bij huiswerk houden. De overige variëren van te langzaam, te weinig zelfbeheersing, te zenuwachtig, te lui, geen eigen mening en onhandig.

Ten aanzien van de "schoolproblemen" ligt de zaak al niet anders. Om een steekproef te nemen: krijg te lage cijfers, weinig interesse voor school, zit in over overgang, moeilijkheden met een leraar en te lange pauzes.
Men ziet dat een klassifikatie ook hier nauwelijks mogelijk is.
Wie willen nu dat de school zich met genoemde problemen bemoeit?

Van de 12 leerlingen die een schoolprobleem als hun voornaamste moeilijkheid beschouwen, zijn er zes tegen een grotere bemoeiïng van de school, vijf vóór, en één leerling stelt dat het al voldoende gebeurt. De vóórstemmers zijn o.a. degenen met te lage cijfers, degenen die niet met een leraar kan opschieten en de leerlingen die de schooldiscipline te strak vinden.

De leerlingen die geen bemoeienis van de school wensen, geven vaak vage klachten: "over school", "weinig interesse voor school" en "moet ik op deze school blijven". Het is niet recht duidelijk wat de problemen van deze groep precies zijn. Als men kijkt welke schoolproblemen ze in de lijst aanstrepen, geeft dat ook nauwelijks meer informatie: deze leerlingen hebben óf geen enkel schoolprobleem aangestreept, óf klachten als te lage cijfers, bang voor proefwerken, bang om te blijven zitten. Zijn dit leerlingen die zich niet op school kunnen handhaven?
Van de 20 leerlingen met "persoonlijke problemen" zijn er maar drie die enige bemoeienis van de school wensen: de een beschouwt zichzelf als een "onhandige pisang" en wenst meer handenarbeid, de ander kan "zijn tijd moeilijk indelen" en de derde meent dat hij niet geaksepteerd is.
De overigen wensen geen bemoeienis van de school.

Van de andere hoofdproblemen wil niemand bemoeienis van de school, behoudens een paar leerlingen die hun probleem veralgemeniseren.

Wat betreft de behoefte aan een gesprekspartner levert het onderzoek nog minder op dan in 1969. Ouders, vrienden, vriendinnen worden

zeer veel genoemd, de rektor een enkele keer, en voor de rest driemaal een psycholoog.

9.4 Samenvatting

Het meest opmerkelijke resultaat van dit na-onderzoek is wel dat de leerlingen bij de tweede keer aanzienlijk minder klachten aanstrepen dan de eerste keer. Verder treden er nogal wat verschuivingen op in het type klachten dat de leerling na een jaar aanstreept.

De verschillen in populariteit van de kategorieën zijn echter aanzienlijk minder groot.

De behoefte aan een gesprekspartner is over het algemeen weer niet groot. Wij hebben echter, gezien het aantal aangestreepte klachten, de indruk dat die behoefte groter is dan de leerlingen willen toegeven. Er zullen veel weerstanden door de eventuele gesprekspartners overwonnen moeten worden.

10 KONKLUSIES EN SLOTOPMERKING

10.1 Inleiding

In hoofdstuk 1 is gesteld dat de resultaten van deze enquête van belang kunnen zijn voor de bemanning van schooladviesdiensten en/of konsultatiebureaus voor jeugdigen.

Anderzijds menen we uit deze onderzoekingen aanwijzingen te kunnen krijgen over de vraag welke leerlingen behoefte hebben aan begeleiding en wie te licht belast zijn.
Welke resultaten hebben we nu ten aanzien van deze twee aspekten bereikt?

Ten aanzien van het soort problemen dat bij de onderzochte adolescenten populair is, blijkt dat verreweg de meeste klachten aangestreept zijn in de rubrieken schoolproblemen en persoonlijke problemen. Deze beide rubrieken worden op de voet gevolgd door de kategorie toekomst- en geldproblemen, terwijl de kategorie relaties met anderen eveneens nogal wat response oproept.

Veel minder frekwente klachten treden op in de rubrieken lichamelijke klachten, klachten over de relatie met de andere sexe en problemen thuis.

Let men uitsluitend op de kwantiteit dan zouden voornamelijk adviseurs voor schoolmoeilijkheden (dekanen?) en "counselors" voor persoonlijke moeilijkheden nodig zijn (psychologen?).

Men dient hierbij twee dingen niet uit het oog te verliezen. In de eerste plaats betekent het feit dat een leerling een klacht aanstreept nog niet dat hij ook bereid is met een "deskundige" te praten. Er is in feite een grote diskrepantie te zien tussen de aangestreepte klachten en de vraag om hulp (hoofdstuk 8).
Weliswaar zullen dekanen of schoolpsychologen het vertrouwen van de leerlingen op den duur wel winnen, maar het blijft daarbij de vraag of de leerlingen die "problemen" zelf niet beter hadden kunnen oplossen. Deze kwestie voert ons echter te ver. Evenals ongetwijfeld bij de toename van de kennis van de medici, en hun aantal, het aantal patiënten toeneemt, zal ook het aantal leerlingen wel toenemen dat bereid is dekanen en psychologen te raadplegen.

In de tweede plaats is er een groot verschil tussen de aard van de "serieuze" en de populaire problemen. Men vindt zelfs een (zwak) omgekeerd verband: naarmate een klacht vaker voorkomt wordt die klacht als minder ernstig beschouwd.

10.2 Aard van de populaire en serieuze problemen (zie bijlage III)

Let men uitsluitend op de frekwentie, dan springen wat de schoolproblemen betreft, koncentratiemoeilijkheden, klachten over het huiswerk, het vakkenpakket, angst om te blijven zitten, en behoefte aan diskussietechnieken eruit.

De meeste serieuze klachten komen echter zonder twijfel van degenen die moeite hebben zich te handhaven (bang niet mee te kunnen, lage cijfers, hekel aan school). Dit ligt overigens voor de hand.

Bij de rubriek persoonlijke problemen gaat het als we op de meest frekwente klachten letten, om de gebruikelijke puberteitsproblemen, zoals gebrek aan zelfvertrouwen, dagdromen, zenuwachtig en vat de dingen te zwaar op.

De serieuze klachten treden hier (gelukkig) bij maar weinigen op. Het zijn nachtmerries, te veel zorgen, bang voor straf van God, en ook zenuwachtigheid.

Toekomst- en geldproblemen leveren ook nog een vrij groot aantal klachten op. De meeste frekwente klachten wijzen op een behoefte aan meer specifieke beroepskeuzebegeleiding, en ook (uiteraard) het verlangen wat meer geld (bij) te verdienen.

De serieuze klachten in deze sektor hebben betrekking op geldzorgen thuis, bang voor de toekomst, voor de militaire dienst, en een gebrek aan mooie kleren (hetgeen wel zal slaan op het zich handhaven in de groep).

In de rubriek relaties met anderen zijn vooral klachten over verlegenheid, hekel aan vechten, bang om gevoelens te kwetsen, trek me de dingen te veel aan, en mis iemand erg, aangestreept, alle klachten die althans gedeeltelijk met de verwerking der agressie te maken hebben.

Serieuze problemen zijn hier uiteraard het uitgestoten worden, zoals altijd geplaagd, er altijd buiten gehouden, en ik mis iemand erg.

Ten aanzien van lichamelijke klachten zijn voornamelijk klachten over gebrek aan slaap, veel hoofdpijn, gauw moe en te veel roken aangestreept.

Tot serieuze moeilijkheden rekent men in deze sektor o.a. de klachten over het uiterlijk (te dik, te klein, een slecht figuur), maar ook handicaps als een spraakgebrek of te veel roken (waarbij een enkeling aangeeft dat hij "stickies" bedoelt).

De rubriek relaties met de andere sexe levert weinig frekwente problemen op. Natuurlijk is het uiterlijk ook hier weer belangrijk, evenals het in staat zijn een gesprek gaande te houden.

Als serieuze problemen beleeft men in deze sektor verboden om afspraakjes te maken, om naar feestjes te gaan, maar ook weer het niet geapprecieerd worden door de andere sexe en niet weten "hoe het hoort" (in de groep).

Uit de thuisproblemen krijgt men de indruk dat een zekere onachtzaamheid van de ouders nogal eens voorkomt, gezien de frekwentie waarmee men klaagt over de onmogelijkheid thuis bepaalde problemen te bespreken en gezien de klacht dat de ouders "te hard werken".

Serieuze problemen ontstaan hier bij de - overigens weinig frekwente - gebroken gezinnen, en vooral ook bij geregelde onenigheid thuis.

We kunnen hieruit konkluderen dat er een duidelijk verschil is tussen frekwent voorkomende als minder ernstig beschouwde klachten, en een kleiner aantal serieuze problemen. Schoolklachten, persoonlijke problemen en toekomst- en geldproblemen leveren de meeste aanstrepingen op, de serieuze klachten treden gedeeltelijk meer in de andere rubrieken op. Voor de praktijk lijkt de behoeft aan dekanen, schoolpsychologen en beroepskeuze-adviseurs het grootst, als men er vanuitgaat dat de serieuze problemen gering in getal zijn, zodat deze gevallen doorverwezen kunnen worden.

10.3 De leerlingen en hun problemen

Behalve een indeling in frekwent voorkomende en serieuze problemen is het uiteraard van belang na te gaan bij welke leerlingen zich de meeste problemen voordoen. Anderzijds is onderzocht welke problemen geregeld samengaan bij dezelfde leerlingen.

Ten aanzien van het eerste punt werden de leerlingen ingedeeld naar intelligentie en schoolcijfers. Vervolgens zijn de resulterende

vier groepen, de leerlingen met hoge schoolcijfers en hoge intelligentie, die met lage schoolcijfers en een matige intelligentie, de leerlingen met lage schoolcijfers en een goede intelligentie en de groep met hoge schoolcijfers en een matige intelligentie op hun klachten vergeleken.

Het bleek daarbij dat hoge intelligentie/hoge schoolcijfers als regel samengaan met een lage klachtenskore, en omgekeerd. Voor de afzonderlijke klachtenkategorieën wisselde het beeld enigszins. Zo gaan bijvoorbeeld hoge schoolcijfers/goede intelligentie als regel samen met weinig schoolklachten en omgekeerd. Datzelfde geldt voor het aantal thuisklachten.

De lichamelijke klachten blijken ongekorreleerd met schoolcijfers of intelligentie, evenals de persoonlijke problemen.

Hoge schoolcijfers gaan echter dikwijls samen met veel klachten in de rubriek relaties met anderen. Dat geldt in het bijzonder voor de meisjes ook voor de rubriek relaties met de andere sexe (blauwkousen?).

Grilliger zijn de verbanden tussen intelligentie/schoolcijfers en toekomst- of geldproblemen. Nu eens is er wel dan weer geen verband (positief of negatief).

Het ligt overigens voor de hand dat de leerlingen die zich moeilijk op school kunnen handhaven (laag IQ, lage schoolcijfers) over het totaal gerekend de meeste klachten opleveren. Vooral de meisjes in deze groep onderscheiden zich door een hoge klachtenskore (dat geldt ook voor subkategorieën lichamelijke, school-, toekomst- en persoonlijke problemen). De jongens die - zo zou men kunnen zeggen - op de verkeerde school zitten, geven veel schoolproblemen op, maar ook veel thuisklachten en persoonlijke problemen.

De groep die daarna uitblinkt door de meeste klachten, bestaat uit de leerlingen met hoge schoolcijfers en een laag IQ (de overpresteerders). Zij hebben weliswaar niet bijzonder veel schoolproblemen, maar des te meer lichamelijke problemen (meisjes), toekomstproblemen, moeilijkheden in de relatie met anderen (ook andere sexe), en persoonlijke problemen.

De minste problemen treffen we aan bij de "luie" intelligente leerlingen en de intelligente leerlingen met een hoog schoolcijfer. Toch heeft met name de laatste kategorie vrij veel problemen in de relatie met anderen. Ook op andere subkategorieën is deze groep zeker niet de meest zorgeloze.

10.4 Klachtensyndromen

Men heeft kunnen zien (hoofdstuk 5) dat de klachtensyndromen vrij duidelijk zijn: onzekerheid, opstandigheid, labiliteit, sexuele nieuwsgierigheid, toekomstzorgen en het eenzaamheidssyndroom treden op bij de meisjes. Bij de jongens is het syndroom "sexuele nieuwsgierigheid" meer ingebed in het onzekerheidssyndroom.

Het lijkt dus aannemelijk dat men in de praktijk wel degelijk leerlingen met min of meer specifieke klachtensyndromen zal kunnen onderscheiden.

10.5 Herkenning van klachten

Het lijdt geen twijfel dat voor de herkenning van de klachten beter geschoold personeel nodig zal zijn. Zowel een betere opleiding van de leraren op dit punt als de aanstelling van specialisten is een evidente noodzaak.

10.6 Slotopmerking

In een tijd waarin de oude idealen van een niet-autoritaire opvoeding weer eens naar voren komen, doet het wat vreemd aan te konstateren dat voor de leerlingen "de autoriteit" nauwelijks een probleem is.

De stereotype repliek op deze konstatering is dat de leerlingen (nog) niet beseffen, hoe ongezond de schoolsituatie is, en dat ze "wakker geschud" moeten worden.

Het is echter duidelijk dat de voorstanders van die methode een grote verantwoordelijkheid op hun schouders laden. Als de hiërarchie in de school wegvalt, valt er meer weg. In een school zonder strukturen, waarin taakomschrijving van leerling, docent en "begeleider" onduidelijk is, wordt de mentale belasting nog aanzienlijk groter, en dat geldt niet alleen voor de leerling.

Het komt ons voor dat die mentale belasting nu al groot genoeg is, gezien de duidelijke vraag naar (bege-)leiding, die men vrijwel overal in dit onderzoek tegenkomt.

Bijlage I

LITERATUUR

AMOS, R.T. & R.M. WASHINGTON (1960): A comparison of pupil and teacher perceptions of pupil problems.
Journal of educational psychology 5, vol. 51 (1960) 255-8

BOON VAN OSTADE, A.H. (1969): De iteratieve klusteranalyse.
Nijmegen 1969

GORDON, L.V. & R.L. MOONEY (1950): The Mooney problem checklists.
New York, 1950

GORDON, L.V. & R.L. MOONEY (1950): Manuel I, II of the Mooney problem checklists.
New York, 1950

GROEN, M. (1969): Schoolkeuze en schoolsukses.
Groningen (1967), 1969

GROOT, A.D. DE (1966): Vijven en zessen.
Groningen, 1966 e.v. drukken

JACKSON, P.W. & J.W. GETZELS (1959): Psychological health and classroom functioning.
Journal of educational psychology, vol. 50 (1959) 295-300

MERTON, R.K. (1951): Social theory and social structure toward the codefication of theory and research.
Columbia University, 1951 (second printing) 179-80

OTIS, A.S. (1954): Otis quick-scoring mental ability tests.
New York (1939), 1954

WHERRY, R.J. & M. GAYLORD (1943): A method for factoring large numbers of items.
Psychometrika 18 (1943) 161-79

Bijlage II

LIJST VAN TABELLEN

1: Samenstelling van de steekproef

2: Gemiddeld aantal aangestreepte problemen per sexe, school en leeftijdsgroep

3: Overeenkomst tussen de rangvolgorde van de klachten bij jongens en meisjes (Spearman-r)

4: Overeenkomsten tussen de rangvolgordes van de klachten op de drie scholen

5: Hoogste, laagste en middenwaarde korrelatie per kategorie

6: Sexe-specifieke klachten: gezondheid

7: Sexe-specifieke klachten: schoolklachten

8: Sexe-specifieke klachten: thuisklachten

9: Sexe-specifieke klachten: toekomst- en geldzorgen

10: Sexe-specifieke klachten: relaties met de andere sexe

11: Sexe-specifieke klachten: relaties met anderen

12: Sexe-specifieke klachten: persoonlijke problemen

13: Aantal ernstige, minder ernstige en onbelangrijke problemen per kategorie

14: Aantal frekwent aangestreepte uitspraken per kategorie. De kategorieën zijn naar het aantal ernstige klachten gerangschikt

15: Interkorrelatie en interne konsistentie der klusters (jongens)

16: Interkorrelatie en interne konsistentie der klusters (meisjes)

17: Klachten in kluster 1, ingedeeld naar de a priori kategorieën

18: Klachten in kluster 2 (meisjes) en 3 (jongens) ingedeeld naar de a priori kategorieën

19: Frekwentieverdeling van de intelligentiequotiënten in kumulatieve percentages

20: Frekwentieverdeling van de gemiddelde schoolcijfers op het paasrapport (kumulatieve percentages)

21: Kruistabellen, intelligentie en schoolcijfers over het totale materiaal, gesplitst naar jongens en meisjes

22: Schoolcijfers en klachten

23: Schoolcijfers en 75%-grens van de klachten per kategorie

24: Intelligentie en klachtenskore

25: Intelligentie en 75%-grens per kategorie

26: Het verband tussen intelligentie, schoolcijfers en klachtenkategorieën (positief = +; negatief = -; geen verband = =; grillig = ?)

27: Gemiddeld aantal klachten van vier groepen leerlingen (jongens)

28: Gemiddeld aantal klachten van vier groepen leerlingen (meisjes)

29: Gemiddeld aantal klachten van vier groepen leerlingen, per klas geselekteerd

30: Overzicht van het aantal "probleemgevallen", aangegeven door de klasseleraar, respektievelijk de rektor, in procenten van het totaal aantal leerlingen van de betrokken school

31: Rangorde van de probleemgebieden zoals ze door de leraren en leerlingen werden aangegeven (A)

32: Rangorde van de kategorieën zoals ze door de leraren, respektievelijk leerlingen zijn aangegeven (B)

33: Samenhang van problemen op school en problemen thuis in de beoordeling van de leraren

34: De χ^2-toets voor de beoordeling van de leraren ten opzichte van de zelfbeoordeling van de leerlingen, gesplitst naar jongens/meisjes

35: Overzicht van het aantal probleemgevallen aangegeven door de schoolarts, gesplitst naar de drie subgroepen, in percenten van het totaal

36: De χ^2-toets voor de beoordeling van de schoolarts ten opzichte van de leerlingen gesplitst naar aangeraden, niet en eigen initiatief

37: De χ^2-toets voor de beoordeling van de schoolarts t.o.v. de leerlingen door zichzelf, gesplitst naar jongens/meisjes

38: Indeling van de problemen waarover de leerlingen volgens eigen opgave het meest over inzitten, per klas

39: Gemiddeld aantal problemen per kategorie, 1969 en 1970

40: Belangrijkste problemen van 49 (in 1969) en 62 (in 1970) leerlingen, volgens eigen opgave

Bijlage III

OVERZICHT PER KATEGORIE VAN HET AANTAL ENKELE EN DUBBELE AANSTREPINGEN

Lichamelijke problemen	enkel	dubbel	(%)
Ik krijg niet genoeg slaap	148	37	25
Ik heb vaak last van hoofdpijn	107	23	21
Ik ben gauw moe	79	21	27
Ik rook te veel	74	26	35
Ik heb veel last van verkoudheid en/of voorhoofdsholte-ontsteking	72	16	22
Ik kom te weinig buiten	68	11	16 X
Ik ben te dik	54	21	39
Ik vat snel kou	51	9	18
Ik heb vaak geen trek als ik moet eten	45	6	13
Ik zie er slecht uit en/of heb last van een ongezonde huid	44	15	34
Ik ben te klein voor mijn leeftijd	42	16	38
Ik kan slecht zien	41	9	22
Ik voel me vaak niet lekker	37	7	19
Ik ben niet zo gezond als ik had moeten zijn	35	6	17
Ik heb vaak buikpijn	30	7	23
Ik heb moeilijkheden met mijn voeten	30	6	20
Ik ben te lang voor mijn leeftijd	28	6	21
Ik heb een slecht figuur	28	9	32 X
Ik zie er niet aantrekkelijk uit	28	11	39 X
Ik ben te mager	26	2	8
Ik eet verkeerde dingen	25	8	32
Ik heb last van mijn tanden	24	4	16
Ik ben niet zo sterk als de anderen	24	2	8
Ik spreek moeilijk	21	8	38
Ik heb vaak keelpijn	18	5	28
Ik kan vaak niet naar school omdat ik ziek ben	15	5	33
Ik ben bang dat ik geopereerd zal moeten worden	14	5	36
Ik ben erg onhandig en lomp	11	0	0 X
Ik heb een slecht gehoor	5	1	20
Ik word sterk gehinderd door een ernstig lichaamsgebrek	2	1	50

Bijlage III-2

Schoolproblemen	enkel	dubbel
Ik kan mijn gedachten moeilijk bij mijn werk houden	217	62
Ik heb moeite met wiskunde	175	41
Ik besteed niet genoeg tijd aan mijn huiswerk	164	38
Ik kan met een bepaalde leraar niet opschieten	158	37
Ik heb geen interesse in bepaalde vakken	157	28
Ik vind het vervelend om een mondelinge beurt te krijgen	148	20
Ik ben al eens blijven zitten	127	29
Er wordt te weinig gediskussieerd in de klas	116	17
Ik ben bang dat ik blijf zitten	112	43
Ik krijg lage cijfers op school	100	33
Wij krijgen te veel huiswerk	100	27
Ik voel me te veel gedwongen om vakken te doen waar ik een hekel aan heb	99	31
Ik heb moeite met grammatika en spelling	85	26
Het schoolsysteem is te strak	78	14
Ik vind het vervelend om hardop in de klas iets te zeggen	83	15
We hebben een saaie klas	79	19
Ik ben bang voor proefwerken	72	15
Ik vind het vervelend om schriftelijk overhoord te worden	70	7
Ik heb een hekel aan leren	65	19
Ik voel me vaak onrustig als ik in de klas zit	58	17
Ik heb een slecht geheugen	51	9
Ik lees langzaam	47	9
Ik heb een hekel aan school	37	11
De leraren houden zichzelf niet aan wat ze ons leren	32	5
We krijgen te weinig vrijheid in de klas	23	7
Boeken interesseren mij niet	21	6
Ik ben bang op school niet mee te kunnen	20	12
Ik heb moeite met schrijven	17	6
De schoolboeken zijn moeilijk te begrijpen	10	1
Ik ben te dom	8	4

Bijlage III-3

Problemen thuis	enkel	dubbel	
Ik vertel mijn ouders niet alles	118	9	
Ik kan thuis bepaalde problemen niet uitpraten	97	30	
Mijn ouders werken te hard	75	21	
Ik maak mij zorgen over iemand uit ons gezin	68	21	
Mijn ouders hebben ouderwetse ideeën	67	10	
Ik heb veel verschil van mening met mijn ouders	60	16	
Mijn ouders verwachten te veel van mij	55	19	X
Mijn ouders begrijpen mij niet	53	16	
Er is vaak ruzie thuis	50	24	
Ik ben te brutaal tegen mijn ouders	44	7	
Ik zou graag in een andere buurt willen wonen	42	10	
Mijn ouders hebben aanmerkingen op mij	41	9	X
Ik wil thuis meer vrijheid	41	17	X
Ik word thuis nog als een kind behandeld	40	10	
Ik kan niet goed opschieten met één van mijn broers/zussen	40	9	
Ik kan niet goed opschieten met mijn vader	36	13	
Ik ben enig kind	33	11	
Mijn ouders zijn gescheiden	32	12	
Er is pas iemand bij ons overleden	23	6	
Eén van mijn ouders is overleden	20	4	
Ik kan niet opschieten met mijn moeder	20	7	
Ik zou graag van huis weglopen	20	5	X
Mijn ouders nemen alle beslissingen voor mij	19	3	
Ik wil dingen die mijn ouders mij niet willen geven	19	7	X
Ik heb nooit eens plezier met mijn vader of moeder	15	8	
Mijn ouders vertrouwen mij niet	15	5	
Er is iemand ernstig ziek bij ons thuis	13	8	
Mijn ouders trekken mijn broer/zusje voor	11	2	X
Mijn ouders hebben een hekel aan mijn vrienden/vriendinnen	11	2	
Ik woon niet bij mijn ouders	5	2	X

Bijlage III-4

Zorgen over de toekomst of geld	enkel	dubbel	
Ik zou graag goede raad willen hebben over wat ik na deze school zal gaan doen	164	37	
Ik zou graag willen weten voor welk vak ik geschikt ben	151	39	
Ik zou meer over de universiteit willen weten	145	25	
Ik zou graag zelf wat geld verdienen	129	23	
Ik zou willen dat ik wist wat ik later moet gaan doen	128	32	
Ik zou wat meer over verschillende beroepen willen weten	126	24	
Ik vraag me af wat er met je gebeurt als je sterft	120	31	
Ik vraag me af of de volgende klas erg moeilijk zal zijn	114	21	
Ik zou graag een paar uur per week geld willen verdienen	109	20	
Ik moet een vakantiebaantje hebben	104	13	
Ik geef mijn geld te gemakkelijk aan nutteloze dingen uit	92	22	
Ik vraag me af of ik na deze school nog verder zal leren	90	25	
Ik weet niet goed wat ik nu eigenlijk wil	80	21	
Ik zou wat meer dingen voor mezelf willen kopen	78	7	
Ik maak me zorgen over de militaire dienst	61	21	
Ik vraag me af of ik ooit zal trouwen	59	12	
Ik heb te weinig zakgeld	57	11	X
Ik vind het moeilijk om de goede dingen te kopen	56	7	
Ik zou meer over het zakenleven willen weten	44	11	
Ik ben bang voor de toekomst	41	16	X
Ik heb minder geld dan mijn vrienden	38	5	X
Ik moet mijn ouders om geld vragen	37	5	
Ik vraag me af of ik wel op de goede school zit	36	12	
Wij hebben thuis geldzorgen	35	19	
Ik heb te weinig mooie kleren	33	11	
Wij hebben thuis geen televisie	25	5	
Ik heb geen vast zakgeld	15	2	X
Ik wil zo snel mogelijk van school om een baan te zoeken	11	3	
Ik moet te hard werken voor het geld dat ik krijg	4	1	
Ik weet niet hoe ik aan een baan moet komen	3	1	

Bijlage III-5

Problemen in de relaties met leden van de andere sexe	enkel	dubbel
Ik vind het belangrijk dat ik er leuk en vlot uitzie	153	33
Ik vind het moeilijk om een gesprek gaande te houden	149	28
Ik heb te weinig vrije tijd	118	24
Ik vraag me af of ik nu verliefd ben of niet	96	19
Ik krijg geen kans om te doen waar ik zin in heb	56	17
Ik voel me in gezelschap slecht op mijn gemak	56	17
Ik heb thuis geen plaats om mijn vrienden/vriendinnen uit te nodigen	55	15
Ik vind het moeilijk om met iemand van de andere sexe uit te gaan	48	10
Ik zou niet weten hoe ik een afspraakje moest maken	47	9
Ik vraag me af hoe ver ik kan gaan bij het vrijen	47	16
Ik denk te veel aan jongens/meisjes	46	12
Ik mag de auto van thuis niet gebruiken	44	10
Ik zou meer over sex willen weten	41	11
Ik heb nooit eens een afspraakje	39	12
Ik vraag me af of ik aan vaste verkering zal beginnen	38	9
Ik word meestal wat verlegen als er over sex gepraat wordt	37	6
Ik krijg te weinig gelegenheid om naar feestjes te gaan	35	15
Ik maak me zorgen over mijn vriendinnetje	28	5
Ik mag meestal 's avonds de deur niet uit	26	8
Ik weet niet goed hoe ik me in gezelschap moet gedragen	24	12
Ik maak me zorgen over mijn vriendje	24	9
Meisjes schijnen me niet leuk te vinden	22	8
Ik zou meer over meisjes willen weten	20	3
Jongens schijnen mij niet leuk te vinden	19	7
Ik weet niets leuks te doen in mijn vrije tijd	19	10
Ik weet niet hoe ik me moet gedragen als ik een afspraakje heb	19	3
Ik zou meer over jongens willen weten	17	5
Ik zou graag op dansles willen	15	2
Ik mag niet omgaan met degenen die ik leuk vind	13	4
Ik mag geen afspraakjes maken	1	1

Bijlage III-6

Problemen in de relaties met anderen	enkel	dubbel	
Ik ben nogal verlegen	162	51	
Ik heb een hekel aan vechten	139	28	
Ik ben bang om iemands gevoelens te kwetsen	137	23	
Ik trek me de dingen te snel aan	119	27	
Ik mis iemand heel erg	104	51	
Ik maak moeilijk vrienden/vriendinnen	94	27	
Ik ben koppig	84	15	
Ik zou willen dat de mensen me beter kenden	78	19	
Ik heb een hekel aan iemand	77	16	X
Ik word te gemakkelijk door anderen beïnvloed	75	14	
Ik voel me niet op mijn gemak als ik bij iemand op bezoek moet	64	16	
Ik zou graag wat vriendelijker willen zijn	57	13	
Ik heb een hekel aan diskussiëren	48	6	
Er heeft iemand een hekel aan mij	39	9	X
Ik verlies snel mijn zelfbeheersing	37	8	
Ik ben jaloers	36	12	
Ik kan degene aan wie ik een hekel heb moeilijk uit de weg gaan	33	6	X
Ik weet niemand met wie ik mijn moeilijkheden kan bepraten	31	13	
De mensen hebben aanmerkingen op mij	17	4	X
Ik word er altijd buiten gehouden	14	5	X
Ik zou meer op de anderen willen lijken	14	1	
Ik word nooit eens als leider gekozen	13	1	
Ik word behandeld als iemand die er niet bijhoort	12	3	X
Ze roddelen over mij	9	5	X
Niemand begrijpt mij	9	2	
Ik word altijd geplaagd	8	5	X
Ze maken grapjes over mij	8	1	
Ze mogen mij niet	8	2	X
Ik heb verkeerde vrienden	3	1	
Niemand vindt mij aardig	3	1	X

Bijlage III-7

Persoonlijke problemen	enkel	dubbel	
Ik heb weinig zelfvertrouwen	165	46	
Ik ben bang om fouten te maken	142	29	
Ik zit vaak te dromen	137	21	
Ik probeer een slechte gewoonte af te leren	127	26	
Ik ben nogal zenuwachtig	124	37	
Ik vind het moeilijk om over mijn problemen te praten	106	39	
Ik vat de dingen te zwaar op	101	22	
Ik ben niet altijd even eerlijk als ik zou moeten zijn	96	20	
Ik vergeet veel	81	15	
Ik denk veel na over godsdienst	77	12	
Ik wind me te snel op	73	14	
Ik zwicht snel voor verleidingen	73	21	
Ik kan mezelf bepaalde fouten die ik heb gedaan niet vergeven	73	14	
Ik erger me aan vloeken en smerige verhalen	72	15	
Ik heb weinig initiatief	71	14	
Ik ben lui	70	18	X
Ik neem de dingen niet ernstig genoeg	69	9	
Ik kan moeilijk ergens toe besluiten	67	21	
Soms zou ik willen dat ik nooit geboren was	58	16	X
Ik vertel soms leugens zonder dat er een reden voor is	56	9	X
Er mislukt zo vaak iets wat ik doe	51	12	
Ik heb te weinig zelfbeheersing	52	9	
Ik maak me te veel zorgen	50	19	
Ik schaam me over iets dat ik gedaan heb	49	11	
Ik heb niet evenveel plezier als de anderen	25	6	X
Ik heb te weinig verantwoordelijkheidsgevoel	20	3	
Ik ben bang dat ik in moeilijkheden kom	17	3	
Ik heb vaak nachtmerries	12	5	
Ik ben gestraft om iets dat ik niet gedaan heb	11	1	X
Ik ben bang dat God me zal straffen	11	5	